

КНИШОВ ВАДИМ ПЕТРОВИЧ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ
АДМІНІСТРАТИВНОГО
СУДОЧИНСТВА:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

Монографія

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В. П. КНИШОВ

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ**

Монографія

Видавництво
«Юридика»
2026

УДК [347.998.85(477):341.64]-044.247
К 53

Рецензенти:

Максим КОРНІЄНКО, доктор юридичних наук, професор, Одеський державний університет внутрішніх справ;

Сергій ВІТВИЦЬКИЙ, доктор юридичних наук, професор, Донецький державний університет внутрішніх справ;

Олександр МУЗИЧУК, доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ

*Ухвалено до друку Вченою радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 7 від 30 червня 2026 року)*

Книшов В. П.

К 53 Міжнародні стандарти адміністративного судочинства: теоретико-правові засади та імплементація в Україні : монографія / В. П. Книшов. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2026. – 218 с.
ISBN 978-617-8804-16-9

У монографії здійснено комплексне теоретико-правове дослідження процесів імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у законодавство України в умовах європейської інтеграції. Розкрито сутність адміністративної юстиції як цілісного правового феномену, покликаного забезпечувати ефективний контроль за публічною владою та гарантувати реалізацію прав людини у сфері публічного адміністрування.

На основі компаративного аналізу систем загального та континентального права визначено універсальні засади функціонування адміністративної юстиції, зокрема перехід від формального процедурного контролю до оцінки матеріальної справедливості, пропорційності та демократичної легітимності владних рішень. Виявлено системні проблеми та інституційні неузгодженості у практиці сучасного українського адміністративного судочинства. Обґрунтовано авторську концепцію модернізації вітчизняної моделі адміністративної юстиції, яка передбачає парадигмальний зсув у правосвідомості від юридичного позитивізму до ціннісно-орієнтованого правозастосування та реалізується через систему взаємопов'язаних інституційних, процесуальних і доктринальних напрямів.

УДК [347.998.85(477):341.64]-044.247

ЗМІСТ

ВСТУП	5
--------------------	----------

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ	13
---------------------------------------	-----------

1.1 Еволюція доктрини та сучасний стан дослідження процесу імплементації міжнародних судових стандартів	13
1.2 Методологічний інструментарій пізнання міжнародних стандартів у вітчизняному правовому просторі	26
Висновки до розділу 1	47

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛІ ТА СТАНДАРТИ

АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА У КРАЇНАХ

ЗАГАЛЬНОГО ТА КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ПРАВА	51
---	-----------

2.1 Особливості організації та функціонування адміністративної юстиції у державах континентальної правової сім'ї	53
2.2 Специфіка судового контролю за діяльністю публічної адміністрації у країнах загального права	88
Висновки до розділу 2	125

РОЗДІЛ 3

ВІТЧИЗНЯНА МОДЕЛЬ

АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ 131

3.1 Правовий аналіз та функціональний стан сучасної системи адміністративної юстиції України 131

3.2 Стратегічні пріоритети та вектори адаптації українського процесуального законодавства до міжнародних стандартів 160

Висновки до розділу 3 180

ВИСНОВКИ 188

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 194

ДОДАТКИ 210

ВСТУП

Вибір теми зумовлений потребою переосмислення ролі міжнародних стандартів адміністративного судочинства у формуванні сучасної української моделі судового контролю за публічною владою. В умовах європейської інтеграції, конституційної трансформації та перманентного оновлення адміністративного процесуального законодавства питання імплементації таких стандартів набуває не лише теоретичного, а й практичного значення. Йдеться про необхідність забезпечити узгодженість національних процедур судового захисту з фундаментальними принципами правовладдя, ефективності судового контролю та гарантій прав особи, які становлять ядро європейської адміністративно-правової традиції (у цьому сенсі згадаємо працю вітчизняних науковців, у якій висвітлено взаємозв'язок прав людини та формування правника [180, с. 326–342]; і хоча мова йде про працівників органів правопорядку, це ж положення повною мірою можна застосувати і до суддів).

Не менш важливим є те, що нинішній етап розвитку адміністративного судочинства в Україні характеризується підвищеними вимогами до ефективності судового контролю за рішеннями, діями та бездіяльністю органів виконавчої влади, які прямо пов'язані з міжнародними стандартами, що стосуються доступу до суду, неупередженості й незалежності, розумних строків, ефективного способу судового захисту та обов'язковості судових рішень. Саме тому системний аналіз імплементації таких стандартів виступає необхідною умовою зміцнення публічної довіри до адміністративної юстиції та посилення її ролі в демократичному механізмі стримувань і противаг, особливо зважаючи на кількість звернень,

поданих до адміністративних судів, зокрема місцевих (протягом 2024 року – 508 060 справ і матеріалів¹).

Актуальність теми посилюється потребою поглибленого аналізу того, як різні правові традиції – континентальна та загальна – розвинули інститути адміністративної юстиції та виробили стандарти, що визнані в Європі як орієнтир для демократичних держав. Вивчення цих моделей дозволяє уникнути механічного запозичення та визначити, які елементи можуть бути адаптовані до умов України без руйнування її правової системи.

Окремі аспекти удосконалення, а також компаративний вимір адміністративного судочинства були предметом дослідження таких науковців як: О. Андрійко, І. Артеменко, В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, І. Бородін, В. Галунько, І. Голосніченко, Н. Губерська, А. Денисова, С. Дубенко, В. Кейдалюк, С. Ківалов, Л. Коваль, Т. Коломोєць, І. Коліушко, М. Корнієнко, О. Коропатов, О. Костенко, І. Кресіна, В. Кравчук, Р. Куйбіда, О. Кузьменко, Є. Легеза, Н. Нижник, О. Непомнящий, В. Опришко, І. Пахомов, О. Петришин, А. Пишна, О. Плахотнюк, М. Пухтинський, І. Розпутенко, О. Селіванов, В. Тимошук, О. Ярошенко, В. Шкарупа, Х. Ярмачі та інші. Однак, у роботах вказаних авторів висвітлюється переважно один з аспектів адміністративної юстиції.

Отже, вибір теми зумовлений поєднанням трьох груп факторів: теоретичних, пов'язаних із потребою доктринального оновлення національного бачення адміністративного судочинства; нормативних, обумовлених завданнями адаптації законодавства України до міжнародних стандартів; та практичних, що стосуються підвищення ефективності реального судового захисту в публічно-правових спорах. З урахуванням цього дослідження спрямоване на комплексне осмислення процесу імплементації міжнародних стандартів, а також формування концептуальних орієнтирів для подальшого розвитку адміністративного судочинства України.

¹ Судова влада України. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2024 році. URL <https://court.gov.ua/press/news/1775800/>

Метою цього дослідження є комплексний аналіз імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у законодавство України та напрацювання пропозицій з удосконалення національного законодавства.

Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність вирішення **таких завдань**:

- з'ясувати стан наукового пізнання імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у законодавство України;
- визначити методологічні основи дослідження імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у законодавство України;
- охарактеризувати адміністративне судочинство в державах континентального права ;
- висвітлити адміністративне судочинство в державах загального права;
- з'ясувати сучасний стан адміністративного судочинства в Україні;
- визначити та охарактеризувати напрями удосконалення адміністративного судочинства в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері вирішення публічно-правових спорів.

Предметом дослідження є імплементація міжнародних стандартів адміністративного судочинства у законодавство України.

Методологічну основу монографічного дослідження становить поліметодологічний підхід, зумовлений багаторівневим характером імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у національне законодавство України. Використання системно-структурного, компаративного, нормативно-догматичного, аксіологічного, історико-правового та герменевтичного методів забезпечило комплексне опрацювання предмета дослідження, дозволило розкрити як внутрішню логіку процесуальної та інституційної трансформації, так і її ціннісні, історичні та інтерпретаційні виміри.

Системно-структурний метод був застосований для аналізу імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства як цілісного процесу, що формує взаємопов'язану систему норм, інститутів та процедур. Він дав змогу з'ясувати місце цих стандартів у структурі адміністративного судочинства України та окреслити взаємодію його елементів (підрозділи 1.2, 3.1). З використанням цього методу досліджено також узгодженість механізмів реалізації принципів правовладдя із наявною інституційною архітектурою (підрозділ 3.2).

Компаративний метод застосовано при висвітленні моделей адміністративного судочинства в державах континентальної та англо-американської правових традицій (розділ 2). На його основі здійснено співставлення інституційних конструкцій Німеччини, Франції, Польщі, Румунії, Великої Британії, США, Канади та Нової Зеландії, що дозволило виокремити елементи, релевантні для адаптації в українському законодавстві, та визначити потенційні межі такої адаптації з урахуванням національного контексту (підрозділи 2.1, 2.2).

Нормативно-догматичний метод забезпечив дослідження внутрішньої логіки адміністративного процесуального законодавства України, структури процесуальних норм, механізмів захисту прав особи та процедурних гарантій. Він був ключовим при аналізі нормативного змісту української моделі адміністративного судочинства та її відповідності міжнародним стандартам (підрозділи 1.2, 3.1).

Аксіологічний метод дозволив розкрити ціннісний вимір міжнародних стандартів адміністративного судочинства та оцінити, наскільки вони інтегруються у вітчизняну правову систему не лише текстуально, а й смислово. За його допомогою визначено, які цінності – довіра до суду, захист прав особи, ефективність адміністративного управління – лежать в основі процесуальних норм і гарантій, та як ці орієнтири впливають на напрями удосконалення адміністративного судочинства (розділи 2–3).

Історико-правовий метод застосовано для простеження еволюції адміністративної юстиції. Цей підхід дав змогу окреслити історично зумовлені бар'єри та можливості імплементації міжнародних стандартів (розділи 2–3).

Герменевтичний метод забезпечив інтерпретаційний рівень дослідження. Він дозволив перейти від формального аналізу тексту міжнародних документів і національних норм до з'ясування реального змісту їх застосування в судовій практиці. За його допомогою здійснено осмислення того, як процесуальні гарантії «оживають» у правозастосуванні та формують стандарт адміністративного судочинства (підрозділи 1.2, 3.1, розділ 2).

Емпіричну основу дослідження складають: рішення національних судів щодо предмету дослідження, матеріали соціологічних досліджень стану забезпечення прав людини, судова статистика тощо.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що робота є одним з перших комплексних досліджень імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у законодавство України, що ґрунтується на вивченні передового досвіду функціонування адміністративної юстиції у державах континентального та загального права. У праці сформульовано низку положень та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства, зокрема:

уперше:

– здійснено комплексну концептуалізацію моделей адміністративного судочинства Франції, Німеччини, Румунії та Польщі як континентального напрямку розвитку, що об'єднується методологічною ідеєю підпорядкування публічної влади праву як практичного втілення принципу правовладдя (у межах такого підходу доведено, що дуалістична французька модель, функціонально-правова німецька модель, інтегрована румунська модель та інституційно стабільна, але процесуально гнучка польська модель формують спільний тип адміністративної юстиції, ключовими ознаками якого є ефективний судовий контроль за адміністрацією, доктринальна

підтримка судової практики та реальне забезпечення людських прав та обґрунтовано, що ефективність адміністративного судочинства визначається не формою його інституційної організації, а здатністю забезпечувати дієвий судовий контроль і відновлення порушених прав);

– визначено концепт трансформації адміністративного судочинства в Україні як доктринального переосмислення самої природи адміністративної юстиції – від утилітарного механізму формального контролю законності до інституції забезпечення матеріальної справедливості у відносинах між особою та публічною владою, що передбачає адаптивну рецепцію концептуальних принципів і враховує історичну траєкторію розвитку вітчизняної правової системи, особливості конституційної архітектури та специфіку адміністративно-правових відносин (ефективність трансформації визначається не стільки досконалістю нормативних конструкцій, скільки здатністю забезпечити парадигмальний зсув у правосвідомості судової спільноти – перехід від успадкованого юридичного позитивізму до ціннісно-орієнтованого правозастосування, де критеріями легітимності владних рішень виступають не лише формальна відповідність закону, а й матеріальна справедливість, пропорційність втручання у права особи та обґрунтованість публічного інтересу);

– обґрунтовано модель удосконалення національного адміністративного судочинства, що визначає інституційну автономність спеціалізованих судів, процесуальну досконалість доказування і мотивування, доктринальну обґрунтованість правозастосування та конституційну пропорційність судового контролю, передбачаючи синхронізовану реалізацію восьми взаємопов'язаних напрямів: виокремлення адміністративних судів в окрему судову вертикаль із можливістю створення вузькоспеціалізованих трибуналів; систематизацію процесуального законодавства з уніфікацією стандартів доказування; розвиток доктринальної функції через інституціалізовану взаємодію судів і академічної спільноти; запровадження

обов'язкових тлумачень вищої інстанції; імплементацію принципів пропорційності та обґрунтованості як реальних стандартів контролю; формування спеціалізованих палат як перехідного етапу інституційної реформи; посилення конституційної взаємодії через механізм конституційних винятків; орієнтацію на стандарти ефективного засобу правового захисту;

удосконалено:

- систематизацію джерельної бази адміністративної юстиції, що визначає концептуальні, порівняльні, емпіричні та історичні підходи пізнаваного явища, з виокремленням недостатньо вивчених аспектів у розвитку кожної з окреслених груп джерел та обґрунтуванням, що саме інтеграція розрізнених наукових напрямів – від комплексного аналізу і компаративістики до емпіричних досліджень судової практики та історико-правової реконструкції – створює підґрунтя для поглибленого розуміння адміністративної юстиції як цілісного правового феномену, покликаного забезпечувати ефективний контроль за публічною владою та гарантувати реалізацію людських прав у сфері публічного адміністрування;

- наукове розуміння еволюції адміністративного судочинства в системах загального права шляхом формулювання концепції взаємопов'язаного механізму судового контролю, яка інтегрує британські, американські, канадські та австралійські підходи до перевірки адміністративних рішень з уточненням, що розвиток цих систем засвідчує перехід від традиційного формально-правового контролю до стандарту легітимності адміністративного діяння, який охоплює оцінку розумності, добросовісності, пропорційності та обґрунтованості актів публічної влади;

дістали подальшого розвитку:

- ідеї про поліметодологічну основа дослідження міжнародних стандартів адміністративного судочинства, що поєднує системно-структурний, компаративний, нормативно-догматичний, аксіологічний, історико-правовий та герменевтичний методи і формує цілісну аналітичну рамку, що одночасно враховує структуру

правових інститутів, порівняльні моделі, внутрішню логіку норм, їх ціннісну природу, історичну тяглість та інтерпретаційні практики;

– положення про наявність дисбалансу між формальною структурою та практичними результатами діяльності адміністративного судочинства (проблемним залишається надмірний рівень нормативного формалізму, а ключові труднощі функціонування адміністративного судочинства зумовлені поєднанням кадрової нестабільності, перевантаженості судів, фрагментарності юрисдикції, недосконалості процедур добору суддів і недостатньою ефективністю механізмів забезпечення виконання судових рішень). Отже, сучасне адміністративне судочинство в Україні розвивається в умовах напруженого співвідношення між задекларованими принципами правовладдя та їх практичною реалізацією.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ

1.1 Еволюція доктрини та сучасний стан дослідження процесу імплементції міжнародних судових стандартів

Одним із першочергових завдань будь-якого наукового дослідження правових явищ є з'ясування стану їх наукового пізнання, що передбачає всебічне вивчення та аналіз наукових джерел за відповідним предметом дослідження. Такий підхід має фундаментальне значення, оскільки саме звернення до наукового доробку дозволяє встановити рівень теоретичного осмислення певного правового явища, визначити основні напрями його дослідження, а також з'ясувати, які наукові підходи, концепції та ідеї вже сформовані у відповідній сфері. Крім того, аналіз наукової літератури дає можливість виявити проблемні аспекти, що залишаються недостатньо дослідженими, а також питання, щодо яких у науковому середовищі відсутня єдина позиція або тривають активні дискусії.

Вивчення наукових джерел сприяє не лише накопиченню знань про предмет дослідження, а й дозволяє простежити еволюцію наукових поглядів на відповідне правове явище, визначити закономірності розвитку наукової думки та виявити фактори, які впливали на зміну підходів до його розуміння. Особливого значення набуває можливість зіставлення позицій представників різних наукових шкіл і напрямів, що дає змогу виявити як спільні риси,

так і концептуальні розбіжності у трактуванні досліджуваної проблематики. Водночас такий аналіз дозволяє оцінити рівень методологічної розробленості теми, з'ясувати, які методи та підходи використовувалися попередніми дослідниками, а також визначити їх переваги й обмеження.

Результати аналізу наукового доробку створюють необхідне підґрунтя для формулювання власної наукової позиції щодо предмета дослідження. Вони дозволяють уточнити понятійно-категоріальний апарат, конкретизувати об'єкт і предмет дослідження, обґрунтувати актуальність обраної тематики та визначити перспективні напрями подальших наукових пошуків. Саме на основі критичного осмислення існуючих наукових підходів стає можливим вироблення нових теоретичних положень, здатних розширити наявні уявлення про відповідне правове явище та забезпечити наукову новизну дослідження.

Таким чином, аналіз стану наукового пізнання виступає не лише початковим етапом будь-якого правового дослідження, а й важливою складовою його методологічного підґрунтя. Він забезпечує системне бачення досліджуваної проблематики, уможливорює критичне переосмислення існуючих теоретичних конструкцій, сприяє виявленню невирішених наукових питань та створює необхідні передумови для формування цілісної авторської концепції досліджуваного явища. Саме тому ґрунтовне вивчення наукових джерел є обов'язковою умовою забезпечення належного теоретичного рівня дослідження, його аргументованості, послідовності та наукової цінності.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблематику зарубіжного досвіду функціонування систем адміністративної юстиції, слід згадати таких як В. Бевзенко, В. Галунько, В. Грохольський, М. Коваль, Д. Калаянов, І. Коліушко, М. Корнієнко, О. Крижановська, Р. Куйбіда, Н. Оніщенко, А. Пишна, В. Тимошук, Ю. Тодика, Х. Ярмачі, О. Ярошенко та інші. У своїх працях вони аналізували як історичні засади становлення адміністративної юстиції в європейських державах, так і сучасні моделі її організації, зокрема

французьку, німецьку, польську та австрійську. Значна увага приділялася питанням співвідношення адміністративної юстиції з конституційним контролем, інституту адміністративного судді, процедурі розгляду скарг на акти публічної адміністрації, а також ролі адміністративних судів у забезпеченні людських прав [121, с. 115].

Важливим внеском зазначених науковців стало також вивчення можливостей адаптації іноземного досвіду до українських реалій, з урахуванням особливостей національної правової системи. Вони наголошували, що ефективне функціонування адміністративної юстиції в демократичних державах спирається не лише на процедурну досконалість судового процесу, а й на розвинену доктрину контролю за публічною владою, незалежність суддів і сталість практики тлумачення права.

Таким чином, доробок українських дослідників у сфері порівняльного аналізу систем адміністративної юстиції має суттєве значення для розуміння тенденцій її розвитку та удосконалення національної моделі.

Водночас, вважаємо за доцільне вказати на необхідність узагальнення наукового доробку вітчизняних науковців за визначеним нами предметом дослідження та його класифікацію. Такий крок є важливим не лише з огляду на систематизацію наявних знань, а й з позиції забезпечення цілісності наукового підходу до вивчення досліджуваного явища. Узагальнення дає змогу виявити основні напрями розвитку правової думки, з'ясувати, які аспекти проблеми отримали найбільше висвітлення, а які залишаються поза увагою наукової спільноти. Класифікація ж дозволяє впорядкувати дослідження за критеріями змісту, методологічних підходів, хронології або предметної спрямованості, що сприяє більш глибокому розумінню логіки еволюції наукових концепцій.

Зокрема, систематизація вітчизняного наукового доробку уможливає виділення окремих груп досліджень – теоретико-правових, порівняльно-правових, історико-правових та прикладних тощо, що створює основу для критичного переосмислення

попередніх напрацювань і дозволяє визначити перспективні напрями подальших студій.

Крім того, класифікація сприяє уникненню дублювання тематики, виявленню лакун у науковій розробці питання та формуванню власної методологічної позиції дослідника. У результаті таке узагальнення перетворюється не на формальний етап підготовки дослідження, а на змістовний аналітичний інструмент, що забезпечує наукову новизну й аргументованість подальших висновків.

Комплексне вивчення наявної наукової літератури, об'єктом дослідження якої виступає адміністративна юстиція, вказує на доцільність класифікації наукових джерел залежно від безпосереднього предмета дослідження. Такий підхід дозволяє не лише впорядкувати значний масив наукової інформації, а й чітко розмежувати дослідження за їхнім змістовним наповненням, методологічними орієнтирами та рівнем теоретичної узагальненості. Класифікація сприяє глибшому розумінню того, як саме різні науковці осмислювали адміністративну юстицію – як інститут судового контролю, як систему органів, як процесуальний порядок або як принципову гарантію забезпечення людських прав у відносинах між особою і публічною владою.

З огляду на це, наукові джерела доцільно групувати за кількома напрямками. По-перше, теоретико-правові праці, у яких розкривається сутність адміністративної юстиції, її місце в системі поділу влади, співвідношення з поняттям правовладдя та судової влади загалом. По-друге, порівняльно-правові дослідження, що висвітлюють досвід функціонування адміністративних судів у зарубіжних країнах і можливості його імплементації в українське правове поле. По-третє, прикладні дослідження, присвячені аналізу практики адміністративних судів, особливостям розгляду окремих категорій справ, ефективності судового захисту від публічної адміністрації. Нарешті, історико-правові дослідження дозволяють простежити генезу адміністративної юстиції, її інституційні трансформації та зміни доктринального змісту в різні історичні періоди.

Загалом, класифікація наукових джерел за предметною спрямованістю забезпечує системність і структурну впорядкованість дослідження, створюючи передумови для цілісного осмислення адміністративної юстиції як складного, багатовимірного правового феномена

Розглянемо більш детально кожну з вказаних груп. Перша група охоплює теоретико-правові праці, що розкривають сутність адміністративної юстиції, її місце в системі поділу влади, а також співвідношення з поняттями правовладдя та судової влади загалом. У межах цих досліджень адміністративна юстиція розглядається не лише як процесуальна форма вирішення публічно-правових спорів, а як доктринальна категорія, що відображає рівень інституційного розвитку правової держави. Вона виступає індикатором того, наскільки ефективно реалізується принцип обмеження влади правом і наскільки особа захищена від свавільних дій публічної адміністрації.

Теоретико-правові дослідження цієї групи мають фундаментальне значення, оскільки формують концептуальне підґрунтя для подальших прикладних розвідок. У них з'ясовуються ключові характеристики адміністративної юстиції – її зміст як форми здійснення судової влади у сфері публічного управління, функціональна спрямованість на контроль за адміністрацією, а також системоутворююче значення у забезпеченні людських прав. Особливу увагу в таких працях приділено питанням взаємодії адміністративної юстиції з іншими гілками влади, зокрема в аспекті балансу між ефективністю державного управління та непорушністю гарантій індивідуальної свободи.

Крім того, ці дослідження розкривають філософсько-правовий вимір адміністративної юстиції – як механізму реалізації правовладдя, що унеможливає концентрацію державної влади без належного судового контролю. У цьому контексті адміністративна юстиція трактується як інституційна форма прояву ідеї верховенства права в її матеріальному розумінні, тобто як спосіб забезпечення відповідності дій держави принципам справедливості, пропорційності та розумності. Саме завдяки теоретико-правовим

напрацюванням окреслюються межі компетенції адміністративних судів, визначаються критерії судового контролю за публічною владою та формуються доктринальні орієнтири розвитку адміністративного судочинства в демократичній державі.

Вказані питання досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Андрійко, І. Артеменко, В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, І. Бородін, С. Дубенко, І. Голосніченко, Н. Губерська, С. Ківалов, Л. Коваль, Т. Коломoeць, І. Коліушко, М. Корнієнко, О. Костенко, І. Кресіна, В. Кравчук, Р. Куйбіда, О. Кузьменко, Є. Легеза, О. Мурашин, Н. Нижник, О.Непомнящий, В. Опришко, І. Пахомов, О. Петришин, О. Плахотнюк, М. Пухтинський, П. Рабінович, І. Розпутенко, О. Селіванов, С. Серьогін, В. Тимощук, О. Ярошенко, В. Шкарупа та інші.

Наукові праці цих дослідників, як ми вказали вище, охоплюють широкий спектр проблем – від філософсько-правового осмислення сутності адміністративної юстиції та її функціонального призначення до аналізу організаційно-правових засад діяльності адміністративних судів і процедур розгляду публічно-правових спорів. Частина авторів (зокрема, В. Авер'янов, О. Мурашин, І. Голосніченко) зосереджувалася на теоретичному визначенні місця адміністративної юстиції в системі поділу влади; інші (наприклад, В. Тимощук, І. Коліушко, Р. Куйбіда) – на практичних аспектах забезпечення ефективності судового контролю за публічною адміністрацією. Частина дослідників (Т. Коломoeць, В. Кравчук, О. Кузьменко, І. Артеменко) розвивають питання модернізації адміністративного судочинства в контексті європейських стандартів і практики Європейського суду з прав людини.

Узагальнення напрацювань цих науковців свідчить про поступову еволюцію української доктрини адміністративної юстиції – від нормативно-інституційного до правовладного, ціннісно-орієнтованого її розуміння, що відповідає сучасним підходам європейської правової науки.

Водночас, системний аналіз робіт, що складають першу групу, дозволяє зробити висновок і про наявність недостатньо вивчених аспектів,

які потребують подальшого наукового опрацювання. Попри значний внесок вітчизняних дослідників у розроблення теоретико-правових засад адміністративної юстиції, низка питань залишається дискусійною або ж не має цілісного доктринального обґрунтування. Зокрема, потребує уточнення онтологічна природа адміністративної юстиції – чи слід розглядати її виключно як форму здійснення судової влади, чи як ширше явище, що охоплює комплекс механізмів судового й поза-судового контролю за діяльністю публічної адміністрації.

Так само недостатньо розробленими залишаються питання кореляції адміністративної юстиції з принципом правовладдя, адже у значній частині робіт цей зв'язок трактується формально, без належного розкриття змістовних характеристик матеріального верховенства права – таких як справедливість, пропорційність і добросовісність у діяльності держави. Потребує подальшого осмислення й ціннісно-аксіологічний вимір адміністративної юстиції, який визначає її не лише як юридичну, а й як морально-політичну гарантію людських прав у публічному просторі.

Крім того, недостатньо уваги приділено проблемі доктринальної автономії адміністративної юстиції від суміжних сфер правової науки – адміністративного, процесуального та конституційного права. Відсутність чітких меж між ними зумовлює теоретичні «коливання» щодо предмета, методів і принципів адміністративного судочинства. Нарешті, потребують розвитку підходи до інтерпретації адміністративної юстиції в контексті європейської правової інтеграції, зокрема з урахуванням нинішньої практики Європейського суду з прав людини [63, с. 324–338], що формує сучасні стандарти судового контролю за публічною владою.

Отже, виявлення цих недостатньо досліджених аспектів свідчить про потенціал подальшого поглиблення теоретико-правових розвідок, спрямованих на уточнення концептуальної природи адміністративної юстиції та її ролі в утвердженні правовладдя в Україні.

Другу групу джерел складають порівняльно-правові дослідження, у яких розкривається досвід функціонування адміністративних

судів у зарубіжних країнах (у тому числі й у межах окремих типів правових систем) і можливості його імплементації в українське правове поле.

Роботи цієї групи роботи мають важливе значення, оскільки саме порівняльний аналіз дозволяє побачити різні моделі організації адміністративної юстиції, виявити їхні структурні, процедурні та функціональні особливості, а також оцінити, які з них можуть бути адаптовані до українських умов без порушення принципів національної правової системи.

У межах таких досліджень зазвичай виділяють два основних напрями. Перший охоплює аналіз континентальних (європейських) моделей адміністративної юстиції, передусім французької, німецької, австрійської та польської. У них адміністративні суди виступають самостійною гілкою судової системи, наділеною повноваженнями контролювати публічну адміністрацію в межах принципу поділу влади. Особлива увага приділяється французькій моделі з її історичною традицією дуалізму юрисдикцій і доктриною *acte administratif*, а також німецькій моделі, яка характеризується високим рівнем процесуальної формалізації й орієнтацією на захист суб'єктивних публічних прав.

Другий напрям пов'язаний із дослідженням англосаксонської системи права, у якій адміністративна юстиція не завжди має інституційно відокремлений характер, але забезпечується через систему спеціалізованих трибуналів та судового контролю (*judicial review*) за рішеннями органів виконавчої влади. Аналіз таких моделей дає змогу розширити розуміння інституційної варіативності механізмів контролю за адміністрацією та визначити потенціал їхнього застосування в умовах української правової реальності.

Окремий пласт порівняльно-правових досліджень присвячено питанням європейської інтеграції та впливу права Європейського Союзу й практики Європейського суду з прав людини на формування стандартів адміністративного судочинства. Такі праці показують, що розвиток адміністративної юстиції в Україні повинен відбуватися

у напрямі зміцнення гарантій незалежності суддів, процесуальної рівності сторін та ефективного виконання судових рішень, що відповідає критеріям справедливого суду, закріпленим у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Загалом, порівняльно-правові дослідження не лише збагачують українську доктрину адміністративної юстиції теоретичним і практичним досвідом інших країн, а й виконують евристичну та методологічну функції – дозволяють критично переосмислити національну модель судового контролю за публічною владою, визначити її сильні та слабкі сторони, а також окреслити шляхи гармонізації з європейськими правовими стандартами.

Вказані питання досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Андрійко, В. Авер'янов, І. Артеменко, О. Бандурка, І. Голосніченко, Н. Губерська, Т. Коломoeць, І. Коліушко, О. Костенко, В. Кравчук, Р. Куйбіда, О. Кузьменко, М. Коваль, В. Марчук, О. Мурашин, В. Опришко, І. Пахомов, О. Петришин, М. Пухтинський, П. Рабінович, С. Серьогін, О. Селіванов, В. Тимошук, В. Шкарупа та інші.

У своїх роботах вказані автори порівнювали різні моделі адміністративної юстиції – континентальну, англосаксонську, скандинавську – зосереджуючи увагу на їхніх інституційних особливостях, процедурах судового контролю, ролі адміністративних судів у забезпеченні людських прав і взаємодії між судовою та виконавчою владою. Внесок названих науковців сформував основу для сучасного розуміння перспектив реформування адміністративного судочинства в Україні та визначення найбільш релевантних зарубіжних моделей для його подальшого розвитку.

Водночас, системний аналіз робіт, що складають другу групу, дозволяє зробити висновок і про наявність недостатньо вивчених аспектів, які потребують подальшого наукового опрацювання. Попри значний обсяг порівняльно-правових досліджень, низка важливих проблем залишається поза межами достатньої уваги.

По-перше, недостатньо розкритим є питання функціональної сумісності іноземних моделей адміністративної юстиції

з українським інституційним середовищем. У багатьох дослідженнях аналіз обмежується описом окремих елементів зарубіжних систем, однак практично не розглядається, наскільки ці елементи можуть бути інтегровані в українську правову систему з огляду на її конституційні засади, рівень автономії судової влади та особливості публічного адміністрування.

По-друге, малодослідженим залишається питання меж імплементації іноземного досвіду, зокрема в контексті уникнення механічного перенесення інституційних рішень, що в інших правових культурах спираються на історично сформовані доктрини. Потребує детального аналізу й проблема культурно-правової адаптації іноземних моделей, адже ефективність адміністративної юстиції значною мірою залежить від рівня довіри до судової влади та ступеня підзвітності публічної адміністрації.

По-третє, бракує комплексних досліджень, спрямованих на оцінку ефективності зарубіжних механізмів судового контролю за адміністрацією, включно з аналізом показників незалежності суддів, доступності процедур, швидкості розгляду справ і виконання судових рішень. Без цього неможливо визначити, які саме інституційні елементи іноземних систем можуть стати орієнтирами для модернізації українського адміністративного судочинства.

По-четверте, потребують подальшої наукової розробки питання впливу права Європейського Союзу та практики Європейського суду з прав людини на структурну еволюцію адміністративної юстиції в Україні, оскільки наявні дослідження здебільшого фрагментарно висвітлюють лише окремі аспекти відповідних стандартів або зосереджуються на аналізі судових рішень без глибшого порівняльного узагальнення.

Відтак, окреслені прогалини свідчать про потребу у створенні більш послідовної та методологічно цілісної системи порівняльно-правових досліджень, здатної забезпечити обґрунтоване формування напрямів адаптації найефективніших іноземних моделей адміністративної юстиції до українського правового середовища.

Третю групу робіт складають прикладні дослідження, присвячені аналізу практики адміністративних судів, особливостям розгляду окремих категорій справ, ефективності судового захисту від публічної адміністрації.

У межах цієї групи особливу увагу зосереджено на емпіричному матеріалі – судових рішеннях, статистичних даних, аналітичних звітах та оглядах судової практики. Такі дослідження дозволяють виявити не лише формальне застосування норм адміністративного процесу, а й реальні тенденції правозастосування, зокрема поширені помилки у тлумаченні норм, проблеми доведення, специфіку розподілу тягаря доказування, підходи до оцінки дискреції органів публічної влади.

У центрі уваги цих робіт перебувають окремі категорії адміністративних спорів – податкові, міграційні, земельні, виборчі, справи щодо доступу до публічної інформації, публічної служби, соціального забезпечення тощо. Дослідження практики дозволяє чітко визначити, в яких саме сферах судовий захист від публічної адміністрації є найбільш проблемним або, навпаки, найбільш ефективним.

Окремий пласт становлять роботи, спрямовані на вимірювання ефективності адміністративного судочинства – оперативності розгляду справ, рівня виконання судових рішень, наявності структурних дисфункцій у діяльності судів, впливу органів виконавчої влади на забезпечення правовладдя в адміністративному процесі.

Загалом ця група становить практично орієнтовану основу дослідження адміністративної юстиції. Вона дозволяє поєднати теоретичні напрацювання з реальними потребами правозастосування, виявити актуальні проблеми практики та сформулювати пропозиції, спрямовані на удосконалення механізмів судового контролю за публічною владою.

Вказані питання досліджували такі вітчизняні науковці, як І. Арістова, О. Бандурка, В. Бевзенко, Ю. Битяк, І. Голосніченко, Р. Куйбіда, І. Коліушко, В. Колпаков, А. Кільницький, Н. Кузьміна, М. Лошицький, О. Мурашин, Н. Нижник, І. Пахомов, А. Селіванов,

О. Селіванов, О.Ярошенко, В. Тимощук та інші. У їхніх працях висвітлено широке коло аспектів, пов'язаних із функціонуванням адміністративних судів, проблемами організації адміністративного процесу, методологічними підходами до оцінки ефективності судового контролю за публічною адміністрацією, а також особливостями інституційного розвитку адміністративної юстиції в Україні.

Недоліком робіт цієї групи є їх переважна зосередженість на описовому аспекті судової практики без належного теоретичного узагальнення та концептуалізації отриманих результатів. У більшості досліджень акцент робиться на виявленні окремих проблем правозастосування, проте рідко простежується спроба сформулювати узагальнені методологічні висновки щодо системного впливу адміністративної юстиції на публічну адміністрацію, структуру публічної влади чи розвиток адміністративного процесу.

Крім того, значна частина робіт має фрагментарний характер, оскільки зосереджена лише на певних категоріях спорів (податкових, соціальних, дисциплінарних тощо), не охоплюючи цілісну картину функціонування адміністративної юстиції. Окремою проблемою є недостатнє застосування міждисциплінарних підходів – зокрема, інструментів емпіричної правової науки, аналізу судової поведінки, статистичного моделювання або теорій належного врядування.

Четверту групу джерел складають історико-правові дослідження, які дозволяють простежити генезу адміністративної юстиції, її інституційні трансформації та зміни доктринального змісту в різні історичні періоди. Такі роботи охоплюють як дослідження зародження адміністративної юстиції в європейських країнах у XIX столітті, так і аналіз особливостей її розвитку на українських землях у межах різних державних утворень. Вони дають змогу не лише реконструювати еволюцію форм і моделей контролю за публічною адміністрацією, а й виявити ключові фактори, що впливали на становлення відповідних інститутів – від політико-правових умов до інтеграційних процесів та зміни парадигм праворозуміння.

Значення цієї групи джерел полягає в тому, що історичний аспект адміністративної юстиції дає змогу простежити безперервність еволюції інститутів судового контролю, виявити закономірності їхньої модернізації та пояснити причини виникнення певних концептуальних підходів, які нині сприймаються як очевидні. Крім того, історико-правові дослідження дають змогу оцінити, наскільки сучасні інститути відповідають своїм первинним цілям, або ж відбулося їхнє доктринальне переосмислення й адаптація до нових соціально-правових умов.

Особливої уваги заслуговує той факт, що історико-правовий підхід відкриває можливість критичного аналізу спадковості радянських інституцій і практик, які вплинули на формування адміністративної юстиції в Україні після відновлення незалежності. Такий аналіз дозволяє виявити деформації, що виникли внаслідок тривалого домінування адміністративно-командної моделі державності, та сформулювати більш глибоке розуміння сучасних викликів у сфері судового контролю за публічною адміністрацією.

Історико-правові джерела складають важливий концептуальний фундамент для усвідомлення глибинної сутності адміністративної юстиції та визначення перспектив її подальшого розвитку.

Вказану проблематику досліджували такі науковці, як О. Андрійко, В. Авер'янов, О. Бойко, В. Гостищев, І. Голосніченко, О. Дашковська, І. Дахова, О. Котюк, М. Коваль, О. Кузьменко, М. Лошицький, О. Мурашин, Н. Нижник, В. Опришко, І. Пахомов, В. Шандра, В. Шкарупа, О. Янюк та інші.

У їхніх працях простежується як загальна еволюція інститутів адміністративної юстиції, так і специфіка їхнього розвитку в окремі історичні періоди – від дореволюційних концепцій та європейських моделей до трансформацій, що відбувалися під впливом радянського адміністративно-командного підходу та подальшого формування сучасної української адміністративної юстиції.

Недоліком робіт цієї групи є те, що вони часто обмежуються описовим викладом історичних фактів і подій, не пропонуючи

глибокого теоретичного аналізу чи критичного переосмислення еволюції інститутів адміністративної юстиції. Крім того, через акцент на хронологічній послідовності розвитку бракує системного порівняння з сучасними моделями судового контролю в інших правових системах, що знижує можливості для виявлення універсальних закономірностей модернізації. Нарешті, значна частина джерел цієї групи спирається на архівні матеріали без достатньої інтерпретації в контексті соціально-політичних і економічних чинників, що призводило до появи концептуальних рішень, через що їхня пояснювальна цінність для розуміння сучасних викликів адміністративної юстиції залишається обмеженою.

1.2 Методологічний інструментарій пізнання міжнародних стандартів у вітчизняному правовому просторі

Загальновідомим є факт значимості методології для пізнання правових явищ [144–145], що впливає з фундаментальної ролі наукового методу в юриспруденції як науці, яка прагне до об'єктивності, системності та емпіричної обґрунтованості. Методологія, як сукупність принципів, підходів і методів пізнання, виступає не лише інструментом аналізу, але й епістемологічним фундаментом, що визначає валідність правових теорій і практик [122, с. 214]. У цьому контексті її значення можна розглядати через призму історичного розвитку юридичної науки, філософських засад правопізнання та сучасних викликів інтердисциплінарності.

Історично методологія еволюціонувала паралельно з правовою думкою, від античних діалектичних підходів Аристотеля до позитивістських методів XIX століття, представлених Гансом Кельzenом у його «чистій теорії права». Г. Кельзен підкреслював, що правові норми утворюють ієрархічну систему, пізнання якої вимагає логічно-дедуктивного методу, вільного від моральних чи соціологічних нашарувань [114]. Без такої методологічної строгості правознавство ризикує

перетворитися на ідеологічний дискурс, де суб'єктивні оцінки заступають об'єктивний аналіз. Наприклад, у римському праві методологія казуїстики дозволила систематизувати прецеденти, заклавши основу для континентальної правової традиції.

Філософсько-епістемологічний аспект підкріплює цю значимість, позиціонуючи методологію як «міст» між онтологією права (його сутністю) та гносеологією (способами його пізнання). За Карлом Поппером, наукове знання, включно з правовим, прогресує через фальсифікацію гіпотез, що вимагає чітких методологічних критеріїв [78].

У правових явищах, які часто є нормативними конструктами з елементами соціальної реальності, методологія забезпечує розмежування дескриптивного (що є) та прескриптивного (що повинно бути) рівнів. Без неї, наприклад, порівняльне правознавство втрачає наукову цінність, перетворюючись на поверховий опис культурних відмінностей, як критикував Рене Давид у своїй класифікації правових сімей [35].

Практичний вимір значимості методології проявляється в емпіричних дослідженнях і правозастосуванні. Сучасна юриспруденція дедалі частіше інтегрує кількісні методи, такі як статистичний аналіз судової практики чи економічний аналіз права (послідовники Річарда Познера), що дозволяє прогнозувати наслідки норм. Відсутність методологічної основи призводить до помилок у правових дослідженнях.

Водночас критики, зокрема представники критичної правової теорії (Дункан Кеннеді) [58], закидають традиційній методології ідеологічну упередженість, пропонуючи постмодерністські підходи з акцентом на наративи та дискурси. Проте навіть такі альтернативи вимагають власної методології для уникнення релятивізму, що підтверджує універсальну значимість методологічного каркасу.

Як бачимо, у будь-якому випадку, методологія є не субсидіарним елементом, а підґрунтям правового пізнання, забезпечуючи його науковість, релевантність і прогрес. Її ігнорування є фактором перетворення юриспруденції на догматизм, тоді як свідоме

застосування відкриває шлях до інноваційних інтерпретацій правових явищ у динамічному світі.

Дослідження імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у національне законодавство України ґрунтується на поліметодологічному підході, що поєднує системно-структурний, компаративістський, нормативно-догматичний, аксіологічний, історико-правовий та герменевтичний методи, з урахуванням специфіки правової трансформації в умовах європейської інтеграції.

Системно-структурний метод ґрунтується на розгляді правових явищ як цілісних багаторівневих систем, у яких кожен елемент має визначене місце, функцію та взаємозв'язки з іншими компонентами. Його застосування дає змогу досліджувати не лише зміст окремих норм, а й логіку побудови правової конструкції, характер її внутрішньої узгодженості, і здатність забезпечувати реалізацію базових принципів. Як відзначають вітчизняні науковці, «на сучасному етапі наукового пізнання системно-структурний підхід виявився одним з найефективніших методів пізнання в науці, що створило підґрунтя для істотного розширення сфери застосування різних методів наукового дослідження. Цей підхід став одним із тих методологічних напрямів сучасної науки, формування якого було пов'язане з подоланням кризи, що охопила наукове пізнання на рубежі XIX–XX ст.» [175, с. 286].

Аналізований підхід дозволяє виявляти структурні зв'язки між інститутами, аналізувати трансформації системи у процесі правових змін і оцінювати ефективність функціонування правового механізму в цілому.

Системно-структурний метод у цьому дослідженні дає змогу побачити імплементацію міжнародних стандартів адміністративного судочинства не як набір розрізнених норм, а як цілісну, внутрішньо взаємопов'язану систему. Застосування цього методу передбачає аналіз національного законодавства України як складного правового утворення, у якому кожен елемент (процесуальні

гарантії, стандарти доказування, моделі контролю за дискрецією, механізми доступу до суду, статус судді) виконує функцію в межах загальної структури адміністративного судочинства. Він дозволяє виявити, яким саме чином міжнародні стандарти – зокрема стандарти держав-членів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини – включаються до цієї структури та як вони впливають на взаємодію її елементів.

У фокусі також виявлення структурних відмінностей: як зміни окремих процесуальних інститутів (наприклад, посилення вимог до мотивування рішень чи розширення юрисдикції адміністративних судів у справах щодо позитивних обов'язків держави) трансформують загальну модель правосуддя в напрямку, що відповідає міжнародним стандартам. Такий підхід дає змогу не просто констатувати наявність чи відсутність імплементації, а оцінити її системний характер: чи узгоджуються запозичені норми з наявною правовою архітектурою, чи не створюють вони внутрішніх структурних суперечностей, і чи формують вони цілісний механізм реалізації правовладдя.

Окрім цього, системно-структурний метод застосовується для моделювання імплементації як багаторівневої системи, що включає:

- міжнародний рівень;
- національний рівень;
- інституційний рівень.

Означений метод дозволяє виявити ієрархію норм, точки конвергенції та конфлікти між системами.

Додамо, що завдяки цьому методу стало можливим дослідження систем адміністративної юстиції у державах загального та континентального типів правової системи. Системно-структурний підхід дає змогу розглядати адміністративну юстицію не як ізольовану інституцію, а як підсистему ширшої правової системи, що взаємодіє з іншими її елементами – конституційним устроєм, законодавчою базою, судовою організацією та адміністративно-процесуальними нормами. Така взаємодія забезпечує когерентність правового

регулювання, запобігаючи фрагментації норм і гарантуючи синергію між інститутами влади. Крім того, метод дозволяє виявити зворотні зв'язки, коли реформи в адміністративному судочинстві впливають на еволюцію конституційних принципів поділу влади та верховенства права.

У підсумку системно-структурний метод дозволяє описати імплементацію не як механічний перенос правил, а як структурну перебудову адміністративного судочинства у відповідності до європейських орієнтирів.

Важливу роль у цьому дослідженні належить компаративному методу. Компаративний метод ґрунтується на системному співставленні правових інститутів, норм та концепцій різних держав з метою виявлення закономірностей, відмінностей і можливостей запозичення ефективних рішень. Як вказує А. Корніков, предметом науки порівняльного правознавства є дослідження спільного й особливого в еволюції правових систем, а також сприяння розвитку національного права через взаємодію з іноземними правовими системами, зокрема шляхом запозичення правових елементів [62, с. 84].

Значимість цього методу наукового пізнання доволі правильно пояснив Г. Подолян, зазначаючи, що сучасні глобальні проблеми вимагають формування доступного та прийнятного для широкого кола учасників комунікаційного середовища, а також створення на його основі актуальних форм розуміння, сприйняття й взаємодії між різноманітними суб'єктами. Саме тому діалогічна тематика, яка була ключовою у філософії XX століття, й досі зберігає свою нагальну актуальність [158, с. 21].

Згадаємо і слова декількох вітчизняних науковців-правників про те, що порівняльно-правовий метод є основним методом методології порівняльного правознавства, який являє собою єдність дослідницьких прийомів і застосовується для виявлення спільних та особливих рис державно-правових явищ, а також встановлення закономірностей їхнього розвитку [152, с. 210].

Досліджуваний метод дозволяє оцінювати правове явище не ізольовано, а в контексті альтернативних моделей правового регулювання, що відкриває доступ до ширшого спектру теоретичних і практичних рішень. Порівняння правових явищ сприяє глибшому розумінню того, які елементи певної правової системи зумовлені національною специфікою, а які мають універсальний характер.

У наукових дослідженнях компаративний метод виконує декілька ключових функцій:

- аналітичну, оскільки дозволяє описати і структурувати правові моделі;
- критичну, бо дає змогу виявити внутрішні недоліки та суперечності національного законодавства;
- прогностичну, оскільки порівняння з іншими системами допомагає оцінити можливі наслідки правових реформ.

Він також виступає інструментом раціонального відбору правових рішень: порівняння дає змогу визначити, які інститути є сумісними з національною правовою системою, а які вимагатимуть глибшої адаптації.

Наголосимо, що правильне застосування компаративного методу передбачає не механічне запозичення чи перенесення іноземного досвіду функціонування окремих правових явищ, інститутів або правової системи загалом, а його глибоке наукове осмислення з урахуванням умов, у яких такий досвід сформувався та реалізується. Порівняльно-правове дослідження має бути спрямоване не лише на виявлення зовнішньої подібності чи відмінностей між правовими системами, а насамперед на з'ясування причин їх виникнення, особливостей розвитку та механізмів функціонування у відповідному суспільному середовищі.

У зв'язку з цим особливого значення набуває врахування історичних, політичних, соціальних, культурних та інституційних факторів, які визначають логіку побудови та розвитку конкретної правової системи. Одні й ті самі правові конструкції можуть демонструвати різну ефективність залежно від особливостей

державного устрою, рівня розвитку демократичних інститутів, правових традицій, стану суспільних відносин та інших обставин. Тому результати компаративного аналізу не можуть оцінюватися поза контекстом тих умов, у яких відповідні правові механізми виникли та застосовуються.

Водночас компаративний метод дає можливість не лише отримати більш глибоке розуміння іноземного досвіду, а й критично оцінити національне правове регулювання, виявити його сильні та слабкі сторони, а також визначити потенційні напрями вдосконалення. Саме через зіставлення різних моделей правового регулювання стає можливим виявлення найбільш ефективних підходів до вирішення схожих правових проблем та оцінка перспектив їх використання в українських умовах.

Такий підхід дозволяє не обмежуватися описом іноземних правових моделей, а здійснювати їх змістовний аналіз з позицій можливості та доцільності застосування окремих елементів у національній правовій системі. У результаті компаративне дослідження стає інструментом не простого запозичення зарубіжного досвіду, а його науково обґрунтованої адаптації з урахуванням особливостей української правової реальності, потреб розвитку національного законодавства та тенденцій сучасного правового розвитку. Саме за таких умов порівняльно-правовий аналіз здатний забезпечити отримання науково значущих результатів і сприяти формуванню обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання.

Компаративний метод у цьому дослідженні дозволяє розглядати імплементацію міжнародних стандартів адміністративного судочинства через аналіз того, як подібні інститути функціонують у правових системах різних держав, насамперед у класичних (Німеччина, Франція) та інших (Польща, Румунія) представників континентальної традиції та системи загального права (Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Канада, Австралія).

Такий підхід дає змогу співставити не лише нормативні моделі, а й концептуальні основи, що лежать в їх підґрунті:

у континентальних системах домінує розвинена адміністративна юстиція з чіткою спеціалізацією судів, тоді як у країнах загального права превалює судовий контроль за публічною владою, зосереджений на таких категоріях як розумність, законність та процесуальна справедливість. Порівняння цих моделей дозволяє виявити, які саме елементи можуть бути адаптовані до українського законодавства, а також зрозуміти, як різні правові культури вирішують подібні проблеми процесуального захисту приватної особи від публічної влади.

Завдяки застосуванню компаративного методу стає можливим визначення того, наскільки українська модель адміністративного судочинства та адміністративно-процесуального регулювання загалом є здатною до сприйняття сучасних правових трансформацій, а також оцінка рівня її відповідності тенденціям розвитку європейських правових систем. Порівняльно-правовий аналіз дозволяє з'ясувати, які правові конструкції та інститути можуть бути інтегровані до національної правової системи без порушення її внутрішньої узгодженості, а які, навпаки, вступають у суперечність із наявними принципами, механізмами чи традиціями правового регулювання. У цьому аспекті компаративний метод виступає важливим інструментом оцінки не лише ефективності окремих правових рішень, а й їх сумісності із загальною архітектурою національної правової системи.

Особливого значення такий аналіз набуває щодо інститутів, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням належного врядування та ефективного судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. Зокрема, інститути перегляду дискреційних рішень, концепція позитивних обов'язків адміністрації, стандарти мотивованості та обґрунтованості владних рішень, а також механізми забезпечення пропорційності адміністративного втручання у різних правових системах мають відмінні історичні передумови формування та специфіку практичного функціонування. Їх зміст не обмежується нормативним закріпленням, а значною мірою

визначається правозастосовною практикою, роллю судів у контролі за діяльністю адміністрації та загальним розумінням меж публічної влади в конкретній державі.

Порівняння відповідних правових моделей дозволяє встановити, наскільки українське адміністративно-процесуальне законодавство відповідає сучасним європейським підходам до захисту прав особи у відносинах із публічною адміністрацією. Водночас воно дає можливість виявити ті елементи правового регулювання, які продовжують відображати особливості перехідного етапу розвитку адміністративної юстиції та ще не повною мірою узгоджуються із сучасними стандартами демократичної правової державності. Саме через зіставлення різних підходів до вирішення аналогічних правових проблем можна визначити як напрями подальшого вдосконалення національного законодавства, так і межі доцільного запозичення зарубіжного досвіду.

Таким чином, компаративний метод дозволяє не лише охарактеризувати відмінності між правовими системами, а й оцінити рівень зрілості національних правових інститутів, виявити їх потенціал до модернізації та визначити перспективи подальшого розвитку української адміністративно-процесуальної моделі в контексті європейських правових тенденцій.

Наступний метод, що використовується у дослідженнях правових явищ – це нормативно-догматичний метод. Відзначимо, що на словесне позначення цього методологічного інструменту використовуються і такі терміни: юридико-технічний, техніко-догматичний, формально-юридичний [107] тощо. «Техніко-юридичний (формально-догматичний) метод є «споконвічним», органічно властивим правознавству» [172, с. 30].

На думку Ю. Туровець, метод техніко-юридичного аналізу зводиться до тлумачення нормативних актів, формально-юридичного розбору правових конструктів, опису інструментів і прийомів юридичної техніки тощо. Суть формально-юридичного підходу полягає в окресленні юридичних категорій, виявленні зовнішніх

характеристик правових феноменів, їх розрізненні, побудові класифікацій, формуванні логічних схем на основі законодавчих понять і дефініцій. [176, с. 203].

Загалом відзначимо, що нормативно-догматичний метод спрямований на аналіз позитивного права через дослідження змісту юридичних норм, їх структури, системних зв'язків та логіки функціонування. Аналізований метод дозволяє виявити внутрішню будову правових інститутів, визначити юридичні поняття, реконструювати нормативні моделі, а також встановити, які правові наслідки породжує та чи інша норма. Означений метод є важливим для юриспруденції, оскільки забезпечує точність термінології, коректність тлумачення та послідовність юридичної аргументації.

У наукових дослідженнях нормативно-догматичний підхід використовується для того, щоб оцінити, наскільки правове регулювання є внутрішньо узгодженим, логічно стійким та відповідає загальним принципам правовладдя. Він дозволяє застосовувати юридичні конструкції таким чином, щоб уникати суперечностей, виявляти прогалини в законодавстві, тлумачити норми у взаємозв'язку з іншими нормами та інститутами. У контексті правової трансформації метод дає змогу визначити, чи не виникає нормативний «конфлікт смислів» між новими запозиченими стандартами та наявними законодавчими положеннями.

Перевага нормативно-догматичного методу полягає в його здатності забезпечувати точність юридичного аналізу. Він дає можливість працювати не з політичними чи соціальними передумовами, а з нормою як такою, що дозволяє чітко визначити її сутність, сферу застосування та реальні процесуальні наслідки. Саме тому цей метод є ключовим у дослідженнях, пов'язаних із імплементацією іноземних або міжнародних стандартів у національне законодавство.

Нормативно-догматичний метод у нашому дослідженні використовується для аналізу змісту й внутрішньої логіки норм адміністративного процесуального законодавства (як України, з огляду

на їх відповідність міжнародним стандартам, так і зарубіжних держав), що функціонують у правових системах континентального та загального права. Він дозволяє «розкласти» національні норми на конструктивні елементи, дослідити їхню структуру, обсяг прав і обов'язків, механізми процесуального захисту, а також співвіднести ці елементи з доктринальними підходами, характерними для різних правових традицій. Завдяки цьому стає можливим з'ясувати, чи відтворює українське законодавство ті самі змістовні параметри, які притаманні міжнародним стандартам адміністративного судочинства, чи, навпаки, імплементація носить формальний або неповний характер.

У межах застосування цього методу зосереджується увага на інтерпретації юридичних конструкцій, що визначають ключові елементи адміністративного процесу: межі судового контролю, стандарти доказування, критерії оцінки дискреції, форми та вимоги до мотивування рішень, доступ до суду та моделі процесуальних гарантій.

Нормативно-догматичний аналіз дозволяє зіставити ці конструкції з відповідними інститутами інших правових систем, проте без переходу до власне компаративного виміру: тут акцент на тлумаченні норми, а не на її міждержавному порівнянні. Такий підхід демонструє, наскільки імпортовані норми зберігають цілісність у межах української правової системи, чи не змінюється їх нормативний сенс під впливом локальних законодавчих особливостей, і чи забезпечують вони той рівень процесуальної захищеності, який закладено в міжнародних стандартах.

Водночас, визнаючи важливість нормативно-догматичного аналізу, вкажемо одночасного використання і аксіологічного методу, що обумовлено специфікою правових явищ, які є явищами соціокультурними. А. Кучук відзначає, що переклад правових текстів з однієї мови на іншу не зводиться до суто лінгвістичного завдання, а становить складний процес, що передбачає врахування відмінностей між правовими системами, соціокультурними особливостями

та традиціями відповідних країн. Це зумовлено тим, що право є не просто сукупністю норм, а й результатом історичного, культурного та політичного розвитку суспільства [143, с. 4; 142, с. 11].

Аксіологічний метод спрямований на виявлення, систематизацію та інтерпретацію ціннісних орієнтирів і принципів, які лежать в основі правових норм та інститутів. У контексті імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства цей метод дозволяє не лише фіксувати текстуальні відповідності норм, але й з'ясувати їхню смислову та культурно-соціальну основу – які суспільні цінності (наприклад, довіра до суду, публічний інтерес, захист прав особи, ефективність адміністративного управління) стоять за певними процесуальними гарантіями. Аксіологічний підхід дає змогу розрізнити формальне прийняття норми й її реальну смислову імплементацію в суспільстві.

Аксіологічний підхід дозволяє розкрити телеологічний вимір права, з'ясувати його ціннісну спрямованість та виявити ті фундаментальні орієнтири, які визначають зміст і призначення правового регулювання. Його застосування дає можливість розглядати право не лише як сукупність формально визначених норм, а як складне соціальне явище, що відображає систему суспільно значущих цінностей та покликане забезпечувати їх реалізацію у практиці суспільних відносин. Саме тому аксіологічний підхід спрямований на виявлення внутрішніх підстав правового регулювання, що обумовлюють зміст правових норм, принципів та інститутів.

Важливим аспектом цього підходу є встановлення ієрархії цінностей, які лежать в основі правової системи та визначають спрямованість її розвитку. Такий аналіз дозволяє з'ясувати, які цінності визнаються пріоритетними на певному етапі розвитку суспільства, яким чином вони відображаються у законодавстві та правозастосовній практиці, а також як співвідносяться між собою у випадках виникнення конфлікту. Завдяки цьому стає можливим більш глибоке розуміння логіки правового регулювання та причин існування тих чи інших правових механізмів.

Особливого значення аксіологічний підхід набуває у процесі оцінки відповідності нормативних приписів базовим цінностям сучасної демократичної правової державності. Насамперед ідеться про людську гідність, свободу, рівність, справедливість, солідарність та інші фундаментальні цінності, які визначають зміст сучасного правового розвитку. Аналіз правових норм крізь призму зазначених цінностей дозволяє встановити не лише їх формальну юридичну коректність, а й ступінь їх відповідності загальним ідеям гуманізму та правовладдя.

Крім того, аксіологічний підхід створює можливість для критичного осмислення чинного правового регулювання, оскільки дозволяє оцінювати його не лише з позицій юридичної техніки чи ефективності, а й з погляду реалізації цінностей, заради яких право існує, що дає змогу виявляти суперечності між задекларованими принципами та фактичним змістом правових норм, визначати напрями їх удосконалення та формувати науково обґрунтовані пропозиції щодо розвитку законодавства. У такий спосіб аксіологічний підхід виступає важливим методологічним інструментом дослідження права як ціннісно орієнтованого соціального феномену, покликаного забезпечувати утвердження та захист фундаментальних людських цінностей.

У взаємодії з нормативно-догматичним методом аксіологічний метод виконує низку практичних функцій. По-перше, він служить критерієм тлумачення неоднозначних або загальних норм: коли догматичний аналіз показує логічну структуру й системні зв'язки норми, аксіологічний – уточнює її ціль та пріоритети, що впливають на вибір способу застосування (наприклад, як реалізувати принцип доступності правосуддя без шкоди для ефективності процесу). По-друге, він допомагає ідентифікувати потенційні конфлікти цінностей (наприклад, оперативність адміністративного реагування vs. процесуальні гарантії) і обґрунтувати пріоритети в конкретних рішеннях законодавця або суду.

Для дослідницької практики вказане означає: поєднувати аналіз тексту норм, їх логіко-системні зв'язки та правило-орієнтовану

інтерпретацію (нормативно-догматичний підхід) з вивченням ціннісного фону через джерела, що виходять за межі суто нормативного тексту – судову практику, академічні дискусії, політичні декларації, суспільні опитування, історико-культурні дослідження. Така мультимедіальна верифікація допомагає коригувати догматичні висновки у бік більшої відповідності соціальним очікуванням та міжнародним ціннісним стандартам. Саме тому в нашому дослідженні значну увагу приділено висвітленню рішень судів, за якими можна простежити формування ціннісного сприйняття адміністративної юстиції. До того ж, аналіз судової практики дозволяє не лише ілюструвати еволюцію аксіологічних орієнтирів у сфері адміністративного судочинства, а й виявити механізми інтеграції принципів справедливості, пропорційності та захисту прав людини в процесуальні та матеріальні норми, що сприяє глибшому розумінню права як динамічної ціннісно-нормативної системи.

Цілком слушно А. Кучук відзначає, що відмова від догматичного підходу до вивчення правових феноменів і трактування права як соціокультурного конструкту зумовляють потребу в аксіологічному аналізі, що взаємодіє з принципом правового поліцентризму. Застосування такого підходу набуває особливої ваги в компаративних правових дослідженнях [141, с. 119].

Проте аксіологічний метод має свої методологічні обмеження – його результати частіше носять інтерпретативний і менш формалізований характер, залежать від вибору джерел і аналітичних критеріїв, а отже ризикують суб'єктивізувати висновки. Щоб мінімізувати ці ризики й посилити надійність висновків, в практиці дослідження слід застосовувати порівняння різних типів джерел, чітко фіксувати критерії відбору ціннісних маркерів і поєднувати аксіологічні висновки з емпіричною перевіркою (наприклад, аналізом реальної судової практики).

Таким чином, поєднання нормативно-догматичного та аксіологічного методів забезпечує баланс між точністю правової структури та адекватністю її соціально-культурним очікуванням. Синтез

догматичного та аксіологічного методів забезпечує комплексне розуміння права як системи, що поєднує формальну визначеність із ціннісно-смысловим наповненням. Для дослідження імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства в українське право таке поєднання дає змогу не тільки визначити формальні відповідності й прогалини, а й обґрунтувати практичні рекомендації з урахуванням ціннісних пріоритетів суспільства й європейської інтеграції.

Наступний метод – історико-правовий. Вказаний метод спрямований на дослідження правових явищ у їхній часовій динаміці, з урахуванням історичних умов, у яких формувалися правові інститути, норми та принципи. Він дозволяє простежити еволюцію правових конструкцій, визначити спадкові елементи та з'ясувати, як попередні моделі регулювання впливають на сучасний стан правової системи. Такий підхід відкриває можливість пояснювати зміст норм не лише через їх актуальне формулювання, а й через історичні причини їх виникнення та трансформації.

Як зазначає К. Долгорученко, історико-правовий підхід у методології наукового пізнання виступає ключовим елементом історичної та юридичної парадигм, інтегруючи історико-правову теорію, взаємопов'язані загальнонаукові й спеціалізовані принципи та методи вивчення правової дійсності, які дозволяють розкрити сутнісні характеристики явища чи процесу в історичній перспективі [109, с. 165].

У науковому дослідженні історико-правовий метод виконує важливі аналітичну та інтерпретаційну функції, оскільки дозволяє розглядати правові явища не ізольовано, а в контексті їхнього історичного становлення та розвитку. Його застосування сприяє виявленню закономірностей формування правових інститутів, принципів і механізмів правового регулювання, а також дає можливість простежити причини та умови їх трансформації на різних етапах суспільного розвитку. Завдяки цьому право постає не як статична система норм, а як динамічне явище, зміст якого формується під впливом політичних, соціальних, економічних та культурних чинників.

Використання історико-правового методу дозволяє глибше зрозуміти природу змін, що відбуваються у правовій системі, та визначити фактори, які обумовили появу тих чи інших правових рішень. Аналіз генези правових інститутів дає можливість встановити, наскільки сучасні нормативні конструкції є результатом поступового та органічного розвитку національної правової традиції, а наскільки вони сформувалися під впливом зовнішніх чинників або були запозичені з інших правових систем. Таке розмежування має важливе значення для оцінки ефективності правового регулювання, оскільки дозволяє враховувати ступінь його узгодженості з історично сформованими особливостями національної правової системи.

Особливої актуальності історико-правовий аналіз набуває у процесі дослідження реформування законодавства та імплементації нових правових підходів. Він дозволяє з'ясувати, чи відповідають запроваджувані правові механізми логіці попереднього розвитку правової системи, чи потребують вони суттєвої адаптації до національних умов функціонування. Крім того, дослідження історичних передумов виникнення та розвитку правових інститутів допомагає виявити причини їхньої стійкості або, навпаки, неефективності, що має важливе значення для прогнозування результатів подальших законодавчих змін.

Відзначимо, що історико-правовий метод також сприяє більш повному розумінню культурної обумовленості права. Правові норми та інститути формуються не лише під впливом юридичних чинників, а й відображають особливості історичного досвіду суспільства, його ціннісних орієнтирів, правових традицій та моделей взаємодії між особою, суспільством і державою. Саме тому оцінка сучасних правових явищ потребує врахування їхнього історичного підґрунтя та зв'язку з попередніми етапами розвитку правової системи.

Таким чином, на нашу думку, історико-правовий метод дозволяє досліджувати право в його часовому вимірі, виявляти внутрішню логіку розвитку правових інститутів та оцінювати сучасні правові

процеси крізь призму історичної тягlosti. Це створює необхідні передумови для більш глибокого розуміння правових явищ, об'єктивної оцінки результатів правових реформ та вироблення науково обґрунтованих підходів до подальшого розвитку правової системи.

Історико-правовий метод у цьому контексті дозволяє досліджувати імплементацію міжнародних стандартів адміністративного судочинства крізь призму генезису самої адміністративної юстиції, еволюції її інститутів та тих історичних факторів, які формували українську модель державності й судового контролю. Оскільки адміністративне судочинство є похідним від історично зумовлених уявлень про межі публічної влади, природу державного втручання та способи захисту особи, цей метод дає можливість встановити, які з сучасних процесуальних інститутів є результатом довгострокового розвитку, а які постали як реакція на певні політичні або правові злами.

Згадаємо слова вітчизняного науковця В. Пекарчука про те, що здійснення історико-правових студій повинно базуватися на визнанні права як соціокультурного феномена, що вимагає врахування як просторово-часового контексту існування досліджуваного явища, так і аксіологічної значущості відповідного соціального утворення, чий норми підлягають аналізу [156, с. 44].

Застосування історико-правового методу відкриває доступ до аналізу нормативних моделей, що існували в різні періоди: від до модерних уявлень про адміністративний нагляд і «виконавчі трибунали», через радянську модель адміністративного оскарження, до сучасного етапу становлення незалежної системи адміністративних судів. Такий аналіз дозволяє виявити, як історичні практики продовжують впливати на сучасні юридичні конструкції та процесуальні механізми. Наприклад, питання обсягу судового контролю, природи дискреції чи моделі взаємодії «суд – адміністрація» нерідко виявляються історично успадкованими, що пояснює, чому певні міжнародні стандарти інтегруються швидко, а інші – натрапляють на інституційну інерцію.

Крім того, історико-правовий метод дає можливість виявити ті концептуальні розриви, які постали між історичними практиками і сучасним європейським баченням адміністративної юстиції, що особливо важливо для України, де модернізаційні процеси у сфері адміністративного судочинства відбуваються на тлі відмови від радянської традиції, що зводила судовий контроль до внутрішньодержавного механізму «виправлення помилок адміністрації», а не інструмента захисту прав особи. Розуміння цієї спадковості дозволяє коректно оцінювати, наскільки чинні норми не тільки відповідають міжнародним стандартам текстуально, а й відображають їхню реальну функціональну логіку.

У поєднанні з нормативно-догматичним та аксіологічним методами історико-правовий аналіз виконує пояснювальну та прогностичну функції. Пояснювальну – тому що він встановлює, чому певна норма виглядає саме так, які процеси зумовили її появу, які цінності до неї закладено й які інституційні бар'єри можуть перешкоджати її трансформації. Прогностичну – тому що він дозволяє передбачити, які напрямки реформ будуть органічними для системи, а які потребуватимуть глибшої перебудови через історично усталені моделі взаємодії держави і суду.

Наголосимо, що застосування історико-правового методу зумовило доцільність аналізу рішень іноземних судів у контексті еволюції адміністративної юстиції, оскільки дозволяє простежити генезис інститутів судового контролю за публічною владою в різних правових традиціях, що, у свою чергу, сприяє виявленню універсальних тенденцій і локальних особливостей у формуванні принципів адміністративного судочинства на тлі історичних трансформацій державно-правових систем.

Таким чином, історико-правовий метод забезпечує глибину інтерпретації та зв'язок між минулим і теперішнім, допомагаючи оцінити імплементацію міжнародних стандартів не лише в нормативному та ціннісному вимірах, а й у перспективі історичної тягlosti правової системи України.

Ще одним методом, що використаний у цьому дослідженні, є герменевтичний. Як зазначає О. Нетреб'як, феномен правової герменевтики походить із генези філософської герменевтики, яка становить один із сучасних напрямів філософської думки та репрезентує вчення про процес розуміння. Водночас герменевтика постулюється як методологічний інструмент осягнення феноменів дійсності, зокрема текстуальних, з акцентом на їхню інтерпретацію та семантичне осмислення [151, с. 189].

Герменевтичний метод спирається на ідею, що правові норми не існують у вигляді «чистих» текстів, зміст яких може бути повністю встановлений виключно шляхом буквального прочитання нормативних приписів. Право розглядається як складний соціокультурний феномен, зміст якого розкривається через процес інтерпретації та осмислення. У межах герменевтичного підходу вихідним є положення про те, що текст правової норми завжди потребує тлумачення, оскільки його значення не зводиться до словесної форми, а формується через взаємодію тексту, його мети, контексту прийняття та умов практичного застосування.

Застосування герменевтичного методу дозволяє вийти за межі суто формального аналізу нормативного матеріалу та зосередитися на виявленні справжнього змісту правових положень. При цьому інтерпретація права передбачає не лише з'ясування значення окремих термінів чи конструкцій, а й встановлення місця конкретної норми у системі права, її зв'язку з іншими нормами, принципами та цінностями, що лежать в основі правового регулювання. Саме тому розуміння правового тексту досягається через його розгляд у ширшому нормативному та ціннісному контексті.

Однією з ключових ідей герменевтики є те, що процес тлумачення завжди відбувається в певних історичних, соціальних та культурних умовах. Наведене передбачає, що зміст правової норми не може бути адекватно зрозумілий без урахування обставин її виникнення, мети прийняття, особливостей суспільних відносин, які вона покликана регулювати, а також загального рівня розвитку правової системи.

Відповідно, правовий текст розглядається не як ізольований об'єкт аналізу, а як елемент ширшого правового та суспільного середовища, що впливає на його сприйняття та застосування.

Відзначимо, що особливе значення герменевтичний метод має у випадках, коли нормативні положення містять оціночні поняття, відкриті формулювання або допускають кілька можливих варіантів розуміння. У таких ситуаціях саме інтерпретація дозволяє забезпечити узгоджене та обґрунтоване застосування права, враховуючи його цілі, принципи та ціннісні засади. Завдяки цьому герменевтичний підхід сприяє подоланню надмірного нормативного формалізму та забезпечує більш глибоке розуміння змісту правового регулювання.

Таким чином, герменевтичний метод є важливим інструментом наукового пізнання права, оскільки дозволяє досліджувати не лише текстуальне вираження правових норм, а й їхній змістовний, ціннісний та функціональний виміри. Його застосування забезпечує можливість комплексного осмислення правових явищ, врахування особливостей їх історичного та соціального контексту, а також формування більш повного розуміння права як багатовимірного суспільного феномену.

Тому цей метод зосереджується на виявленні смислів, які закладені в норму, а також тих значень, які надає нормі її застосування у конкретній правовій системі. «Герменевтичною проблемою є проблема «букви» і «духу» права» [146, с. 53].

У правознавстві герменевтика допомагає дослідити, як формується взаємодія між текстом норми, наміром законодавця та інтерпретаційним досвідом суб'єкта, що тлумачить право. Вона враховує, що будь-яке правове положення «оживає» лише у процесі розуміння і застосування, тому важливо аналізувати інтерпретаційні традиції, концептуальні підходи та доктринальні рамки, у межах яких працюють суди й правозастосовні органи. Завдяки цьому герменевтичний метод відкриває шлях до глибшого і більш контекстуального розуміння правових явищ.

Герменевтичний метод у цьому дослідженні виконує функцію поглибленого тлумачення змісту міжнародних стандартів адміністративного судочинства та їхнього відображення у національному законодавстві України. Його застосування дозволяє вийти за межі буквального прочитання норм і зосередитися на смислових нашаруваннях, контекстах та інтерпретаційних горизонтах, у яких ці стандарти були сформульовані й у яких вони мають застосовуватися, що особливо важливо для адміністративного судочинства, де ключові категорії, такі як дискреція, пропорційність, обґрунтованість чи належна правова процедура, не мають універсально фіксованого змісту і набувають значення через тлумачення.

Завдяки герменевтичному підходу дослідження імплементації міжнародних стандартів не обмежується аналізом тексту, а охоплює праворозуміння: як саме національний законодавець, суди та доктрина сприймають і тлумачать відповідні стандарти, які смислові зсуви виникають під час перенесення іноземних або міжнародних моделей у український правовий контекст, чи не з'являються спотворення первинного значення через різницю юридичних традицій або інституційної культури. Герменевтичний метод дозволяє простежити, як зарубіжний досвід трансформуються у процесі їх застосування, які інтерпретаційні межі формуються судами та як вони впливають на ефективність імплементації.

Таким чином, герменевтичний метод забезпечує смислову глибину дослідження: він дозволяє оцінювати не лише формальну відповідність українських норм міжнародним стандартам, а й реальний зміст та практичні наслідки інтерпретаційних рішень, що визначають обсяг гарантій у сфері адміністративного судочинства.

У підсумку, поліметодологічна основа даного дослідження, що синтезує системно-структурний, компаративний, нормативно-догматичний, аксіологічний, історико-правовий та герменевтичний методи, забезпечує комплексне та багаторівневе осмислення імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства в українське законодавство. Ця інтегративна стратегія

трансформує аналіз з простого фіксування нормативних запозичень у глибоке розуміння права як динамічної соціокультурної системи, де формальна структура гармонійно поєднується з ціннісними, історичними та інтерпретаційними вимірами. Такий підхід не лише виявляє прогалини та суперечності, а й обґрунтовує рекомендації для ефективної європейської інтеграції, сприяючи формуванню адміністративної юстиції, орієнтованої на принципи верховенства права, захисту людських прав та суспільної довіри.

Висновки до розділу 1

1. Проведений аналіз джерельної бази дослідження адміністративної юстиції дозволяє констатувати наявність значної кількості наукових праць, що охоплюють різні аспекти цього правового інституту. Систематизація джерел за чотирма основними групами – теоретико-правовими, порівняльно-правовими, прикладними та історико-правовими дослідженнями – засвідчує багатовимірність наукового інтересу до проблематики адміністративної юстиції та її ключового значення для утвердження правовладдя в демократичній державі.

Теоретико-правові дослідження формують концептуальне підґрунтя розуміння адміністративної юстиції як доктринальної категорії, що відображає рівень інституційного розвитку правової держави та виступає механізмом реалізації принципу верховенства права. Порівняльно-правові роботи збагачують вітчизняну науку досвідом функціонування адміністративних судів у зарубіжних правових системах і визначають можливості його адаптації до українських умов. Прикладні дослідження забезпечують емпіричну основу для оцінки ефективності судового контролю за публічною адміністрацією через аналіз судової практики. Історико-правові джерела дозволяють простежити генезу та еволюцію інститутів адміністративної юстиції, виявити закономірності їхньої модернізації.

Водночас, критичний аналіз наявних досліджень виявив низку недостатньо опрацьованих аспектів у кожній з груп. Зокрема, потребують подальшого наукового осмислення питання онтологічної природи адміністративної юстиції, її ціннісно-аксіологічного виміру та доктринальної автономії від суміжних галузей права. Недостатньо розробленими залишаються проблеми функціональної сумісності іноземних моделей з українським інституційним середовищем, меж імплементації зарубіжного досвіду та культурно-правової адаптації запозичених інститутів. У прикладних дослідженнях бракує системного теоретичного узагальнення результатів аналізу судової практики та застосування міждисциплінарних підходів. Історико-правові роботи часто обмежуються описовим викладом без глибокого критичного переосмислення еволюції інститутів.

Виявлені прогалини свідчать про необхідність подальшого поглиблення наукових розвідок, спрямованих на створення цілісної, методологічно виваженої концепції адміністративної юстиції, здатної забезпечити ефективний судовий контроль за публічною владою та гарантувати захист прав людини у сфері публічного адміністрування. Особливої актуальності набуває формування інтегрованого підходу, що поєднуватиме теоретичні напрацювання з емпіричними дослідженнями, порівняльно-правовий аналіз з урахуванням історичного контексту, а також сприятиме гармонізації національної моделі адміністративної юстиції з європейськими правовими стандартами.

2. Методологічна основа дослідження імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у національне законодавство України відображає складність і багатовимірність самого предмета дослідження. Поліметодологічний підхід, що поєднує системно-структурний, компаративістський, нормативно-догматичний, аксіологічний, історико-правовий та герменевтичний методи, дозволяє розглядати процес правової трансформації не як механічне запозичення іноземних норм, а як цілісну структурну перебудову адміністративного судочинства відповідно до європейських стандартів та цінностей.

Системно-структурний метод забезпечує розуміння імплементації міжнародних стандартів як цілісної, внутрішньо взаємопов'язаної системи, виявляючи структурні зв'язки між правовими інститутами та оцінюючи їх здатність формувати когерентний механізм реалізації принципів правовладдя.

Компаративний метод відкриває доступ до ширшого спектру теоретичних і практичних рішень через систематичне співставлення правових інститутів континентальної (насамперед Німеччини, Франції, Польщі, Румунії) та англо-американської традицій (Великої Британії, США, Канади, Нової Зеландії). Такий підхід дозволяє визначити, які елементи адміністративної юстиції можуть бути адаптовані до української правової реальності без структурного конфлікту, а які вимагають глибшої трансформації з урахуванням історичних, політичних та соціальних факторів національного контексту.

Нормативно-догматичний метод забезпечує точність юридичного аналізу через дослідження внутрішньої логіки норм адміністративного процесуального законодавства, їхньої структури та механізмів процесуального захисту.

Аксіологічний метод доповнює нормативно-догматичний підхід, дозволяючи розкрити ціннісний вимір правових норм та інститутів. Він забезпечує розуміння того, які суспільні цінності – довіра до суду, публічний інтерес, захист прав особи, ефективність адміністративного управління – стоять за конкретними процесуальними гарантіями, та сприяє розрізненню формального прийняття норми й її реальної смислової імплементації.

Історико-правовий метод доповнює цю методологічну конструкцію темпоральним виміром, дозволяючи простежити генезис адміністративної юстиції від домодерних форм адміністративного нагляду через радянську модель адміністративного оскарження до сучасної системи незалежних адміністративних судів.

Герменевтичний метод завершує методологічну архітектуру дослідження, забезпечуючи перехід від аналізу текстів до розуміння смислів. Герменевтичний підхід розкриває праворозуміння

як динамічний процес, де норма «оживає» у практиці застосування, формуючи реальний обсяг процесуальних гарантій.

Отже, поліметодологічна стратегія дослідження, що інтегрує системно-структурний, компаративний, нормативно-догматичний, аксіологічний, історико-правовий та герменевтичний методи, забезпечує багатовимірне осягнення процесу імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства. Кожен із методів виконує специфічну аналітичну функцію, але лише їх синергетична взаємодія створює повноцінну дослідницьку оптику: від структурної цілісності та компаративних зіставлень – через нормативну точність і ціннісні орієнтири – до історичної тяглості та смислової глибини інтерпретації. Така методологічна архітектура дозволяє оцінювати імплементацію не як одномірний процес текстуального запозичення, а як складну багаторівневу трансформацію правової системи, що вимагає врахування структурних зв'язків, культурного контексту, історичної обумовленості та інтерпретаційних традицій.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛІ ТА СТАНДАРТИ

АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

У КРАЇНАХ ЗАГАЛЬНОГО

ТА КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ПРАВА

У сучасному світі, де державні кордони стають дедалі проникнішими для ідей, цінностей та правових концепцій, порівняльно-правовий метод набуває особливого значення, що зумовлено кількома взаємопов'язаними чинниками.

По-перше, це глобалізація та правова конвергенція. Інтеграційні процеси, особливо в рамках міжнародних організацій (Європейський Союз, Світова організація торгівлі, Організація ОН), вимагають гармонізації національних правових систем. Порівняльно-правовий метод дозволяє виявити спільні та відмінні риси правових інститутів різних країн, що є необхідною передумовою для створення уніфікованих правових норм [129]. Наприклад, процес адаптації українського законодавства до *acquis communautaire* Європейського Союзу неможливий без глибокого порівняльного аналізу.

По-друге, це запозичення кращих практик. Порівняльне правознавство дає змогу виявляти ефективні правові механізми, що успішно функціонують в інших державах чи системах права та адаптувати їх до національного контексту, що особливо актуально для країн із перехідною економікою або молодих демократій, які можуть використовувати досвід розвинених правових систем для модернізації власного законодавства.

По-третє, це розуміння власної правової системи. Парадоксально, але порівняння з іншими правовими системами допомагає глибше зрозуміти особливості власної. Виявлення унікальних рис національного права, його переваг та недоліків можливе лише через призму порівняльного аналізу. У цьому сенсі він сприяє критичному переосмисленню усталених правових конструкцій.

По-четверте, це міжнародне співробітництво. У контексті транснаціональних правовідносин (міжнародна торгівля, захист прав людини, боротьба зі злочинністю) знання іноземних правових систем стає практичною необхідністю. Юристи-міжнародники, судді міжнародних судів, дипломати повинні володіти компаративістським інструментарієм.

По-п'яте, це методологічне значення. Порівняльно-правовий метод збагачує методологію правничої науки, доповнюючи традиційні методи (формально-юридичний, історико-правовий, соціологічний). Він дозволяє перевіряти гіпотези на ширшому емпіричному матеріалі, виявляти закономірності правового розвитку, прогнозувати тенденції.

Водночас застосування порівняльно-правового методу вимагає певної обережності. Механічне перенесення іноземних правових інститутів без урахування національного контексту, правової культури, ментальності може призвести до дисфункціональності запозичених норм. Тому компаративісти наголошують на необхідності контекстуального підходу, який враховує не лише «право у тексті» (law in books), але й «право в дії» (law in action) [56].

Українська наука адміністративного права та процесу потребує поглиблення теоретичних досліджень у сфері адміністративної юстиції. Компаративний аналіз дозволяє виявити загальні закономірності та специфічні особливості організації адміністративного судочинства, дослідити еволюцію адміністративно-процесуальних інститутів, з'ясувати їхню ефективність у різних правових системах, що сприяє розвитку вітчизняної правової доктрини та формуванню науково обґрунтованих рекомендацій для законодавця

Саме тому у цій частині дослідження ми зосередимо увагу на адміністративній юстиції у державах, що входять до основних систем права, зокрема, загального та континентального права.

2.1 Особливості організації та функціонування адміністративної юстиції у державах континентальної правової сім'ї

Дослідження адміністративного судочинства в державах континентального права є особливо актуальним, виходячи, у першу чергу, з того, що українське право переважна більшість науковців відносить саме до континентального. Що, в свою чергу, означає, що Україна має спільні з іншими державами цієї правової сім'ї історичні корені, правові традиції, принципи побудови системи права та методологічні підходи до правового регулювання. Тому досвід континентальних правових систем є найбільш релевантним та придатним для адаптації в українських умовах, оскільки ґрунтується на подібній правовій культурі, кодифікованому законодавстві та римсько-германській правовій традиції.

Так, Україна перебуває на етапі глибокого реформування судової системи, зокрема адміністративної юстиції. Створення ефективної системи адміністративних судів, здатної забезпечити належний захист прав громадян у спорах з органами публічної влади, є одним із пріоритетних завдань. Вивчення досвіду держав континентального права (Німеччини, Франції, Австрії, Польщі та ін.), де адміністративне судочинство має глибокі традиції та високий рівень розвитку, дозволить запозичити кращі практики та уникнути помилок у процесі реформування [117, с. 271–277].

Додамо, що у контексті курсу України на європейську інтеграцію особливого значення набуває гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами [118, с. 131]. Більшість держав-членів Європейського Союзу належить до континентальної

правової сім'ї, тому порівняльний аналіз їхніх систем адміністративного судочинства є необхідним для адаптації українського процесуального законодавства до *acquis communautaire*, зокрема в частині забезпечення права на справедливий суд, закріпленого у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Слід наголосити, що сучасна демократична держава характеризується розширенням повноважень органів виконавчої влади та підвищенням їхньої ролі у регулюванні суспільних відносин, що актуалізує потребу в ефективному судовому контролі за діяльністю публічної адміністрації. Досвід держав континентального права, у яких адміністративні суди традиційно виконують функцію балансу між інтересами держави та правами приватних осіб, є цінним джерелом для вдосконалення механізмів такого контролю в Україні.

Водночас, слід відзначити, що детально висвітлити питання організації та здійснення адміністративного судочинства у всіх державах, що складають континентальну систему права, у межах цієї роботи не видається можливим. Відтак, доцільно зосередити увагу на тих правопорядках, які мають розвинену доктрину адміністративного права, усталені традиції адміністративного судочинства та значний вплив на формування європейського розуміння взаємин між державою та особою. З цієї точки зору, найбільш показовим є досвід Франції, Німеччини, Польщі та Румунії – держав, які репрезентують різні моделі інституційного устрою адміністративної юстиції, але водночас дотримуються спільних засад правовладдя та судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. Додамо, що дві останні держави – це держави-сусіди України, що також відіграло роль у їх виборі для порівняльного дослідження.

Франція традиційно вважається державою засновницею адміністративної юстиції – саме тут було сформовано дуалістичну систему судів та концепцію автономного адміністративного правосуддя, що вплинула на правові системи більшості континентальних держав. Німеччина, своєю чергою, репрезентує іншу модель – судову, що ґрунтується на інтеграції адміністративних судів до єдиної

судової системи, водночас забезпечуючи їхню процесуальну спеціалізацію та високий рівень незалежності. Ці два підходи – французький та німецький – стали фундаментальними для розуміння сучасної природи адміністративного судочинства як гарантії ефективного судового захисту від дій державної влади.

Польща, як держава постсоціалістичного простору, демонструє приклад поступового становлення адміністративних судів у контексті трансформації від радянського до європейського зразка правовладдя, що особливо актуально для України. Румунія ж заслуговує на увагу тим, що її адміністративна юстиція відновлювалася після тривалої перерви, зумовленої тоталітарним минулим, і нині функціонує на основі сучасних європейських стандартів судового контролю за публічною владою. Цей досвід є показовим для держав, які пройшли подібний шлях демократичної трансформації.

Відтак, аналіз адміністративного судочинства зазначених держав має не лише пізнавальне, а й прикладне значення. Вивчення їхнього досвіду дозволяє виявити оптимальні механізми судового контролю за публічною адміністрацією, оцінити їхню ефективність у забезпеченні людських прав і, зрештою, визначити напрями вдосконалення української моделі адміністративного судочинства. Ці системи поєднує прагнення до реального забезпечення правовладдя, що є спільною методологічною основою для порівняльно-правового дослідження.

Зауважимо, прагнення до реального забезпечення правовладдя як спільна методологічна основа порівняльно-правового дослідження адміністративного судочинства виявляється у кількох принципових аспектах, що робить таке дослідження не лише можливим, а й методологічно виправданим.

По-перше, верховенство права як універсальна цінність створює єдину систему координат для порівняння різних моделей судового контролю. Попри відмінності в історичному розвитку, правових традиціях та організаційних формах, адміністративне судочинство досліджуваних держав спрямоване на досягнення

однієї мети – підпорядкування публічної влади праву. Ця спільність цілей дозволяє порівнювати не стільки формальні конструкції, скільки функціональну ефективність різних правових механізмів у забезпеченні верховенства права.

По-друге, єдність методологічної основи передбачає, що всі досліджувані системи оперують спорідненими критеріями оцінки законності дій публічної адміністрації: законність, пропорційність, обґрунтованість, дотримання процедур, захист легітимних очікувань тощо [179]. Навіть якщо ці принципи мають різні назви чи специфічні інтерпретації в національних правопорядках, їхня сутність залишається близькою, що робить можливим змістовне порівняння практики та доктринальних підходів.

По-третє, динамічний характер верховенства права як ідеалу, до якого прагнуть усі розглядувані системи, забезпечує актуальність порівняльного дослідження. Жодна з цих систем не є статичною чи завершеною; всі вони перебувають у процесі постійного вдосконалення, реагуючи на нові виклики – цифровізацію публічного управління, необхідність прискорення судових процедур, забезпечення доступності правосуддя, що створює простір для взаємного навчання та запозичення найкращих практик.

У цьому сенсі згадаємо також основну ідею праці колишнього голови Верховного суду Нідерландів Г. Корстенса «Розуміння верховенства права» про те, що верховенство права – це процес. Автор, ґрунтуючись на своєму досвіді судді континентальної системи права, виступає проти вузького, суто формального розуміння верховенства права як простого дотримання існуючих законів. Натомість, він пропонує розглядати його як постійний процес, в якому суди відіграють ключову роль [31].

По-четверте, спільна європейська правова традиція та вплив міжнародних стандартів (зокрема, Європейської конвенції з прав людини) додатково зміцнюють методологічну єдність дослідження. Практика Європейського суду з прав людини формує спільні стандарти ефективного судового захисту, які національні системи

адміністративного судочинства мають імплементувати, що створює додаткові точки дотику для порівняльного аналізу.

Нарешті, орієнтація на реальне, а не суто формальне забезпечення правовладдя спонукає дослідника виходити за межі аналізу нормативних приписів і зосереджувати увагу на фактичному функціонуванні правових механізмів у практичному вимірі. Йдеться насамперед про необхідність дослідження того, як судові та адміністративні інститути реалізуються у реальних суспільних відносинах, наскільки ефективно вони здатні впливати на поведінку публічної адміністрації та забезпечувати реальний захист і відновлення порушених прав.

У цьому контексті особливого значення набуває оцінка дієвості судових механізмів контролю за публічною владою, їхньої спроможності не лише формально декларувати гарантії правового захисту, а й забезпечувати їх практичне втілення. Важливо встановити, чи здатні відповідні інституційні рішення реально змінювати адміністративну практику, запобігати зловживанням владними повноваженнями та гарантувати ефективне поновлення порушених прав, чи вони переважно мають декларативний характер і не призводять до відчутних змін у правозастосуванні.

Саме такий практико-орієнтований підхід робить порівняльно-правове дослідження особливо цінним для процесів реформування національної правової системи. Він дозволяє не обмежуватися аналізом нормативних моделей, а звертатися до оцінки їх реальної результативності в різних правових системах. Завдяки цьому стає можливим виявлення інституційних рішень, які демонструють високу ефективність у забезпеченні правовладдя, а також тих моделей, що не забезпечують очікуваного практичного ефекту, незважаючи на належне нормативне закріплення.

Відтак, акцент на фактичному вимірі правовладдя дозволяє надати порівняльним дослідженням прикладного характеру, спрямованого на виявлення дієвих інструментів правового регулювання, що, своєю чергою, створює науково обґрунтовану

основу для вдосконалення української правової системи та підвищення ефективності функціонування її інституцій у сфері захисту прав і свобод.

1. Адміністративне судочинство у Франції.

Франція має окрему, автономну систему адміністративної юстиції, відокремлену від судів загальної юрисдикції, що являє собою класичну модель дуалізму судової системи. Вказана система має глибокі історичні корені та відображає специфіку французького правового порядку, що базується на принципах континентального права. Розглянемо ключові аспекти, які характеризують цю модель, її походження, принципи функціонування та значення.

Відзначимо, що французька модель дуалізму судової системи сформувалася ще за часів Наполеона Бонапарта, коли було створено Державну раду (Conseil d'État) як ключовий орган адміністративної юстиції. Ця інституція виникла з потреби забезпечити контроль за діями державного апарату, але водночас уникнути втручання судів загальної юрисдикції у справи, пов'язані з державним управлінням. У той час вважалося, що суди загальної юрисдикції, які розглядали цивільні та кримінальні справи, не мали достатньої компетенції для оцінки дій адміністрації, оскільки це вимагало специфічного розуміння публічного права та адміністративних процедур.

Знаковою подією [16] у досліджуваному аспекті стало рішення у справі Бланко (1873), яке остаточно закріпило принцип, що спори між громадянами та державою підлягають розгляду в адміністративних судах, а не в судах загальної юрисдикції. Вказане рішення стало основою для розвитку автономної системи адміністративної юстиції у Франції.

За обставинами справи, дитина була збита і поранена вагою на тютюновій мануфактурі, яка експлуатувалася державою. Батько дитини звернувся до судових органів з позовом про відшкодування збитків проти держави як цивільно відповідальної за помилки робітників на мануфактурі. Ключове юридичне питання, що мало бути вирішене – це питання компетенції: яка

влада (адміністративна чи судова) має загальну компетенцію розглядати позови про відшкодування збитків проти держави? [88].

Основні правові принципи, що впливають з рішення у вказаній справі наступні:

- відповідальність, яка може покладатися на державу за збитки, завдані приватним особам через дії осіб, яких вона наймає на державній службі, не може регулюватися принципами, встановленими Цивільним кодексом для відносин між приватними особами;
- ця відповідальність не є ні загальною, ні абсолютною; вона має свої особливі правила, які змінюються залежно від потреб служби та необхідності узгодити права держави з приватними правами;
- лише адміністративна влада є компетентною для встановлення відповідальності держави [88].

Водночас, слід наголосити, що практика функціонування правової системи свідчить про взаємне проникнення норм та концепцій публічного і приватного права, хоча це й не нівелює їхньої принципової галузевої відокремленості. Зокрема, адміністративні суди часто вдаються до застосування норм приватного права, коли це доречно для вирішення конкретного адміністративного спору, або ж вони запозичують концепції з приватного права для розробки власних правових конструкцій у процесі судового нормотворення.

З іншого боку, суди загальної юрисдикції (які традиційно опікуються приватним правом) також можуть застосовувати норми публічного права, але лише у виняткових, чітко визначених законом випадках. Така взаємодія, однак, не применшує значення доктрини Бланко, яка утвердила автономність адміністративного права. Якщо адміністративний суддя вирішує звернутися до норм чи ідей приватного права, він робить це виключно на власний розсуд та з міркувань судової доцільності.

Така автономність публічного права знаходить своє яскраве вираження, наприклад, у праві адміністративної відповідальності, яке є самостійним та актуальним елементом правової спадщини,

що впливає зі справи Бланко. Тобто, публічне право має свої власні, специфічні правові механізми та конструкції, навіть коли його представники «надихаються» ідеями з приватної сфери.

Рішення у справі Пеллетье (30 липня 1873 року) [91], прийняте Конфліктним судом за участі комісара Давида, стало ключовою віхою в адміністративному праві, встановивши фундаментальну відмінність між особистою та службовою виною, а також критерії їх застосування. Особиста вина відображає недоліки, емоції та необережність окремого працівника – його діяльність оцінюється поза контекстом функціонування державної служби. Відповідальність за таку провину є особистою і розглядається судами загальної юрисдикції за нормами приватного (цивільного) (в окремих випадках і кримінального) права.

На противагу цьому, службова вина нерозривно пов'язана із неналежним функціонуванням самої державної служби (адміністрації) і не може бути оцінена без аналізу її діяльності. Вказаний вид вини не стосується особистої відповідальності працівника, а тягне за собою відповідальність юридичної особи публічного права (держави/адміністрації) і, відповідно, підпадає під юрисдикцію адміністративних судів.

Із того часу право адміністративної відповідальності набуло автономного статусу відносно цивільної відповідальності і невпинно розвивалося та розширювало свою сферу застосування, хоча й продовжувало перетинатися з цивільним правом у низці аспектів.

Таким чином, справа Пеллетье чітко розмежувала, коли за шкоду відповідає фізична особа як «людина» (приватне право) і коли – публічна влада як «механізм» (публічне право).

Французька система адміністративної юстиції є ієрархічною та складається з трьох основних рівнів:

- адміністративні суди першого рівня (Tribunaux administratifs): вони розглядають більшість спорів, пов'язаних із діями чи бездіяльністю адміністративних органів; такі суди є регіональними та діють у різних частинах Франції;

- адміністративні апеляційні суди (*Cours administratives d'appel*): створені для розгляду апеляцій на рішення судів першого рівня; вони забезпечують додатковий контроль за законністю рішень;
- Державна рада (*Conseil d'État*): вищий орган адміністративної юстиції, який виконує функції касаційного суду, а також консультує уряд з питань законодавства. Державна рада відіграє ключову роль у формуванні прецедентів адміністративного права. Ця інституція є повністю відокремленою від судів загальної юрисдикції, таких як суди цивільної чи кримінальної юрисдикції, які підпорядковуються Касаційному суду (*Cour de Cassation*).

Не можна не згадати і про таку специфічну інституцію як інститут «комісара уряду» (з 2009 року – «публічний доповідач» (*rapporteur public*)) є однією з ключових особливостей французької системи адміністративної юстиції, що існує з 1831 року і функціонує в адміністративних судах та Конфліктному суді. Ця посада має унікальну роль у судовому процесі, поєднуючи елементи незалежного аналізу та консультативної функції, але водночас викликаючи дискусії, зокрема через критику з боку Європейського суду з прав людини, як це було у справі «Кресс проти Франції» від 7 червня 2001 року [22].

«Комісар уряду» (або «публічний доповідач») є членом суду, але не входить до складу колегії суддів, яка безпосередньо ухвалює рішення у справі під час нарадчої процедури, що дозволяє йому зберігати певну дистанцію від процесу прийняття рішення, забезпечуючи незалежність і неупередженість.

Основне завдання комісара – публічно зачитувати свої висновки (*conclusions*) під час судового засідання. У цих висновках він аналізує фактичні обставини справи, оцінює застосовні правові норми та пропонує суду конкретне рішення. Висновки комісара уряду формуються незалежно від позицій сторін у справі чи інших зовнішніх впливів. Він виступає як своєрідний «радник» суду, надаючи об'єктивний правовий і фактичний аналіз. Хоча висновки комісара мають вагомий авторитет і часто враховуються судом, вони

не є обов'язковими. Суд може відхилити рекомендації комісара, що підкреслює його консультативну, а не вирішальну роль.

Цей інститут з'явився у 1831 році як частина французької системи адміністративної юстиції, що розвивалася під егідою Державної ради (Conseil d'État). Його створення було спрямоване на забезпечення якісного аналізу складних адміністративних спорів і підтримку судів у прийнятті обґрунтованих рішень. У 2009 році назву посади було змінено на «публічний доповідач» частково через критику з боку Європейського суду з прав людини, який висловив занепокоєння щодо можливого впливу комісара на незалежність судового розгляду, оскільки його висновки могли сприйматися як частина судового процесу, хоча він не брав участі в ухваленні рішення.

Публічний доповідач діє в адміністративних судах першого рівня, апеляційних адміністративних судах і в Конфліктному суді, який вирішує юрисдикційні спори між адміністративними та загальними судами. Його висновки мають не лише практичне значення для конкретної справи, але й сприяють формуванню судової практики, оскільки часто містять ґрунтовний аналіз правових норм і прецедентів.

Державна рада у рішенні у справі від 29 липня 1998 року надала чітке визначення ролі комісара уряду, підкреслюючи його функцію як незалежного аналітика, який допомагає суду, але не впливає безпосередньо на рішення [29]. Означене визначення стало важливим для розуміння ролі публічного доповідача як елемента, що забезпечує баланс між об'єктивністю та підтримкою судового процесу.

Інститут залишається унікальним для французької правової системи, що іноді ускладнює його розуміння в контексті інших правових традицій, у яких подібних посад не існує.

Таким чином, інститут «комісара уряду» (публічного доповідача) є важливим елементом французької адміністративної юстиції, що забезпечує якісний правовий аналіз і сприяє обґрунтованості судових рішень. Його автономна, але консультативна роль підкреслює баланс між незалежністю судового розгляду та необхідністю

експертної підтримки. Незважаючи на критику, цей інститут залишається ключовим для забезпечення ефективності та прозорості адміністративного судочинства у Франції, а його еволюція відображає прагнення адаптуватися до сучасних стандартів правосуддя.

Французька модель адміністративної юстиції ґрунтується на кількох ключових принципах:

1. Автономія. Адміністративні суди діють незалежно від судів загальної юрисдикції, що дозволяє їм спеціалізуватися на питаннях публічного права. Такий підхід забезпечує глибше розуміння адміністративних процедур і специфіки державного управління.

2. Спеціалізація. Судді адміністративних судів зазвичай мають спеціальну підготовку в галузі адміністративного права та досвід роботи в державному управлінні, що відрізняє їх від суддів загальної юрисдикції.

3. Контроль за законністю. Основною функцією адміністративних судів є контроль за законністю дій державних органів. Вони розглядають скарги громадян на рішення, дії чи бездіяльність адміністрації, перевіряючи їх відповідність принципам законності, пропорційності та справедливості.

4. Прецедентне право. Державна рада відіграє важливу роль у формуванні прецедентів, які стають орієнтиром для нижчих адміністративних судів.

Узагальнюючи наукову літературу щодо адміністративного судочинства у Франції, можна виокремити такі переваги та недоліки цієї дуалістичної моделі. Так, французька модель дуалізму має низку переваг:

- ефективність: спеціалізовані суди швидше та якісніше розглядають справи, пов'язані з адміністративними спорами, оскільки судді мають відповідну знання особливостей публічно-правових відносин;

- захист прав громадян: адміністративна юстиція забезпечує дієвий механізм оскарження дій держави, що є важливим елементом правової держави;

- незалежність від політичного впливу: відокремлення адміністративних судів від загальних судів дозволяє уникнути змішування приватноправових і публічно-правових спорів, що сприяє неупередженості.

Незважаючи на переваги, досліджувана система має певні недоліки:

- складність для громадян: поділ судової системи у певних випадках створює труднощі для громадян, які не завжди розуміють, до якого суду звертатися (питання юрисдикції). Наприклад, спір може мати як адміністративний, так і цивільний характер, що викликає юрисдикційні конфлікти;

- ризик надмірного захисту держави: оскільки адміністративні суди історично створювалися для захисту інтересів держави, існує думка, що вони можуть бути менш сприятливими до громадян у порівнянні з судами загальної юрисдикції;

- ресурсна нерівність: державні органи зазвичай мають більше ресурсів для ведення судових справ, ніж окремі громадяни, що може впливати на справедливість розгляду або навіть на рішення громадян звертатися до адміністративного суду.

Загалом французька модель дуалізму контрастує з моністичними системами, у яких адміністративні спори розглядаються судами загальної юрисдикції (наприклад, у Великобританії чи Сполучених Штатах Америки). У моністичних системах суди мають ширшу юрисдикцію, але можуть бути менш спеціалізованими в питаннях адміністративного права. Французька система, навпаки, підкреслює спеціалізацію та автономію, що робить її класичним прикладом дуалістичного підходу.

Загалом французька модель адміністративної юстиції стала взірцем для багатьох країн, особливо тих, що належать до романо-германської правової сім'ї. Вона вплинула на формування подібних систем у країнах, таких як Італія, Бельгія, Іспанія, а також у деяких постсоціалістичних країнах, які прагнули адаптувати ефективні механізми контролю за державною владою. У сучасних умовах, коли значення верховенства права та захисту прав людини зростає,

французька система залишається актуальною, оскільки забезпечує баланс між інтересами держави та правами громадян.

2. Адміністративне судочинство у Федеративній Республіці Німеччини.

Типовим представником системи континентального (романо-германського) права є Німеччина, оскільки саме її правова система стала зразком для формування й розвитку континентальної правової традиції у Європі та за її межами. Німецьке право характеризується високим рівнем систематизації, логічної побудови та внутрішньої узгодженості нормативного матеріалу. Основою його є кодифікація, найвідомішим прикладом якої є Цивільний кодекс Німеччини (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB [14]), прийнятий у 1896 р. і чинний з 1900 р. Означений акт став класичним зразком юридичної техніки й раціонального підходу до структурування правових норм.

Особливістю німецької правової системи є надзвичайно значуща роль доктрини, тобто наукової юриспруденції, у процесі формування, систематизації та тлумачення правових норм. У межах континентальної правової традиції, до якої належить Німеччина, доктринальні підходи відіграють не допоміжну, а концептуально важливу роль, оскільки саме вони значною мірою забезпечують внутрішню узгодженість правової системи та її інтелектуальну єдність.

Хоча судова практика в Німеччині формально не визнається самостійним джерелом права у класичному розумінні, її значення є суттєвим у площині правозастосування. При цьому суди, вирішуючи конкретні справи, широко використовують напрацювання правової доктрини, звертаються до системних наукових коментарів до законодавства, а також враховують концептуальні підходи провідних учених-юристів. Така взаємодія між судовою практикою та доктриною забезпечує високий рівень аргументованості судових рішень і сприяє формуванню стабільних правових підходів.

У цьому контексті особливого значення набуває традиція ґрунтовної наукової розробки правових інститутів, яка історично сформувалася в німецькій правовій науці. Доктрина виконує функцію

не лише тлумачення чинного законодавства, а й його систематизації, узгодження та концептуального розвитку. Завдяки цьому вона виступає своєрідним інтелектуальним каркасом правової системи, що забезпечує її логічну цілісність та внутрішню узгодженість.

Відтак, взаємодія судової практики та правової доктрини в Німеччині формує специфічну модель правового регулювання, у якій наукові розробки мають істотний вплив на процес правозастосування, що дозволяє забезпечити високий рівень теоретичної обґрунтованості правових рішень та сприяє розвитку права як системно організованого та концептуально вивіреного феномену.

О. Губанов цілком слушно вказує, що «на сучасному етапі правова доктрина в межах правових систем романо-германської правової сім'ї відіграє роль додаткового, неформалізованого джерела права» [106, с. 12].

Таким чином, німецька модель відзначається взаємодією закону й доктрини, де закон є головним джерелом, а наука забезпечує його раціональне тлумачення та розвиток.

У цьому контексті згадаємо й слова І. Семеніхіна про те, що у процесі становлення європейського правового простору та формування наднаціонального правопорядку на основі Європейського Союзу значення правової доктрини істотно посилюється. Доктринальні джерела права набувають особливої ваги, оскільки саме через них відбувається обмін правовими ідеями між державами, зближення національних законодавств і створення узгодженого нормативного середовища. У цих умовах підвищується потреба у ґрунтовному теоретико-правовому осмисленні феномену доктрини – визначенні її природи, сутності, місця і функцій у розвитку правових систем Європи. Такий аналіз є необхідним не лише для розуміння історичної еволюції доктрини, але й для відповіді на сучасні виклики – глобалізацію, процеси європейської інтеграції та становлення інформаційного суспільства, що вимагають оновлення правового мислення і пошуку нових підходів до правового регулювання [171, с. 188].

Крім того, Німеччина є представником континентальної традиції і завдяки структурі правової системи, що ґрунтується на поділі публічного і приватного права, чіткій ієрархії нормативних актів та концепції правової держави (Rechtsstaat). У цій моделі право розглядається не лише як інструмент регулювання, а як механізм обмеження державної влади, що забезпечує повагу до людських прав і принципів справедливості.

Зрештою, саме німецьке право стало методологічним орієнтиром для правових систем Австрії, Швейцарії, Японії, Південної Кореї, а також істотно вплинуло на розвиток європейської правової інтеграції, що підтверджує, що Німеччина не просто належить до континентальної сім'ї правових систем, а є її концептуальним центром, у якому теоретична глибина поєднана з нормативною впорядкованістю.

Основним процесуальним актом адміністративного судочинства на федеральному рівні є закон про адміністративний суд Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO), який встановлює підсудність, стадії провадження, інстанційний порядок і доступ до суду [94].

Паралельно нормативно врегульовано процесуальні та матеріальні правила адміністративного провадження – передусім закон про адміністративне провадження – Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG) (а також відповідні земельні закони про адміністративне провадження), що визначають порядок формування адміністративних актів, принципи провадження та підстави оскарження адміністративних рішень. Ноормативні акти VwGO і VwVfG утворюють фундамент процедури оскарження дій і рішень органів публічної влади [95].

Судова система адміністративної юрисдикції побудована за триступневим принципом:

- суди першої інстанції – Verwaltungsgerichte (VG);
- апеляційна інстанція на рівні земель – Oberverwaltungsgerichte (OVG) або в окремих землях Verwaltungsgerichtshöfe (VGH);
- найвища федеральна інстанція з адміністративних справ – Bundesverwaltungsgericht (BVerwG) (м. Лейпциг).

Федеральний адміністративний суд здійснює розгляд справ за касаційними підставами (звернення з питань права), причому допуск апеляції на касацію регламентований і застосовується селективно для забезпечення однорідності права.

Роль та компетенція кожної інстанції детально викладені у VwGO і на офіційному сайті Bundesverwaltungsgericht [13].

Гарантією доступу до суду в німецькій системі є гарантія правового захисту (Rechtsweggarantie), закріплена в ст. 19 (4) Основного закону (Grundgesetz), яка забезпечує право особи звертатися до суду у випадку порушення її прав дією публічної влади. Крім того, принцип Rechtsstaat (правової держави) як структурна норма конституції (ст. 20 Grundgesetz) накладає на адміністрацію обов'язок діяти в межах закону і забезпечує судовий контроль за законністю адміністративних актів. На цій основі сформований обов'язок забезпечення ефективного судового захисту проти дій адміністрації [48].

Як ми вище наголосили, у німецькій традиції доктрина (наукова юриспруденція, коментарі, монографії) відіграє важливу роль у тлумаченні комплексних інститутів адміністративного права і уніфікації практики; суди активно користуються науковими матеріалами при вирішенні складних юридичних питань. При цьому судова практика, зокрема рішення Федерального адміністративного суду, формує «орієнтири» для нижчих інстанцій і впливає на кодифіковану матеріально-процесуальну регламентацію.

Окремо слід відзначити і такий аспект як взаємодія адміністративного і конституційного контролю. Федеральний конституційний суд (Bundesverfassungsgericht, BVerfG) має вирішальний вплив на розвиток адміністративного права через конституційну матерію та захист фундаментальних прав. Однією з ключових прецедентних справ є «Volkszählungsurteil» (рішення від 15 грудня 1983 р., BVerfGE 65, 1), у якому Федеральний конституційний суд закріпив конституційне право на інформаційну самовизначеність (informationelle Selbstbestimmung). У рішенні наголошується, що обмеження права на «інформаційне самовизначення» можливе

лише тоді, коли цього вимагають переважаючі інтереси суспільства. Такі обмеження мають спиратися на конституційно визначені норми, сформульовані з достатньою чіткістю відповідно до вимог правовладдя. Крім того, законодавець зобов'язаний забезпечити дотримання принципу пропорційності та встановити належні організаційні й процедурні гарантії, спрямовані на запобігання посяганням на особисті права [12].

Це рішення суттєво вплинуло на адміністративну практику в частині збору, зберігання та обробки персональних даних органами публічної влади і сприяло перегляду законодавства й практик статистичних та адміністративних зборів інформації. Крім того, Федеральний конституційний суд здійснює ключову роль у визначенні межі взаємодії між національним адміністративним правом і нормами Європейського Союзу (наприклад, через практику щодо перевірки надмірного виходу інституцій Європейського Союзу за повноваження – *ultra vires review*), що має прямі наслідки для адміністративної юрисдикції у справах із європейським елементом

Згадаємо ще одну справу, яку розглядав Конституційний Суд Німеччини. Рішення Федерального конституційного суду від 15 лютого 2006 р. (1 BvR 357/05) щодо положень *Luftverkehrsgesetz* – зокрема § 14 (3), що надавав право збити захоплений терористами цивільний літак – має ключове значення для адміністративного судочинства. Суд відхилив таку норму як несумісну з основоположними конституційними вимогами, підкресливши, що гарантія гідності людини (ст. 1 Основного закону) та право на життя (ст. 2 Основного закону) встановлюють непримирнену межу для утилітарних балансів, у яких життя одних жертвують заради порятунку інших. Таким чином, рішення позначило принципову заборону на делегування адміністративно-виконавчій владі повноважень, що прямо передбачають свідоме знищення невинних осіб як засіб досягнення безпекової мети; ці висновки витлумачені судом у контексті відсутності належної законодавчої компетенції та порушення фундаментальних прав [15].

Для адміністративного судочинства це рішення має щонайменше два важливі наслідки. По-перше, воно підтвердило пріоритет конституційних обмежень над екстраординарними адміністративними заходами і встановило жорсткі рамки для оцінки законності «заходів безпеки» – навіть у випадках крайньої небезпеки суди адміністративної юрисдикції зобов'язані перевіряти відповідність дій адміністрації нормам Основного закону, а не лише їх формальну процесуальну обґрунтованість. По-друге, рішення окреслило межі делегування владних повноважень (зокрема збройних сил) у внутрішніх ситуаціях, що змінило підхід до кваліфікації компетенційних підстав застосування спеціальних адміністративних заходів; для адміністративних судів це означає посилений контроль за законодавчими підвалинами екстрених повноважень та вимогу більш ретельного конституційного тлумачення нормативних актів у справах з елементами національної безпеки.

Наслідки практики для доктрини адміністративного права також вагомі: справа сприяла зміцненню доктринальних позицій щодо непорушності людської гідності як «контрбалансу» будь-якому тесту на пропорційність, стимулювала дискусію про межі судового делегованого контролю під час надзвичайних ситуацій та зумовила законодавчі й процедурні корективи (реформи LuftSiG і уточнення процесів координації між виконавчою владою та парламентом). У сукупності аналізоване рішення Конституційного Суду 2006 року стало орієнтиром для адміністративних судів Європи в частині співвідношення прав безпеки та фундаментальних прав, підкресливши, що навіть у сфері боротьби з тероризмом держава не має права відмовлятися від основоположних конституційних обмежень [67, с. 761–776].

Відзначимо також і окремі практичні механізми захисту і процесуальні особливості досліджуваного різновиду судочинства. Адміністративне судочинство забезпечує як суб'єктивні (індивідуальні) суб'єктивно-публічні права (з оскарження адміністративних актів), так і контроль публічних інструментів (планування, дозволи, адміністративні санкції). Характерними процесуальними інструментами

е: попередні заходи (einstweiliger Rechtsschutz) для забезпечення ефективності захисту, клопотання про відновлення строку, процесуальні гарантії участі сторін у формуванні доказової бази, а також спеціалізовані процедури (наприклад, Planfeststellungsverfahren – юридична процедура, яка використовується для затвердження планів великих інфраструктурних проєктів, таких як будівництво доріг, залізниць, аеропортів, ліній електропередач або інших об'єктів, що мають значний вплив на довкілля чи суспільство. Ця процедура передбачає детальну оцінку проєкту, врахування екологічних, соціальних і економічних аспектів, а також залучення громадськості до обговорення). Федеральна практика останніх років демонструє активне використання інструментів попереднього захисту й посилену увагу до стандартів доказування й пропорційності при перевірці адміністративних втручань.

До сучасних проблем, які впливають на стан адміністративного судочинства в Німеччині, належать комплексні трансформаційні процеси, зумовлені як технологічним розвитком, так і поглибленням європейської інтеграції. Насамперед ідеться про цифровізацію адміністративних процедур та розширення електронної комунікації між адміністративними органами, судами та учасниками адміністративного процесу. У цьому контексті особливого значення набувають зміни до Закону про адміністративну процедуру (VwVfG), які поступово закріплюють можливість та нормативні підстави для використання електронних засобів зв'язку, що, у свою чергу, трансформує традиційні процесуальні форми та вимагає адаптації судової практики.

Водночас однією з найбільш чутливих сфер сучасного адміністративного судочинства є питання захисту персональних даних та правова оцінка алгоритмічного адміністрування. Зростання використання автоматизованих систем прийняття адміністративних рішень, включно з елементами штучного інтелекту, породжує нові виклики для адміністративних судів, зокрема щодо перевірки прозорості таких рішень, їх обґрунтованості та відповідності принципам

законності й пропорційності, що потребує від судової практики вироблення нових підходів до контролю за «цифровою адміністрацією», яка функціонує в умовах підвищеної технологічної складності.

Окремим напрямом трансформації є посилення координації між національними адміністративними судами Німеччини та інституціями Європейського Союзу. У зв'язку з поглибленням впливу права ЄС на національні адміністративні правопорядки зростає значення попередніх рішень Суду Європейського Союзу, а також необхідність забезпечення узгодженого застосування європейських стандартів у сфері адміністративної юстиції, що зумовляє подальшу європеїзацію адміністративного процесу та підвищує роль адміністративних судів як інструменту імплементації права ЄС на національному рівні.

Загалом, сучасний стан адміністративного судочинства в Німеччині визначається взаємодією технологічних інновацій, посиленням вимог до захисту основоположних прав у цифровому середовищі та поглибленням інтеграційних процесів у межах Європейського Союзу, що загалом формує нові параметри функціонування адміністративної юстиції.

Федеральні суди і наукова думка активно реагують на означені виклики шляхом адаптації процесуальних норм і розвитку доктринальних підходів до тлумачення принципів правовладдя та ефективного судового захисту [87].

Отже, система адміністративного судочинства Німеччини ґрунтується на кодифікованих процедурах (VwGO, VwVfG), конституційних гарантіях доступу до правосуддя і сильній ролі як федеральних, так і земельних судів; при цьому конституційна юриспруденція (BVerfG) та рішення Федерального Конституційного Суду задають ключові орієнтири для розвитку адміністративного права й адаптації його до нових суспільних викликів.

Порівняльний аналіз німецької та української систем адміністративного судочинства виявляє істотні концептуальні відмінності, які зумовлені не лише різницею правових традицій, а й ступенем інституційної зрілості принципу верховенства права. У Федеративній

Республіці Німеччини адміністративне судочинство історично постало як самостійна гілка юрисдикції, структурована й автономна від загальних судів, із чітким поділом на три інстанції та внутрішньою спеціалізацією, що забезпечує стабільність прецедентного орієнтиру навіть за відсутності формальної доктрини *stare decisis*. Натомість в Україні адміністративна юстиція інтегрована в єдину судову систему, що створює складнішу динаміку взаємодії між загальними судами та адміністративними судами касаційної інстанції, а також потребує гнучкішого балансу між єдністю судової практики та автономністю адміністративної юрисдикції.

На відміну від німецької моделі, де Закон про адміністративний суд (VwGO) фіксує стабільну, деталізовану та вкрай послідовну процесуальну архітектуру, українська правова система перебуває в процесі доктринального пошуку оптимальної моделі судового контролю за адміністрацією – зокрема щодо співвідношення між дискрецією органів влади та межами судового втручання. У цьому сенсі німецький досвід демонструє переваги «структурної судової системності», коли процесуальний закон формує цілісну рамку, засновану на принципах правової визначеності та пропорційності, тоді як в Україні ці принципи переважно наповнюються змістом через практику Верховного Суду.

З методологічного погляду, німецька адміністративна юстиція спирається на тісну інтеграцію з правовою доктриною: наукові коментарі та теоретичні конструкції не лише пояснюють закон, а й фактично формують стандарти його застосування. В українському контексті наука адміністративного права все ще виконує переважно інтерпретаційно-описову, а не нормотворчу чи практикоорієнтовану функцію. Саме тому порівняння цих двох систем дає змогу побачити, що відмінність між ними полягає не лише у формальній побудові судової інстанційності, а насамперед – у рівні доктринальної насиченості судової практики, яка в Німеччині стала органічною частиною правової системи, тоді як в Україні лише набуває цієї якості.

3. Адміністративне судочинство у Румунії.

Відповідно до п. 1 і п. 3 ст. 126 Конституції Румунії, правосуддя здійснює Вищий суд касації та юстиції та інші суди, створені законом, а Вищий суд касації та юстиції забезпечує однакове тлумачення та застосування закону іншими судами відповідно до своєї компетенції [30]. Доречно наголосити, що у вже згаданій статті Конституції Румунії, «Судовий контроль за адміністративними актами органів публічної влади через адміністративне судочинство гарантується, за винятком тих, що стосуються відносин із Парламентом, а також актів командування військового характеру. Суди в межах адміністративного судочинства компетентні розглядати скарги осіб, які постраждали від актів або, за відповідних обставин, від положень актів, визнаних неконституційними» [30].

З позиції конституційних норм, що регулюють судовий нагляд за діяльністю державної адміністрації, судові органи покликані неухильно забезпечувати належне застосування законодавства, яке відображає та захищає суспільні інтереси. Відповідно до повноважень, визначених органічним законом, суди з адміністративних спорів розглядають справи, у яких принаймні одна зі сторін є органом державної влади, а конфлікт виник унаслідок видання чи укладення адміністративного акта, невирішення питання у встановлений законом строк або необґрунтованої відмови у задоволенні заяви, пов'язаної з правами чи законними інтересами. Залежно від обставин, суд з адміністративних спорів має повноваження призупиняти дію адміністративного акта, повністю або частково його скасовувати, а також зобов'язувати орган державної влади видати новий адміністративний акт чи виконати певну адміністративну дію, передбачаючи штрафні санкції за кожен день затримки у виконанні. Крім того, суд має право вирішувати питання щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо відповідне клопотання було подано.

Додамо, що перегляд адміністративних актів може проводитися в межах попередньої адміністративної процедури відповідним

адміністративним органом, який видав оскаржуваний акт, або вищим за ієрархією органом.

Через органічні закони певні адміністративні органи наділені повноваженнями спеціальної адміністративної юрисдикції, наприклад, національна рада з розгляду апеляцій у сфері публічних закупівель. Юрисдикційна адміністративна процедура є попередньою до судового розгляду і базується на загальних принципах права, зокрема принципі контрадикторності, гарантії права на захист та незалежності юрисдикційно-адміністративної діяльності. Видані юрисдикційно-адміністративні акти підлягають судовому контролю з боку компетентного суду з адміністративних спорів.

Принцип розмежування бере свій початок з Органічних регламентів (1831, 1832) і згодом був закріплений Статутом розвитку Паризької конвенції (1864), а також положеннями Конституцій 1866, 1923, 1938 років. Вперше запроваджений у Румунії Законом про заснування Державної ради від 11 лютого 1864 року, Закон про адміністративні спори мав визначну історичну еволюцію, з змінами від одного політичного режиму до іншого, зумовленими змінами в історії румунської держави [3].

Законодавство спочатку встановило систему спеціальної адміністративної юрисдикції, потім систему загальних компетентних судів у справах адміністративних спорів, з певними особливостями в той чи інший період, але також передбачало систему судді-адміністратора. Наведене пояснює, чому в адміністративній доктрині при обґрунтуванні поняття адміністративного спору не можна було абстрагуватися від аспектів, що стосуються діяльності адміністративного органу з юрисдикційним характером [3].

Після революції у грудні 1989 року ухвалення спеціальних законів (Закон № 29/1990 про адміністративні спори, замінений Законом № 554/2004 про адміністративні спори) мало на меті зробити адміністративний спір ефективним способом контролю законності діяльності публічної адміністрації (виконавчої влади) спеціалізованим судовим органом – Палатою з адміністративних та податкових

спорів Вищого суду касації та юстиції, палатами з адміністративних та податкових спорів апеляційних судів і трибуналів – судами, які є частиною судової системи [3].

Як відзначає Каталін-Сільвіу Сарару за результатами порівняння адміністративного судочинства в Румунії та Китаї, незважаючи на прийняття першого закону про адміністративне судочинство в Китаї в 1989 році та в Румунії в 1990 році після революції 1989 року і повернення до демократії, обидві країни досягли значного прогресу за останні десятиліття. Цей прогрес забезпечує гарантії захисту основних прав людини під час прийняття адміністративних рішень та їхнього подальшого судового контролю [86, с. 233].

Адміністративне судочинство в Румунії ґрунтується переважно на положеннях Закону № 554/2004 «Про адміністративне судочинство» (*Legea contenciosului administrativ*), який формалізує основні процесуальні інструменти захисту від дій органів публічної влади – від позовів про скасування адміністративних актів і відшкодування шкоди до тимчасового забезпечувального захисту (*einstweilige măsuri*) та спеціальних процедур оскарження нормативних актів і урядових ордонансів.

Закон (включно з наступними змінами, зокрема внесеними у 2007–2018 рр.) передбачає обов’язковий чи факультативний адміністративно-попередній етап залежно від виду спірних рішень, регулює підсудність за рівнем органів влади та надає адміністративним судам повноваження звертатися до Конституційного суду в порядку виключення неконституційності окремих нормативних актів; ці характеристики роблять Закон № 554/2004 центральним правовим «каменем» адміністративної юрисдикції Румунії [66].

Відповідно до ст. 1 цього Закону «будь-яка особа, яка вважає, що її право або законний інтерес зазнали шкоди органом державної влади, адміністративним актом або нездатністю вирішити запит у встановлений законом термін, може звернутися до компетентного адміністративного суду з вимогою про скасування акта, визнання заявленого права або законного інтересу

та відшкодування завданої їй шкоди. Законний інтерес може бути як приватним, так і публічним» [66].

На відміну від «континентальної» моделі спеціалізованих адміністративних судів, у Румунії адміністративні спори розглядаються в межах загальної судової системи з формуванням спеціалізованих секцій/палат у триступеновому порядку (трибунали – апеляційні суди – Вищий суд касації та юстиції (Înalta Curte de Casație și Justiție) як остання інстанція за питаннями права та уніфікації практики); ця організаційна система поєднує переваги інтеграції (єдність судової системи) з викликами, пов'язаними зі спеціалізацією та послідовністю адміністративної практики.

Якщо адміністративний акт стосується зборів, податків, внесків або митних боргів, юрисдикція адміністративного суду визначається за вартісним критерієм. Так, справи щодо адміністративних актів на суму до 3 000 000 леїв розглядаються по суті секціями адміністративно-фіскальних судових розглядів трибуналів, а справи на суму понад 3 000 000 леїв – секціями адміністративно-фіскальних судових розглядів апеляційних судів. Коли ж предмет адміністративного акта не стосується зборів, податків, внесків, митних боргів та їхніх складових, юрисдикція суду адміністративного судочинства визначається залежно від статусу (центрального чи місцевого) відповідача – публічного органу (критерій позиціонування органу, що видав акт, у системі публічних органів). Таким чином, спори щодо адміністративних актів, виданих місцевими публічними органами, розглядаються по суті секціями адміністративно-фіскальних судових розглядів трибуналів, а спори щодо адміністративних актів, виданих центральними публічними органами, розглядаються по суті секціями адміністративно-фіскальних судових розглядів апеляційних судів [84, с. 238–239].

Оскільки у Румунії адміністративна юрисдикція не має незалежної та окремої організації, відмінної від юрисдикції загального права, а контроль за законністю адміністративних актів здійснюється спеціалізованими суддями з адміністративних справ, а також палатами

з фінансових та адміністративних спорів трибуналів, апеляційних судів та Вищого суду касації та юстиції [53], то адміністративна юрисдикція не має виділеного бюджету та фінансується з бюджету, виділеного кожному суду, таким чином, суми, необхідні для здійснення контролю за законністю адміністративних актів, не можуть бути виокремлені.

Одночасно адміністративні суди в Румунії активно взаємодіють із Конституційним Судом (*Curtea Constituțională* [33]) у питаннях конституційності нормативних актів і з Судом Європейського Союзу у справах європейського права: у судовій практиці простежуються важливі конструкції щодо можливості порушення питання неконституційності з боку адміністративного суду та впливу рішень Суду Європейського Союзу на тлумачення національних норм у справах з європейським елементом.

Взаємодія адміністративних судів в Румунії із Конституційним Судом проявляється через механізм винятків з неконституційності (*excepții de neconstituționalitate*), коли адміністративні суди, розглядаючи справи, можуть призупиняти провадження для перевірки конституційності норм, що застосовуються, та звертатися до Конституційного Суду. Так, вказане право закріплене у Конституції Румунії, де передбачено, що Конституційний Суд «виносить рішення про заперечення, заявлені перед судовими інстанціями щодо неконституційності законів та ордонансів» [30].

Процедура конкретизується у Законі № 47/1992 про організацію та функціонування Конституційного Суду (*Legea nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale*). Згідно з ст. 29 цього закону, коли під час розгляду справи сторона заявляє про неконституційність норми, яку суд має застосувати, суд зобов'язаний перевірити, чи не є ця заява явно необґрунтованою або неприйнятною. Якщо вона має достатнє підґрунтя, суд передає питання до Конституційного Суду, одночасно зупиняючи провадження у справі до ухвалення рішення [65].

Така модель дозволяє звичайним судам відігравати активну роль у забезпеченні конституційності законодавства, але при цьому

не наділяє їх правом самостійно визнавати закон неконституційним. Таким чином, румунська система поєднує децентралізовану ініціативу (через суди загальної юрисдикції) із централізованим контролем (через Конституційний Суд), що наближує її до моделей, подібних до німецької чи італійської.

Рішення Конституційного Суду не лише скасовують або тлумачать норми, що суперечать Конституції, але й безпосередньо впливають на процедури адміністративного судочинства, забезпечуючи їх відповідність фундаментальним правам та принципам верховенства права.

Наприклад, у рішенні Конституційного Суду № 208 від 2025 року (Decizia nr. 208/2025) було переглянуто тлумачення припису Закону про адміністративне судочинство, яке стосувалося наслідків скасування нормативного адміністративного акта для індивідуальних актів, виданих на його основі («Положення статті 23 Закону № 554/2004 мають такий зміст: «Остаточні та безвідкличні судові рішення, якими адміністративний акт нормативного характеру було скасовано повністю або частково, є загальнообов'язковими та мають силу лише на майбутнє. Вони обов'язково публікуються після обґрунтування, на прохання судів, в Офіційному віснику Румунії, частина I, або, залежно від обставин, в офіційних вісниках повітів або муніципалітету Бухареста, звільняючись від сплати зборів за публікацію». Рішенням № 10 від 11 травня 2015 року Вищий касаційний суд та колегія з вирішення певних правових питань постановили, що «Положення статті 23 Закону про адміністративне судочинство № 554/2004 з наступними змінами та доповненнями тлумачаться у тому сенсі, що безвідкличне/остаточне судові рішення, яким адміністративний акт нормативного характеру було скасовано повністю або частково, також має наслідки щодо виданих індивідуальних адміністративних актів» [37]). Суд визнав неконституційним абсолютний характер ефекту скасування, що автоматично поширювався на всі індивідуальні акти в провадженні, натомість зобов'язав суди враховувати конкретні обставини справи,

балансуючи принципи правової визначеності та законності. Вказане рішення змінило практику адміністративних трибуналів і апеляційних судів, зобов'язавши їх проводити повний аналіз мотивів у подібних спорах, що призвело до більш гнучкого та справедливого розгляду тисяч справ щодо адміністративних санкцій чи дозволів.

Іншим знаковим прикладом є рішення № 152 від 6 травня 2020 року (Decizia nr. 152/2020), де Конституційний Суд уточнив юрисдикцію щодо указів Президента про введення надзвичайного стану [36]. У цьому сенсі наведемо важливі, на нашу думку, міркування Кармен Лазар щодо природи відповідних актів глави держави: «Хоча формально Конституційний Суд має рацію, визначаючи указ Президента Румунії як нормативний адміністративний акт, що застосовує закон, зокрема ст. 4 Надзвичайного указу № 1/1999, на практиці цей указ набуває характеру первинного регуляторного акта. Це пояснюється тим, що ст. 4 не визначає конкретних прав і свобод, які можуть бути обмежені під час надзвичайного стану, а отже, не може бути належною правовою підставою для указу. Стаття 4 лише загально встановлює можливість обмеження прав і свобод, що є зайвим, оскільки ця норма вже передбачена ст. 53 Конституції. Натомість ст. 4 мала б чітко визначати перелік прав і свобод, які підлягають обмеженню, щоб Президент міг обрати ті, що необхідно обмежити в конкретній ситуації. Лише за таких умов указ Президента можна вважати таким, що застосовує ст. 4, і лише тоді ст. 4 відповідала б вимогам ст. 53 Конституції» [64].

Нарешті, у контексті європейської інтеграції рішення Конституційного Суду часто стають предметом взаємодії з Судом ЄС, де румунські адміністративні суди зверталися з попередніми запитами щодо незалежності суддів та пріоритету права Європейського Союзу над національними нормами, що були визнані конституційними. Конституційний Суд, у свою чергу, обмежив ефекти таких норм, що призвело до реформ у дисциплінарних процедурах для суддів, залучених до адміністративних справ, і посилило захист від політичного втручання. Загалом, ця динаміка робить

адміністративне судочинство в Румунії більш конституційно орієнтованим, сприяючи гармонізації з європейськими стандартами та підвищенню довіри до судової системи.

Резюмуючи, вкажемо, що практично-теоретичне значення румунської моделі для порівняльного дослідження адміністративного судочинства полягає в демонстрації компромісу між прагненням до спеціалізації (через процесуальну деталізацію Закону № 554/2004 і створення спеціалізованих палат) та логікою єдності судової влади (одна верховна касаційна інстанція). Такий компроміс впливає на методи контролю законності адміністративних актів, на роль доктрини й наукових коментарів у формуванні практики та породжує специфічні виклики: забезпечення ефективного доступу до правосуддя, уніфікація прецедентів щодо адміністративної дискреції та гарантування відповідності національних процедур стандартам Європейського Союзу і конституційним приписам. Саме ці проблемні аспекти – процедурна спеціалізація всередині загальної судової структури, механізми контролю нормативних актів та координація з конституційною й європейською юрисдикцією – визначають ключові напрями подальших реформ і доктринального розвитку адміністративного права Румунії.

4. Адміністративне судочинство у Польщі.

Адміністративне судочинство у Польщі має чітко окреслену систему, що відображає принцип поділу влади та правовладдя, закріплений у Конституції Республіки Польща 1997 року. Його сутність полягає у контролі за законністю дій органів публічної адміністрації, включно з актами нормативного та індивідуального характеру. Конституційні засади адміністративного судочинства визначені у статтях 184–186 Конституції, які встановлюють, що суди адміністративні здійснюють контроль за діяльністю адміністрації, зокрема щодо відповідності закону актів органів державної влади, а також що Найвищий адміністративний суд (*Naczelny Sąd Administracyjny*) здійснює нагляд за діяльністю воеводських адміністративних судів. «Верховний адміністративний суд та інші

адміністративні суди здійснюють нагляд за діяльністю державного управління в межах, визначених законом. Цей нагляд також включає вирішення питань про дотримання статутів постанов, прийнятих органами місцевого самоврядування, та нормативних актів, прийнятих органами місцевого самоврядування» [61].

Безпосереднє конституційне закріплення положень про адміністративні суди є, безумовно, важливим елементом інституційного забезпечення правовладдя. Таке закріплення має не лише декларативне, а й системоутворююче значення, оскільки гарантує самостійність адміністративної юстиції як окремої гілки судової влади, відокремленої від загальних судів та органів публічної адміністрації. Конституційне визнання адміністративних судів надає їм вищого статусу стабільності, унеможливаючи їх ліквідацію або істотну зміну порядку функціонування звичайним законом, що є додатковою гарантією незалежності суддів та ефективності судового контролю над адміністрацією.

Крім того, таке положення закладає чіткі орієнтири для законодавця, визначаючи, що створення, структура та компетенція адміністративних судів мають формуватися відповідно до конституційних принципів, що забезпечує узгодженість усієї судової системи та унеможливує підміну судового контролю квазісудовими чи дисциплінарними механізмами у межах виконавчої влади.

Не менш важливо, що конституційне закріплення адміністративного судочинства сприяє реалізації права кожної особи на ефективний засіб юридичного захисту від актів і дій публічної адміністрації, відповідно до ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [137] та ст. 47 Хартії основних прав Європейського Союзу [177]. Отже, конституційне визнання адміністративних судів не лише структурно зміцнює судову систему, а й має матеріально-правове значення – воно є необхідною передумовою для забезпечення доступу до правосуддя, гарантування неупередженого контролю над виконавчою владою та формування балансу між владними гілками в демократичній державі.

Досліджуючи становлення адміністративного судочинства в Польщі, вітчизняні науковці відзначають, що важливою рисою судової системи Другої Речі Посполитої стало запровадження адміністративного судочинства, інституційне формування якого розпочалося одразу після відновлення незалежності польської держави. Декрети Начальника Держави Ю. Пілсудського від 4 лютого 1919 року – «Про місцеве самоврядування» та «Про повітову ординацію для територій Польщі колишнього російського володарювання» – уперше передбачили можливість оскарження рішень міністра внутрішніх справ до Верховного суду Республіки Польща. Відповідно до декрету від 8 лютого 1919 року, повноваження ліквідованого Адміністративного трибуналу у Відні щодо польських територій були передані Верховному суду Польщі, де адміністративні справи розглядав спеціальний четвертий відділ. Згідно із Законом від 6 липня 1920 року «Про організацію земських урядів», Верховний суд отримав повноваження здійснювати судовий контроль за рішеннями цих органів у сфері публічного управління [101].

Згадаємо також тезу польського дослідника про те, що повторна кодифікація адміністративного провадження в Польщі, зокрема Кодексу адміністративного судочинства викликає питання, чи була ця кодифікація матеріальною (змістовною, реформаторською) чи формальною (технічною, адаптаційною). У літературі матеріальну кодифікацію пов'язують із новаторським підходом, що відображає прогрес через реформи, тоді як формальна лише адаптує чинне законодавство до нових умов. Згаданий Кодекс 1960 року ухвалювався з метою розриву зі старим правовим порядком і адаптації до нових суспільно-політичних умов, що викликає сумніви щодо його реформаторського характеру [60, с. 56]. Як наголошує науковець, основна мета кодифікації полягала в гармонізації процедур розгляду скарг і пропозицій із загальним (юрисдикційним) адміністративним провадженням. До Кодексу система скарг була хаотичною: скарги могли подаватися до різних, часто політичних, органів, які зобов'язувалися їх розглядати, що створювало дублювання

процедур. Кодекс усунув ці дисфункції, зберігши автономію інституту скарг (статті 162–166), чітко визначивши стабільність правильних адміністративних рішень і узгодивши процедури розгляду скарг із різними типами адміністративних справ [60, с. 56].

Основним нормативним актом, який регулює процесуальні питання, є Закон від 30 серпня 2002 року – Закон про провадження у справах адміністративних судів (*Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi*). Вказаний нормативно-правовий акт деталізує порядок подання скарг, строки, компетенцію судів, процесуальні гарантії та систему апеляцій [181, с. 18; 93].

До компетенції адміністративних судів належить розгляд скарг на рішення, дії або бездіяльність адміністративних органів, включаючи питання, що впливають із правовідносин публічного права. Крім того, суди розглядають спори щодо тлумачення нормативних актів у сфері податкового, будівельного, екологічного та міграційного права. Значущою є також можливість оскарження нормативних актів місцевого рівня, якщо вони суперечать закону. Адміністративні суди також мають повноваження перевіряти законність рішень органів самоврядування щодо публічних закупівель, земельного користування чи містобудівного планування, коли такі рішення порушують права осіб або суперечать принципу пропорційності. В окремих випадках вони здійснюють контроль за виконанням рішень, ухвалених на користь заявників, що забезпечує реальне відновлення порушених прав у публічно-правовій сфері.

Судовий контроль обмежується перевіркою відповідності дій та рішень адміністрації вимогам закону, без оцінювання їх доцільності чи ефективності. Суд не підміняє адміністративний орган у здійсненні дискреційних повноважень, а розгляд справи ґрунтується переважно на матеріалах, зібраних у межах адміністративної процедури, включно зі свідченнями та експертними висновками.

Як відзначають окремі автори, цілі адміністративного провадження мають комплексний характер і охоплюють п'ять основних вимірів:

- 1) захист особи (сторони) як головну мету;

- 2) організацію діяльності адміністративного органу шляхом встановлення чітких і повторюваних правил;
- 3) забезпечення верховенства права;
- 4) підтримання справедливості;
- 5) досягнення кінцевого рішення у справі [55, с. 121–122].

Ключовим елементом цієї концепції є захист особи, тобто суб'єкта, якому адресовано адміністративний акт, що надає певне право або покладає обов'язок. Саме такий захист становить основну мету адміністративного процесу, оскільки він покликаний забезпечити рівновагу між владними повноваженнями адміністрації та правами індивіда. Норми адміністративної процедури сконструйовано таким чином, щоб обмежити дискреційність адміністративних органів під час ухвалення індивідуальних актів, створюючи при цьому механізми, які дозволяють адресату акту оскаржити його законність і обґрунтованість. Такі механізми, що в адміністративно-процесуальній доктрині кваліфікуються як процесуальні гарантії, спрямовані на захист сторони провадження у ситуаціях, коли адміністративний орган діє односторонньо, спираючись на владні повноваження. Завдяки цим гарантіям адміністративне провадження набуває не лише інструментального, а й гарантійного характеру, забезпечуючи реалізацію принципів законності, пропорційності та правової визначеності у відносинах між особою та публічною адміністрацією [55, с. 121–122].

Структурно система адміністративних судів Польщі дволанкова:

- воєводські адміністративні суди (*Wojewódzkie Sądy Administracyjne*) як суди першої інстанції;
- Вищий адміністративний суд як інстанція касаційна.

Вищий адміністративний суд, окрім функції касаційної інстанції, здійснює тлумачення законодавства у формі резолюцій (*uchwały*), які мають обов'язкове значення для адміністративних судів нижчого рівня. Такі резолюції сприяють уніфікації судової практики та забезпечують послідовне застосування адміністративно-процесуальних і матеріальних норм у всій судовій системі. Вони

виконують функцію доктринального орієнтира, на який поси-
лаються суди нижчих інстанцій і який використовується зако-
нодавцем при вдосконаленні правового регулювання. Крім того,
через механізм резолюцій Вищий адміністративний суд фактично
формує стандарти належного врядування та закріплює межі дис-
креції публічної адміністрації у світлі принципів пропорційності,
правової визначеності та довіри до держави.

Додамо також, що Конституційний Трибунал Польщі (Trybunał
Konstytucyjny) відіграє вагомий роль у формуванні практики адмі-
ністративного судочинства, оскільки його рішення безпосередньо
впливають на тлумачення законності дій адміністрації. Важливим
є рішення від 13 березня 2007 року (справа К 8/07), ключовими
висновками якого є такі:

- вплив рішень Конституційного Трибуналу на судову прак-
тику: рішення Конституційного Трибуналу про визнання поло-
ження неконституційним має фундаментальний вплив на дискреці-
йні повноваження судів у тлумаченні цього положення;
- порушення принципів інтертемпорального права: рішення
Конституційного Трибуналу про визнання певної правової норми
неконституційною створює вказівку, яка порушує звичайні прин-
ципи інтертемпорального права (правила щодо застосування
закону з плином часу);
- пріоритет інтертемпоральної норми Конституційного Трибу-
налу: у разі рішення Конституційного Трибуналу про неконститу-
ційність переважає інтертемпоральна норма, що випливає з цього
рішення, маючи перевагу над іншими інтертемпоральними нор-
мами, оскільки вона має конституційне походження [57].

Польська модель адміністративного судочинства вирізняється
системністю, процесуальною автономією та орієнтацією на прин-
цип пропорційності. Вона близька до німецької моделі, з якої
історично черпала свої основні концептуальні риси, проте водно-
час пристосована до вимог *acquis communautaire* Європейського
Союзу, що проявляється у практиці адміністративних судів щодо

застосування прецедентів Суду Європейського Союзу. Польські адміністративні суди активно використовують доктрину верховенства права у тлумаченні національних норм, забезпечуючи їх відповідність європейським стандартам правового захисту. Значну роль у формуванні єдності судової практики відіграє Верховний адміністративний суд, який у своїх ухвалах формулює правові позиції, обов'язкові для нижчих інстанцій. Такий підхід сприяє зміцненню довіри до адміністративного судочинства як ключового інструменту контролю за публічною адміністрацією.

Отже, узагальнюючи наведене, можна дійти висновку, що дослідження адміністративного судочинства в державах континентального права має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення для України. Спільність правових традицій, принципів правовладдя та процесуальних засад створює міцне підґрунтя для запозичення й адаптації найкращих моделей судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. Порівняльний аналіз французької, німецької, польської та румунської систем демонструє, що ефективність адміністративного судочинства забезпечується не стільки його інституційною формою, скільки реальним утвердженням верховенства права у відносинах між державою та особою. Саме ця орієнтація на практичне втілення принципів правовладдя має стати ключовим вектором розвитку української моделі адміністративної юстиції в умовах європейської інтеграції.

Узагальнюючи, вкажемо, що адміністративне судочинство у Франції та Німеччині – це класичні моделі з окремою системою адміністративних судів; у Румунія – інтегрована модель з спеціалізованими відділеннями; у Польщі – відновлена автономна система з найменшою кількістю інстанцій. За функціональною роллю: Франція: унікальна подвійна роль Державної Ради (судова та консультативна); Німеччина: чітке розмежування спеціалізованих судових гілок; Румунія: уніфікована судова система з адміністративними секціями; Польща: найбільш спрощена дворівнева система.

2.2 Специфіка судового контролю за діяльністю публічної адміністрації у країнах загального права

Адміністративне судочинство у державах загального права становить одну з найбільш динамічних і концептуально важливих сфер сучасного правосуддя. Його еволюція відображає перехід від традиційного принципу парламентського суверенітету до утвердження судового контролю за діяльністю органів публічної влади, що є фундаментом правовладдя в англосаксонській правовій традиції. На відміну від континентальної моделі, у системах загального права формування адміністративної юстиції не пов'язане зі створенням окремої судової гілки, а відбувається шляхом розширення компетенції загальних судів [124, с. 554], насамперед Високого суду (High Court) у Великій Британії чи федеральних і штатних судів у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Австралії.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення того, як у межах правових систем загального права забезпечується баланс між ефективністю державного управління та гарантіями людських прав, особливо в контексті доктрини судового нагляду (judicial review), принципів справедливості та пропорційності. З огляду на розвиток адміністративного судочинства в Україні, яка інтегрує європейські стандарти верховенства права, вивчення досвіду держав, що складають систему загального права, має важливе значення для вдосконалення національної моделі контролю за публічною адміністрацією.

Крім того, порівняльний аналіз адміністративного судочинства у державах загального права дозволяє виявити універсальні тенденції у співвідношенні дискреційних повноважень адміністрації та судового контролю, формуванні критеріїв «розумності» й «справедливості» адміністративних рішень, а також у зміцненні довіри громадян до суду як гаранта правовладдя. Саме тому дослідження адміністративного судочинства у державах загального права є не лише науково, а й практично значущим для подальшої європеїзації та демократизації українського адміністративного процесу.

Очевидно, що в межах одного монографічного дослідження висвітлити досвід вирішення публічно-правових спорів в усіх країнах системи загального права неможливо. Відтак дослідження адміністративного судочинства в державах загального права передбачає необхідність обґрунтованого добору держав, правові системи яких репрезентують різні етапи становлення та інституційного розвитку судового контролю за публічною адміністрацією. У межах цього дослідження доцільно зосередитися на аналізі адміністративного судочинства Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Канади та Австралії.

Велика Британія традиційно розглядається як вихідна точка формування всієї правової сім'ї загального права, у межах якої історично закладалися базові підходи до розуміння судового контролю за публічною владою. Саме в британській правовій системі сформувалася доктрина *rule of law* (правовладдя), яка стала концептуальною основою обмеження дискреції виконавчої влади та забезпечення її підконтрольності судовим інституціям. У класичному розумінні ця доктрина передбачає, що будь-яке втручання органів публічної адміністрації у права особи повинно мати чітке правове підґрунтя, бути здійсненим у межах наданих повноважень та підлягати судовій перевірці на предмет законності й обґрунтованості.

Особливістю британської моделі адміністративного судочинства є відсутність окремо виокремленої системи адміністративних судів у континентальному розумінні цього інституту. Функції судового контролю за діяльністю публічної адміністрації інтегровані у загальну систему судів, де ключову роль відіграє Високий суд (High Court), зокрема його спеціалізовані підрозділи, які розглядають спори у сфері публічного права. Така організаційна модель відображає історичну еволюцію англійського права, в межах якої судовий контроль за адміністрацією розвивався не через створення окремої інституційної системи, а шляхом поступового розширення юрисдикції загальних судів та формування відповідних процесуальних механізмів.

Важливе значення для становлення сучасних стандартів адміністративного судочинства у Великій Британії мають судові прецеденти, які сформували критерії оцінки законності дій адміністрації. Зокрема, у справі *Associated Provincial Picture Houses Ltd v. Wednesbury Corporation* (1948) було сформульовано доктрину так званої «*Wednesbury unreasonable*» оцінки, відповідно до якої суд може втручатися у дискреційні рішення адміністрації лише у випадках їхньої очевидної необґрунтованості або абсурдності, що заклало підхід до обмеженого, але принципово важливого судового контролю за адміністративним розсудом.

Подальший розвиток британської доктрини адміністративного судочинства пов'язаний зі справою *Council of Civil Service Unions v. Minister for the Civil Service* (1985), у якій було систематизовано підстави судового перегляду адміністративних рішень, зокрема законність, процедурну справедливість та раціональність. Наведена справа також засвідчила поступове розширення інтенсивності судового контролю у напрямі визнання принципу пропорційності як потенційно релевантного для британського права, особливо у контексті впливу права Європейської конвенції з прав людини.

Відтак, британська модель адміністративного судочинства характеризується поєднанням історичної неперервності загального права та поступової еволюції судових стандартів контролю за публічною адміністрацією. Її значення полягає в тому, що саме у Великій Британії були закладені базові критерії законності, раціональності та процедурної справедливості, які згодом набули універсального характеру та стали орієнтиром для розвитку адміністративного судочинства в інших демократичних правових системах.

Сполучені Штати Америки становлять один із найбільш розвинених прикладів інституціоналізованої системи адміністративної юстиції у межах правової сім'ї загального права, де взаємодія між адміністративними агентствами та судовою владою має складний, багаторівневий характер. На відміну від класичної британської моделі, американська система характеризується значною

автономією адміністративних агентств, які наділені не лише виконавчими, а й квазісудовими та квазінормотворчими повноваженнями, що зумовлює специфічну конфігурацію механізмів судового контролю за їх діяльністю.

Ключовим етапом інституційного оформлення адміністративного судочинства в США стало прийняття Administrative Procedure Act (1946), який заклав нормативні основи єдиних стандартів адміністративного провадження та судового перегляду рішень виконавчих органів. Цей акт систематизував процедури прийняття адміністративних рішень, встановив мінімальні гарантії належного слухання справи, вимоги до мотивування адміністративних актів та визначив загальні підходи до їх судового оскарження. Водночас він став важливим інструментом балансування між ефективністю публічного адміністрування та необхідністю забезпечення прав і законних інтересів приватних осіб.

Американський досвід адміністративної юстиції є показовим з огляду на його тісний зв'язок із конституційним принципом поділу влади, який визначає межі компетенції законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У цій системі адміністративні агентства функціонують у межах делегованих повноважень Конгресу, однак їх діяльність підлягає судовому контролю, який спрямований на перевірку дотримання законності, процедурних гарантій та меж дискреції. Особливе значення у цьому контексті має конституційна доктрина *due process of law* (належа правава процедура), яка вимагає забезпечення справедливого, неупередженого та передбачуваного адміністративного розгляду у випадках, коли рішення адміністрації впливають на права та законні інтереси осіб.

Важливим елементом американської моделі тривалий час залишалася доктрина *Chevron deference*, сформульована Верховним судом США, відповідно до якої суди, за наявності неясності у законодавстві, повинні певною мірою утримуватися від втручання у тлумачення норм, здійснене адміністративними агентствами, за умови його обґрунтованості. Ця доктрина відображала прагнення

до балансу між експертністю адміністрації у спеціалізованих сферах регулювання та судовим контролем за дотриманням законодавчих меж її повноважень, хоча в останні роки спостерігається тенденція до її переосмислення та посилення ролі судового тлумачення.

Відтак, адміністративна юстиція Сполучених Штатів Америки характеризується складною взаємодією адміністративних агентств і судів, інституційною формалізацією процедур адміністративного провадження та значним впливом конституційних гарантій на механізми судового контролю, що загалом забезпечує високий рівень правової визначеності та баланс між ефективністю державного управління і захистом прав приватних осіб.

Канада вирізняється унікальним поєднанням британської традиції загального права та власних федеративних особливостей, що зумовлює специфічний характер її системи адміністративного судочинства. У межах цієї моделі адміністративна юстиція не концентрується виключно у системі загальних судів, а значною мірою реалізується через розгалужену мережу адміністративних трибуналів, які здійснюють первинний розгляд значної частини публічно-правових спорів. Така інституційна конструкція дозволяє забезпечити спеціалізацію розгляду справ, оперативність процедур та врахування галузевої специфіки відповідних правовідносин.

Водночас рішення адміністративних трибуналів у Канаді не є остаточними та підлягають подальшому судовому контролю з боку загальних судів, що забезпечує дотримання принципу верховенства права та єдність правозастосовної практики [125, с. 242–258; 127, с. 510–514]. При цьому важливе значення має баланс між автономією адміністративних органів і необхідністю судового перегляду їхніх рішень, що дозволяє поєднати ефективність адміністративного регулювання з гарантіями судового захисту прав і свобод осіб.

Доктринальне ядро канадської моделі адміністративного судочинства значною мірою сформоване підходами Верховного суду Канади до визначення стандарту судового перегляду (*standard of review*). Саме через розвиток цієї доктрини було сформульовано

критерії оцінки адміністративних рішень, зокрема їх «обґрунтованості» (reasonableness) та «справедливості» (fairness), які визначають інтенсивність судового контролю залежно від характеру повноважень адміністративного органу та контексту прийняття рішення. Такий підхід дозволяє гнучко врегульовувати межі втручання суду в адміністративну дискрецію, забезпечуючи при цьому належний рівень захисту прав осіб.

Канадська модель адміністративного судочинства є показовою з точки зору децентралізованого підходу до здійснення правосуддя у сфері публічно-правових спорів, оскільки поєднує адміністративну спеціалізацію на рівні трибуналів із судовим контролем загальних судів, що забезпечує багаторівневу систему захисту прав, у якій адміністративні та судові механізми взаємодіють у межах єдиної концепції ефективного та справедливого врегулювання.

Австралія репрезентує одну з найбільш розвинених та інституційно збалансованих моделей адміністративного судочинства серед держав загального права, що сформувалася в результаті поєднання британської правової традиції із власними підходами до організації публічного управління та судового контролю. Характерною рисою австралійської системи є прагнення до інституційної спеціалізації адміністративного перегляду, що дозволяє забезпечити більш ефективне та професійне вирішення публічно-правових спорів.

Ключовим етапом становлення цієї моделі стало створення Administrative Appeals Tribunal (1975), який започаткував спеціалізований механізм адміністративного перегляду рішень органів виконавчої влади. Даний інститут поєднує риси загального права з елементами інституційної автономії, оскільки здійснює не лише перевірку законності адміністративних рішень, а й у визначених випадках їх повторний розгляд по суті, що забезпечує більш гнучкий підхід до захисту прав і законних інтересів осіб у сфері публічного адміністрування.

Австралійський досвід адміністративного судочинства демонструє особливу увагу до принципів відкритості, ефективності

та підзвітності діяльності публічної адміністрації перед суспільством. У цьому контексті адміністративне судочинство розглядається не лише як механізм контролю за законністю управлінських рішень, а й як складова ширшої концепції належного врядування (good governance), що передбачає забезпечення прозорості процедур, обґрунтованості рішень та реальної можливості їх оскарження.

Загалом австраалійська модель адміністративної юстиції має значну наукову та практичну цінність, оскільки демонструє ефективне поєднання судового та квазісудового контролю з орієнтацією на захист прав осіб і підвищення якості публічного адміністрування. Вона є показовим прикладом того, як інституційна автономія адміністративних органів може бути збалансована з дієвими гарантіями судового захисту та вимогами демократичного врядування.

Таким чином, вибір Великої Британії, США, Канади та Австралії зумовлений їхнім системоутворювальним значенням для розвитку адміністративного судочинства у межах правової сім'ї загального права, наявністю ґрунтовної доктринальної бази, доступністю судової практики та актуальністю для порівняльного аналізу із європейськими моделями. Сукупність цих чинників дає змогу комплексно дослідити еволюцію судового контролю за публічною владою від класичної британської доктрини rule of law до сучасних концепцій належного врядування, пропорційності та ефективності адміністративного правосуддя.

1. Вирішення публічно-правових спорів у Великій Британії.

Велика Британія вирізняється специфічною для сім'ї загального права моделлю: відсутністю централізованої «адміністративної судової гілки» і вирішення публічно-правових спорів переважно через інститути загальних судів (зокрема Administrative Court – відділення King's Bench Division Високого суду) та спеціалізовані адміністративні трибунали (First-tier Tribunal, Upper Tribunal).

Судова система здійснює нагляд (judicial review) за законністю, раціональністю та процедурною справедливістю рішень публічних органів; одночасно функціонує ряд зовнішніх механізмів – омбудсмани,

скаргові комісії і внутрішні апеляційні процедури трибуналів, які часто виступають альтернативою повноформатним зверненням до суду. Позиція про те, що суди загальної юрисдикції виконують функцію контролю рішень адміністрації, має давню історію та практичну реалізацію в судовій процедурі Великої Британії.

Варто також наголосити, що саме у межах англійського права було сформовано доктрину правовладдя (rule of law), яка стала основоположною для всієї системи загального права та надалі – для європейської правової традиції в цілому. Її формування пов'язують з іменем А. Дайсі, який визначав правовладдя через три основні принципи [38]:

1) верховенство права (supremacy of law) – ніхто не може бути покараний або зазнати обмежень інакше як за порушення права, встановленого у звичайному судовому порядку, що означає відсутність свавілля, широких дискреційних повноважень влади;

2) рівність перед законом (equality before the law) – усі особи, незалежно від їхнього статусу чи становища, включно з державними службовцями, підпорядковані однаковому праву та юрисдикції звичайних судів. А. Дайсі підкреслював, що у Великій Британії немає окремого адміністративного права для чиновників;

3) судовий захист прав (judicial protection of rights) – конституційні права є результатом судових рішень у конкретних справах, а не проголошених декларацій. Права гарантуються через звичайне право (common law) і судову практику.

Дайсі виклав ці принципи у своїй класичній праці «Introduction to the Study of the Law of the Constitution», яка стала фундаментальною для розуміння конституціоналізму та правовладдя не лише у системі загального права, але й у континентальній правовій традиції.

Водночас, наголосимо, що Альберт Дайсі вказував на розгляд публічно-правових спорів саме загальними судами. Це дуже важливий аспект концепції правовладдя англійського мислителя, який має принципове значення для розуміння англійської моделі публічного права. А. Дайсі рішуче критикував французьку систему

адміністративних судів (*droit administratif*), вважаючи її несумісною з справжнім правовладдям. Він стверджував, що створення окремих адміністративних трибуналів для розгляду спорів за участю державних органів:

- створює привілейоване становище для представників влади;
- порушує принцип рівності перед законом;
- дозволяє державі бути суддею у власній справі;
- веде до подвійного стандарту правосуддя [38].

На противагу цьому, Дайсі наполягав, що в Англії:

1) загальні суди (*ordinary courts*) розглядають усі спори, незалежно від того, чи є стороною приватна особа чи державний службовець;

2) єдине право застосовується до всіх – немає окремого «адміністративного права» для чиновників;

3) однакова процедура для всіх учасників процесу – державні органи не мають процесуальних переваг;

4) незалежне правосуддя – судді не пов'язані з виконавчою владою і можуть об'єктивно розглядати спори громадян проти держави.

А. Дайсі вважав, що саме підсудність публічно-правових спорів загальним судам є ключовою гарантією: реального захисту прав громадян від свавілля влади; обмеження дискреційних повноважень адміністрації; судового контролю за діяльністю державних органів; прозорості та доступності правосуддя [38].

На нашу думку, А. Дайсі частково помилявся щодо французької системи – він недооцінював незалежність і ефективність Державної ради Франції (*Conseil d'État*). Пізніше виявилось, що французька адміністративна юстиція може бути досить ефективною у захисті прав громадян. Більше того, сама Велика Британія згодом частково відійшла від цього принципу, створивши систему спеціалізованих трибуналів (*tribunals*) для розгляду окремих категорій адміністративних спорів.

Незважаючи на вказане, ідея А. Дайсі про підсудність публічно-правових спорів загальним судам залишається важливою, оскільки підкреслює:

- необхідність незалежного судового контролю за владою;

- важливість рівності процесуальних можливостей у спорах з державою;
- неприпустимість створення «кишенькових судів» для захисту інтересів адміністрації.

Еволюція судової практики – від справи Ентік проти Каррінгтона (*Entick v. Carrington*) (знаковий прецедент в англійському праві, який встановив, що уряд не може обшукувати та вилучати власність громадян без ордера, виданого на підставі закону. Вона також заклала принцип, що уряд може робити лише те, що йому дозволено законом, а приватні особи мають право на захист своєї власності від незаконних вторгнень. Справа мала значний вплив на розвиток концепції громадянських свобод та вплинула на Четверту поправку до Конституції Сполучених Штатів Америки, яка захищає від необґрунтованих обшуків та арештів [40]) до сучасних рішень, таких як *R (Miller) v. Secretary of State for Exiting the European Union* (у січні 2017 року Верховний суд більшістю голосів (8 проти 3) підтвердив рішення Високого суду, постановивши, що: уряд не може використовувати королівську прерогативу для запуску ст. 50 Лісабонського договору; необхідний акт парламенту (законодавчий акт) для початку процесу Brexit; водночас суд відхилив аргумент, що уряд має отримати згоду регіональних парламентів (Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії) для активації ст. 50 [92]) – засвідчує, що англійські суди послідовно формували правовладдя як дієвий інструмент обмеження свавілля виконавчої влади.

У рішенні у справі *Entick* суд вперше чітко проголосив, що жоден орган держави не може втручатися у сферу прав особи без законної підстави. Надалі, у справах *Wednesbury* (прецедент, який встановив так званий принцип розумності Веднсбері (*Wednesbury reasonableness*)), який використовується для оцінки законності рішень державних органів у судових справах, пов'язаних із судовим наглядом: нерозумність: рішення є настільки абсурдним або ірраціональним, що не може бути виправданим; перевищення повноважень: рішення виходить за межі повноважень, наданих органу законом,

або не враховує релевантні фактори чи враховує нерелевантні [9]) та GCHQ (прецедент у конституційному та адміністративному праві Великої Британії, який розглядався у Палаті лордів у 1984 році й стосується судового нагляду за королівською прерогативою (виконавчими повноваженнями уряду) та встановлює ключові принципи судового контролю: королівська прерогатива підлягає судовому контролю – суд може перевіряти її на незаконність (*illegality*), нерозумність (*irrationality*) та процедурну несправедливість (*procedural impropriety*); суди не замінюють виконавчу владу, особливо в питаннях безпеки, але забезпечують дотримання закону [32]), цей принцип дістав розвиток у вигляді критеріїв раціональності, належної процедури та відсутності зловживання дискрецією.

У сучасному розумінні доктрина правовладдя у Великій Британії охоплює не лише формальні вимоги законності, а й матеріальні стандарти належного врядування, пропорційності та поваги до прав людини, особливо після ухвалення Human Rights Act 1998, що інкорпорував більшість прав, передбачених Європейською конвенцією з прав людини [137], у національне законодавство Великої Британії, дозволяючи судам безпосередньо застосовувати ці права у британських справах. Відповідно до цього нормативного акту, суди повинні інтерпретувати законодавство у спосіб, сумісний із Європейською конвенцією з прав людини, наскільки це можливо; якщо закон суперечить цій Конвенції і не може бути інтерпретований сумісно, суди можуть прийняти декларацію про несумісність (*declaration of incompatibility*), але не можуть скасувати закон (зберігається принцип парламентського суверенітету). Означений акт дозволяє оскаржувати дії державних органів, якщо вони порушують конвенційні права [50].

Таким чином, англійська модель правовладдя демонструє органічне поєднання судового контролю, політичної відповідальності уряду та концепції інституційної стриманості, що забезпечує стабільність правопорядку навіть за відсутності писаної конституції.

Наголосимо, що судовий контроль у Великій Британії не є апеляцією по суті (загалом суди не «перерозглядають» політичне

чи технічне рішення замість адміністрації), а є інструментом контролю законності дій публічних органів. Класична доктрина судового контролю була сформульована лордом Діпломом у рішенні у справі *Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service* [1984] UKHL 9 і формулює три «основні» підстави для перегляду: 1) *illegality* (порушення правового підґрунтя), 2) *irrationality* (іраціональність / надмірна непомірність – *Wednesbury*-стандарт) та 3) *procedural impropriety* (порушення процедур і правил належного слухання). До цього додалась доктрина правомірних сподівань (*legitimate expectation*), а після впровадження *Human Rights Act* 1998 у практиці частіше використовується також аналіз пропорційності в контексті обмеження конвенційних прав.

Слід також згадати і справу *Anisminic Ltd* проти Комісії з іноземної компенсації. Суть справи полягала у наступному. Компанія *Anisminic Ltd* подала позов проти державного органу – Комісії з іноземної компенсації, яка відмовила їй у праві на відшкодування збитків, завданих їй майну під час Суецької кризи. Закон, що створив Комісію, містив спеціальне положення, яким передбачалося, що рішення Комісії «не можуть бути переглянуті будь-яким судом». Такі положення у британському праві отримали назву *ouster clauses* або *privative clauses* – вони покликані виключити можливість судового перегляду дій органу влади. Компанія оскаржила рішення Комісії, стверджуючи, що орган припустився помилки у застосуванні закону. Виникло ключове питання: чи може суд перевіряти законність рішення адміністративного органу, якщо парламент прямо заборонив його перегляд? Палата лордів постановила, що коли орган влади припустився помилки у праві, його рішення не є «рішенням у межах юрисдикції», а тому воно фактично не має юридичної сили. Іншими словами, навіть якщо закон каже, що рішення органу «не підлягає перегляду», суд все одно може його скасувати, якщо орган вийшов за межі своїх повноважень або застосував закон неправильно [7].

Юридичне значення аналізованої справи полягає, зокрема, у наступному: 1) помилка у праві (*error of law*) після цієї справи

розглядається як підстава для визнання адміністративного рішення юридично нікчемним; 2) заборона судового перегляду (*ouster clause*) не може захистити таке рішення від контролю, адже воно фактично не є «рішенням» у юридичному сенсі; 3) ця позиція посилила судовий контроль над публічною адміністрацією та обмежила можливість парламенту виводити окремі акти виконавчої влади з-під юрисдикції судів.

Загалом після справи *Anisminic* суди отримали дуже потужний інструмент для захисту прав особи від свавілля адміністрації. Вони фактично проголосили, що: навіть якщо закон намагається «заборонити» судовий перегляд, суд усе одно має право втрутитися, якщо адміністративний орган припустився помилки у праві. Це рішення стало фундаментом для сучасної концепції верховенства судової влади у забезпеченні правовладдя, адже воно гарантує, що жоден орган не може бути повністю «поза законом».

У контексті розвитку принципу процедурної справедливості (*procedural fairness*) у британському адміністративному праві згадуємо також справи *Ridge v Baldwin* (1964) і *R (ex parte Doody)* (1993). У першій справі йшлося про те, що начальник поліції м. Брайтон Чарльз Рідж (*Charles Ridge*) був звільнений з посади рішенням Комісії міської ради після того, як його тимчасово усунули внаслідок кримінального обвинувачення. Хоча його згодом виправдали, Комісія все ж ухвалила рішення про звільнення без попереднього повідомлення, без надання можливості пояснити свою позицію чи бути вислуханим. Палата лордів скасувала рішення про звільнення, зазначивши, що орган, який ухвалює рішення, що впливає на права або становище особи, зобов'язаний дотримуватись принципів природної справедливості (*natural justice*). До таких принципів належать: право бути вислуханим (*audi alteram partem*); заборона упередженості (*nemo iudex in causa sua*). Суд визнав, що навіть якщо орган не є судом у класичному розумінні, він повинен дотримуватись мінімальних стандартів справедливості, коли ухвалює рішення, яке впливає на права, посаду або репутацію особи [84].

Рішення у справі *Ridge v Baldwin* стало переломним моментом у британському адміністративному праві. Воно відновило і розширило дію принципів природної справедливості, які до того часу обмежувались лише судовими або квазісудовими органами. Відтепер вказані принципи поширюються на будь-які адміністративні рішення, які мають дисциплінарний чи каральний характер, навіть якщо орган діє в межах виконавчої влади. Аналізоване рішення заклало доктринальний фундамент для подальшого розвитку концепції процедурної справедливості (*procedural fairness*), що забезпечує захист від свавільних або непрозорих адміністративних дій.

У справі *R (ex parte Doody)* позивачі, засуджені до довічного ув'язнення, оскаржували рішення Міністра внутрішніх справ, який відмовився звільнити їх після відбуття мінімальних термінів, але не пояснив причини такого рішення. Палата лордів визнала, що у межах процедурної справедливості держава зобов'язана повідомляти мотиви рішень, якщо без цього особа не може ефективно скористатися своїм правом на захист або подати обґрунтоване оскарження. «Справедливість за своєю природою вимагає, щоб особа, якої стосується рішення, знала, чому воно ухвалене, і могла на нього відповісти» [81].

Загалом суд не проголосив загального обов'язку держави завжди надавати обґрунтування, але встановив принцип: там, де відсутність пояснення позбавляє людину можливості захисту, справедливність вимагає, щоб такі причини були повідомлені. Аналізоване рішення стало логічним продовженням лінії *Ridge v Baldwin* і розвинуло зміст поняття процедурної справедливості. Суд вперше визнав, що справедливність – це не лише «право бути вислуханим», а й «право розуміти, що саме треба оскаржувати». *Doody* утвердив у британському праві обов'язок публічних органів діяти відкрито, прозоро та мотивовано, коли їхні рішення мають істотний вплив на права або свободи осіб.

Практична реалізація судового контролю в Англії та Уельсі включає обов'язкові процесуальні етапи: пред'юрисдикційна (*pre-action*)

комунікація, стадія дозволу (permission/leave) та основний розгляд. Для більшості випадків встановлено правило «без зволікання» (promptly) і загальне обмеження – 3 місяці з дати рішення, що суттєво впливає на тактику звернення до суду. На стадії permission суд перевіряє, чи є обґрунтовані підстави для подальшого розгляду; що служить фільтром проти необґрунтованих або затяжних позовів.

Основні форми судового відновлення (judicial remedies) в адміністративному судочинстві Англії та Уельсу поділяються на кілька типів:

- наказ про анулювання рішення (quashing order) – суд визнає адміністративне рішення недійсним і таким, що не має юридичної сили; є найбільш поширеною формою судового відновлення;
- заборонний наказ (prohibiting order) – забороняє органу влади вчиняти певні дії, які виходять за межі його повноважень або порушують право;
- зобов'язувальний наказ (mandatory order) – зобов'язує орган влади виконати певну дію, яку він незаконно не виконав;
- декларація (declaration) – офіційне судове визнання наявності чи відсутності певного права або обов'язку; не є наказом, але має авторитетну силу при тлумаченні правової ситуації;
- тимчасові заходи (interim measures) – ухвалюються судом для запобігання негативним наслідкам до остаточного вирішення справи;
- відшкодування збитків (damages) – надається лише у виняткових випадках, коли закон прямо передбачає можливість компенсації шкоди в межах судового перегляду.

Усі наведені засоби є дискреційними – тобто суд має право, але не обов'язок їх надавати. Навіть якщо порушення закону доведено, суд може відмовити у наданні засобу захисту, якщо, наприклад: це суперечить публічному (загальному) інтересу; позивач діяв недобросовісно або зловживав процедурою; виправлення порушення вже втратило практичне значення.

У цьому контексті згадаємо справу *R v Monopolies and Mergers Commission, ex parte Argyll Group plc* [1986] 1 WLR 763, що є ключовим прецедентом у англійському адміністративному праві, зокрема

щодо критеріїв *locus standi* (права на судовий захист) у провадженнях про судовий контроль. Справа виникла в контексті гучного корпоративного поглинання 1980-х років – боротьби за контроль над компанією Distillers Company plc (виробник віскі). Міністр торгівлі та промисловості звернувся до Комісії з монополій та злиттів (Monopolies and Mergers Commission, MMC) з запитом на розслідування пропозиції Guinness, що «заморозило» угоду на період розслідування (до 6 місяців, з можливим продовженням на 3 місяці), що поставило Argyll у невигідне становище. Argyll подала заяву про судовий контроль, стверджуючи, що: запит до MMC був незаконним, оскільки на момент звернення «угода не була в процесі укладення чи плануванні» через невизначеність акціонерів Distillers. MMC не мала повноважень розглядати справу, а суд мав скасувати запит.

У аналізованій справі суд сформулював двоетапний тест для отримання дозволу на судовий контроль (на етапі *leave/permission*):

- перший етап (на стадії дозволу): відмова можлива лише якщо заявник – «meddlesome busybody» (заявник без жодного інтересу);
- другий етап (по суті): балансувати інтереси заявника з потребами «належної публічної адміністрації» (*good public administration*). Затримки в судовому контролі не повинні паралізувати публічне регулювання (наприклад, розслідування MMC). Аналізована справа стала вкладом у еволюцію принципів «достатнього інтересу» (*sufficient interest*) [80].

Системне розуміння змін судової практики у Великій Британії викладене у додатку [Додаток А].

Узагальнюючи, відзначимо, що після впровадження Human Rights Act 1998 у судовій практиці сталося поступове «перетікання» до тесту пропорційності в справах, у яких зачіпаються конвенційні права; це дає судам ширший простір для оцінки співвідношення заходів держави та прав особи, але водночас спричиняє дебати про межі судового втручання у політичні рішення.

Судова практика намагається не «заважати» владі, коли та спирається на свою дискрецію, але обов'язково захищає людські права.

Справи *Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service* та *Anisminic Ltd v Foreign Compensation Commission* демонструють наступне. Суди не дозволять владі уникнути контролю, навіть якщо: вона посиляється на королівські повноваження (прерогатива – стародавні права монарха/уряду); закон містить заборони на судовий перегляд (*ouster*-положення – спроби виключити суди з процесу).

2. Вирішення публічно-правових спорів у Сполучених Штатах Америки.

Сполучені Штати характеризуються поєднанням двох ключових рис: по-перше, сильним конституційним контролем, який здійснюють федеральні суди та суди штатів за межами адміністративних процедур; по-друге, розвинутою системою адміністративних агентств (федеральних і на рівні штатів), що ухвалюють нормативні акти та індивідуальні рішення за широким спектром публічних питань.

Федеральний конгрес регламентував судовий перегляд діянь адміністрації передусім через Закон про адміністративні процедури (*Administrative Procedure Act*, 1946), який встановив загальні правила процесуального доступу до суду, стандарти перегляду адміністративних рішень та механізми судового втручання [4].

Судовий контроль здійснюють суди відповідно до їхньої конституційної (*Article III*) юрисдикції. У багатьох галузях рішення агентств можуть переглядатися судом у федеральному окружному суді (*district court*) або апеляційному суді (*circuit court*). Значна роль відведена Верховному Суду Сполучених Штатів, який формує ключову доктрину стосовно меж судового втручання, стандартів перегляду і процедурних гарантій.

Окрім судового механізму, у Сполучених Штатах діє низка поза-судових чи напівсудових інструментів: адміністративні апеляційні процедури в самих агентствах, омбудсмани, внутрішні апеляційні органи та спеціалізовані трибунали. Наприклад, *Immigration Courts* у сфері імміграції: «Система імміграційних судів є системою, у якій імміграційні судді проводять провадження щодо видворення

та розглядають заяви про притулок для іммігрантів, серед інших обов'язків. Вона керується Виконавчим управлінням з розгляду імміграційних справ (EOIR) Міністерства юстиції (DOJ) під керівництвом Генерального прокурора. EOIR складається з 58 судів по всій території США та Ради з імміграційних апеляцій (BIA) – апеляційного органу. Імміграційні суди є цивільними. Федеральні суди за Статтею III, які мають юрисдикцію над справами щодо кримінальних правопорушень, включно з випадками, коли федеральні прокурори висувують кримінальні звинувачення за імміграційні правопорушення, такі як незаконний в'їзд чи повторний в'їзд, не вважаються частиною системи імміграційних судів» [52].

До квазісудових інституцій можна віднести Раду з питань імміграційних апеляцій (Board of Immigration Appeals), Раду з питань соціального забезпечення (Social Security Appeals Council), Національну раду з питань трудових відносин (National Labor Relations Board) та ін.

Судовий перегляд у Сполучених Штатах має конституційне підґрунтя, закріплене у справі *Marbury v. Madison* (1803), у якій Верховний суд Сполучених Штатів вперше визнав, що суд має повноваження скасовувати акти, які суперечать Конституції [69]. Надалі це положення трансформувалося в доктрину судового контролю за адміністрацією, яка охоплює перевірку рішень виконавчих агентств. Подальший розвиток цієї доктрини зумовив формування системи адміністративного права Сполучених Штатів, у межах якої судовий контроль охоплює як оцінку законності адміністративних актів, так і контроль за дотриманням належної процедури (*due process*). У XX столітті важливу роль у її інституціоналізації відіграв Адміністративно-процедурний акт 1946 року (*Administrative Procedure Act, APA*), який встановив загальні стандарти судового контролю за діяльністю агентств. Відтоді суди не лише перевіряють відповідність рішень законові, а й оцінюють, чи були вони прийняті раціонально, обґрунтовано та в межах дискреційних повноважень, закладаючи підвалини сучасної моделі перевірки обґрунтованості «*reasonableness review*».

Згідно з приписами Administrative Procedure Act, суди можуть визнавати недійсними рішення адміністративних органів, якщо вони:

- є свавільними, нерозумними чи такими, що виходять за межі повноважень;
- є такими, що порушують конституційні гарантії;
- ухвалені з порушенням процедурних вимог;
- не мають достатньої доказової бази.

Відтак, американський судовий контроль поєднує контроль законності, обґрунтованості та процесуальної справедливості, що в цілому відповідає британським категоріям *illegality*, *irrationality* та *procedural impropriety*.

Висвітлюючи проблематику становлення системи вирішення публічно-правових спорів у Сполучених Штатах, зосередимо увагу на декількох ключових справах.

По-перше, це вже згадана справа *Marbury v. Madison* (1803), з якою власне і пов'язується виникнення доктрини судового контролю. Рішення у справі *Marbury* заклало фундамент принципу верховенства Конституції та повноваження судів перевіряти законність дій виконавчої влади. Верховний суд на чолі з головним суддею Джоном Маршаллом проголосив: «Це, безумовно, компетенція і обов'язок судової влади визначати, що є правом» [69], що стало вихідною точкою для розвитку судового контролю над адміністративними органами. Обов'язок суду – говорити, що є законом. Якщо два закони суперечать один одному – суд має вирішити, який застосувати [69].

Аналізоване рішення, на нашу думку, мало важливе значення для адміністративного судочинства, зокрема через наступні аспекти:

- створило основу для перегляду рішень адміністративних органів;
- встановило принцип, що адміністративні дії мають відповідати конституції та законам;
- заклало фундамент для подальшого розвитку адміністративного права.

По-друге, це справа *Chevron U.S.A. v. Natural Resources Defense Council* (1984) у якій розкрито принцип *Chevron deference*. Цю справу можна назвати найвпливовішою справою в американському адміністративному праві. Вона встановила принцип *Chevron deference* – правило, за яким суди повинні поважати тлумачення закону державними органами, якщо закон нечіткий, а тлумачення розумне.

У цій справі Верховний суд сформулював двоетапний тест:

- якщо закон чіткий – агентство повинне дотримуватися його прямого змісту;
- якщо закон нечіткий – суд має поважати (*defer to*) тлумачення агентства, якщо воно є розумним (*reasonable*).

Ця доктрина забезпечувала широку свободу адміністративних органів у тлумаченні законів, але у 2024 році у справі *Loper Bright Enterprises v. Raimondo* Верховний суд скасував *Chevron*, істотно обмеживши дискрецію агентств.

У останній справі позивачі – рибальські компанії з Нью-Інгленда – оскаржили рішення Національної служби морського рибальства (*National Marine Fisheries Service*) про те, що вони повинні оплачувати витрати на «спостерігачів-моніторів» на борту своїх суден, згідно з законом Магнусона-Стівенса про збереження та управління рибальством (*Magnuson-Stevens Fishery Conservation and Management Act*). Закон прямо не передбачав, що саме ці компанії мають нести витрати за моніторів. Суд апеляційної інстанції застосував доктрину *Chevron* і визнав правомірним рішення агентства. Однак Верховний суд Сполучених Штатів у рішенні від 28 червня 2024 р. постановив, що згідно з *Administrative Procedure Act* суди повинні самостійно вирішувати, чи діяло агентство в межах своїх повноважень, і що доктрина *Chevron* більше не застосовується [68].

Коментуючи аналізоване рішення, Т. Якименко зазначає, що суд визнав, що доктрина *Chevron*, застосована в цій справі, суперечить Закону про адміністративну процедуру, тому суди не зобов'язані надавати перевагу тлумаченням законодавчих норм, запропонованим спеціалізованими агентствами, лише на підставі їхньої

неоднозначності. Якщо норма закону допускає подвійне тлумачення, суд повинен обрати власний варіант, а не той, який пропонує адміністративне агентство. При цьому суди не можуть повністю ігнорувати роз'яснення, надані агентствами щодо законів. Питання тлумачення агентствами власних правил Судом остаточно не врегульовано [182].

Наступна важлива справа – *Motor Vehicle Manufacturers Association v. State Farm* (1983), у якій встановлено поняття «довільний і примхливий» (*arbitrary and capricious*). Суд визнав, що адміністративне рішення буде свавільним, якщо агентство не розглянуло всі істотні фактори або не надало логічного пояснення своїм діям [73]. Аналізоване рішення стало наріжним каменем для аналізу раціональності адміністративних актів.

Аналізована справа є ключовим прецедентом Верховного Суду Сполучених Штатів, який встановив стандарти судового перегляду дій адміністративних агентств за Законом про адміністративну процедуру, зокрема щодо так званої доктрини «пильного погляду» («*hard look*» doctrine). У центрі спору опинилося рішення Національної адміністрації безпеки дорожнього руху (NHTSA) скасувати вимогу про обов'язкове встановлення пасивних систем безпеки (автоматичних ременів або подушок безпеки) у нових автомобілях, запроваджену раніше як Standard 208. Суд, у рішенні, написаному суддею Вайтом, визнав це скасування свавільним і примхливим (*arbitrary and capricious*) у розумінні § 706(2)(A) Закону про адміністративну процедуру, оскільки агентство не надало достатнього обґрунтування зміни політики, не розглянуло альтернативних рішень і не пояснило, чому попередні висновки про ефективність пасивних систем перестали бути валідними. Таким чином, справа підкреслила обов'язок агентств діяти раціонально, послідовно та з належним урахуванням усіх релевантних факторів при зміні регуляторної політики.

Значення справи для адміністративного права полягає в утвердженні активної ролі судів у контролі за раціональністю

адміністративних рішень без заміни суддівського тлумачення на агентське. «Hard look review» вимагає від агентств чітко артикулювати підстави своїх дій, особливо при відступі від попередньої практики, що підвищило стандарти обґрунтованості регуляторних актів. Водночас Суд зберіг простір для адміністративного розсуду, наголосивши, що перегляд не є розглядом справи заново (по суті), а обмежується перевіркою на наявність раціонального зв'язку між фактами та висновками. Вказаний підхід став основою для подальшого розвитку доктрини судового перегляду, вплинувши на інші справи і ставши бар'єром проти свавільних змін політики, залежно від політичних пріоритетів нової адміністрації.

У справі *Goldberg v. Kelly* (1970) йдеться про процесуальну справедливість у публічно-правових спорах. Вказана справа стала поворотним моментом у конституційному та адміністративному праві США, коли Верховний Суд у рішенні визнав, що отримувачі державних соціальних виплат мають право на попереднє слухання (pre-termination hearing) перед припиненням таких виплат, оскільки ці виплати становлять «власність» (property interest) у розумінні Чотирнадцятої поправки та не можуть бути позбавлені без дотримання належної правової процедури (due process). Суд відхилив аргумент штату Нью-Йорк, що достатньо післяприпинного оскарження, наголосивши, що для людей, які залежать від допомоги як від єдиного джерела існування, припинення виплат без попереднього слухання створює ризик серйозної шкоди, і тому мінімальні гарантії процесу – право бути вислуханим, представити докази, мати адвоката (хоча не обов'язково за державний рахунок) і отримати мотивоване рішення – є конституційно обов'язковими [47]. Вказаний підхід розширив поняття «власності» за межі традиційного майна, включивши до нього державні пільги, за умови, що вони надаються на підставі законодавчих критеріїв, а не як благодіяння.

Наголосимо на значенні справи для адміністративного права, що полягає в установленні процесуальних стандартів для так званих індивідуальних рішень (adjudicative actions) агентств, тобто

рішень, що впливають на права конкретних осіб, і в розмежуванні їх із нормотворчістю (rulemaking), де вимоги до слухання менш суворі. Справа заклала основу для доктрини «статутної власності» (statutory entitlement), що згодом була розвинена в інших справах і вплинула на формування гнучкої моделі due process, залежної від балансу інтересів. Водночас рішення піддалося критиці за ризик надмірної судової бюрократизації адміністративного процесу, але залишилося ключовим прецедентом, що зобов'язує державу забезпечувати мінімальні процесуальні гарантії перед позбавленням життєво важливих піл'г, тим самим посилюючи захист вразливих груп у системі соціального забезпечення.

Останньою розглянемо справу *Mathews v. Eldridge* (1976), яка розвинула конституційні стандарти належної правової процедури (due process) у контексті припинення державних соціальних виплат, запропонувавши гнучкий трифакторний тест для визначення необхідного обсягу процесуальних гарантій перед позбавленням інтересу власності (property interest). Верховний Суд, у рішенні, написаному суддею Пауеллом, розглядав оскарження Джорджа Елдріджа, якому Адміністрація соціального забезпечення (Social Security Administration) припинила виплати з інвалідності без попереднього усного слухання, обмежившись письмовими матеріалами. На відміну від *Goldberg v. Kelly*, де попереднє слухання було визнане обов'язковим через критичну залежність отримувачів від допомоги, Суд у *Mathews v. Eldridge* визнав, що ризик помилкового позбавлення виплат з інвалідності є нижчим (через наявність медичних доказів і можливість ретельного післяприпинного перегляду), а адміністративні витрати на повні усні слухання – надмірними, тому достатньо письмової процедури з правом на подальше оскарження.

Значення справи для адміністративного права полягає в заміні жорсткого підходу *Goldberg v. Kelly* гнучкою моделлю, відомою як тест Метьюза (*Mathews test*), що включає: 1) приватний інтерес, який зазнає впливу; 2) ризик помилкового позбавлення та цінність додаткових процесуальних гарантій; 3) державний інтерес,

включно з фінансовими та адміністративними витратами [70]. Означений тест став універсальним інструментом для оцінки конституційності адміністративних процедур у справах, що стосуються соціальних пільг, ліцензій, освіти та інших статутних прав (statutory entitlements), і вплинув на подальшу судову практику. Водночас рішення підкреслило баланс між індивідуальними правами та ефективністю державного управління, дозволивши агентствам адаптувати процедури до характеру пільги та ймовірності помилки, що зробило його ключовим прецедентом у доктрині процесуального due process в адміністративному праві.

Процес звернення до суду проти адміністрації включає:

- вичерпання адміністративних засобів захисту (exhaustion of administrative remedies) – позов допустимий після проходження всіх внутрішніх процедур агентства;
- подання петиції про контроль (petition for review) – у визначені законом строки (зазвичай 30–60 днів);
- стандарт перегляду (standard of review): залежно від характеру рішення, суд може застосовувати стандарт «суттєвих доказів» (substantial evidence) або «довільний і свавільний» (arbitrary and capricious).

Слід наголосити, що у Сполучених Штатах в публічно-правових спорах доктрина вичерпання адміністративних засобів оскарження (exhaustion of administrative remedies) відіграє важливу роль. Ця доктрина загалом вимагає, щоб позивач спочатку використав усі доступні адміністративні процедури (наприклад, скарги, апеляції всередині агентства) перед зверненням до суду. Однак це не абсолютне правило – воно залежить від конкретного законодавства, типу спору та обставин.

Можна стверджувати, що загальним правилом є обов'язковість вичерпання. За таких умов доктрина сприяє ефективності: дозволяє агентству скоригувати помилки, змінити свою практику та уникнути перевантаження судів. Без вичерпання суд може відхилити позов за відсутністю юрисдикції (jurisdictional bar) або

за правилами 12(b)(6) Федеральних правил цивільного судочинства (Federal Rules of Civil Procedure) («незаявлення позовної вимоги» (failure to state a claim)) [44].

Якщо статут чітко вимагає вичерпання (наприклад, у законі про свободу інформації (Freedom of Information Act (FOIA) [46]) – позов можливий лише після адміністративного оскарження). Аналогічно в спеціальних законах, як закон про освіту осіб (Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) [54]) – для спорів щодо освіти дітей з інвалідністю, або закон про чисте повітря (Clean Air Act) [27] – для екологічних норм.

Щодо закону про адміністративне провадження, то під час перегляду остаточного рішення агентства вичерпання апеляції всередині агентства не обов'язкове, якщо регуляції агентства не вимагають: 1) обов'язкової апеляції та 2) призупинення дії рішення під час апеляції (Darby v. Cisneros, 509 U.S. 137 (1993) [34]).

Додамо, що у справах за розділом 42 Кодексу США (42 U.S.C. § 1983) – йдеться про цивільні позови, які дозволяють особам вимагати відшкодування за порушення їхніх конституційних прав або прав, гарантованих федеральним законодавством, державними службовцями чи органами влади, що діють «під кольором закону» (under color of state law) – вичерпання не потрібне: позивач може звертатись прямо до федерального суду (Patsy v. Board of Regents, 457 U.S. 496 (1982) [77]; McNeese v. Board of Education, 373 U.S. 668 (1963) [71]). Хоча є і винятки:

- якщо є важливий інтерес штату та паралельні адміністративні провадження (Ohio Civil Rights Comm'n v. Dayton Christian Schools, Inc., 477 U.S. 619 (1986) [76]);

- адміністративні засоби неефективні, упереджені чи призводять до непоправної шкоди (futility or irreparable harm);

- вичерпання конкретних питань (issue exhaustion): не можна підняти в суді те питання, що не було порушено в адміністративному процесі, але це стосується змісту, а не процедури;

- податкові чи соціальні спори.

Серед основних засобів судового відновлення слід вказати наступні: *vacatur* (анулювання адміністративного акта); *injunction* (судова заборона або зобов'язання); *declaratory judgment* (декларативне рішення); *damages* (відшкодування збитків) – можливе лише у випадках, коли це прямо дозволено законом, зокрема через закон про федеральні позови щодо деліктних правопорушень (*Federal Tort Claims Act* [45]). Судові засоби також мають дискреційний характер: суди враховують публічний інтерес, пропорційність наслідків і ризику надмірного втручання у виконавчу сферу.

Сучасна доктрина адміністративного судового контролю у Сполучених Штатах перебуває на етапі суттєвої трансформації, що зумовлена переосмисленням співвідношення між дискрецією адміністративних агентств і судовим наглядом. Скасування доктрини *Chevron deference* у справі *Loper Bright Enterprises v. Raimondo* позначило кінець епохи, у якій агентства користувалися широкою свободою тлумачення неоднозначних положень закону. Новий підхід, за якого суди знову беруть на себе обов'язок самостійного тлумачення права, означає повернення до більш формалізованої, юридично-центричної моделі контролю. Означений зсув посилює позиції судової влади та зменшує автономію адміністративних органів, наближаючи американську систему до британського розуміння *rule of law*, де законність превалює над адміністративною доцільністю.

Паралельно з цим зростає значення принципу належної правової процедури (*due process of law*) у сфері адміністративних проваджень. Прецеденти *Goldberg v. Kelly* та *Mathews v. Eldridge* заклали основи доктрини, згідно з якою адміністративні процедури мають забезпечувати справедливий баланс між інтересами держави та правами осіб, яких стосуються рішення агентств. Сучасна практика розширює ці підходи на нові сфери – соціальне забезпечення, імміграцію, екологічне регулювання – що свідчить про поступову «юридизацію» адміністративного процесу та інтеграцію процедурних гарантій у кожен етап діяльності виконавчої влади.

Нарешті, одним із ключових викликів залишається пошук рівноваги між ефективністю адміністративного управління та глибиною судового контролю. Американські суди традиційно уникають перегляду адміністративних справ, наголошуючи, що їхнє завдання полягає не у повторному вирішенні питань доцільності, а у перевірці законності, обґрунтованості та раціональності рішень (*arbitrary and capricious standard*). Такий підхід спрямований на збереження інституційної автономії адміністрації при одночасному утвердженні засад правовладдя як вищого критерію публічного управління.

3. Вирішення публічно-правових спорів у Канаді.

Канадська система вирішення публічно-правових спорів є дуалістичною – вона поєднує елементи британської системи загального права (*common law*) та французької цивільної традиції (у провінції Квебек), що створює унікальну модель адміністративної юстиції.

Доцільно зазначити, що функціонування системи публічно-правового контролю в Канаді ґрунтується на низці фундаментальних принципів, які визначають як її інституційний устрій, так і характер взаємодії між владою та особою. На нашу думку, до основних із них належать:

- федералізм – розподіл і взаємодія повноважень між федеральним урядом та урядами провінцій, що забезпечує багаторівневу систему публічної влади й різні механізми судового та адміністративного контролю;
- верховенство права – підпорядкування усіх органів державної влади, включно з адміністрацією, вимогам права та можливість перевірки їхніх дій незалежним судом;
- судовий контроль за діями адміністрації – утвердження принципу, за яким будь-яке втручання органів виконавчої влади в права особи підлягає оцінці з точки зору законності, розумності та справедливості;
- незалежність судової влади – гарантія інституційної та функціональної автономії судів, без якої неможливо забезпечити ефективність контролю над адміністрацією;

– принцип справедливої процедури (procedural fairness) – вимога дотримання належного процесуального порядку при ухваленні рішень, що впливають на права та інтереси особи, включно з правом бути вислуханим, отримати обґрунтоване рішення та звернутися за судовим переглядом.

Вказані засади у своїй сукупності формують доктринальне підґрунтя канадської моделі адміністративного права, що поєднує елементи конституційного федералізму та судового правовладдя.

До цього слід додати, що Канада має розгалужену систему спеціалізованих адміністративних трибуналів – понад 1000 на федеральному та провінційному рівнях. Так, згадаємо наступні федеральні трибунали: Трибунал з прав людини Канади (Canadian Human Rights Tribunal [19]) – займається розглядом скарг на дискримінаційні практики у федеральній юрисдикції, включаючи питання раси, статі, релігії, віку, інвалідності тощо. Трибунал проводить слухання, розслідує скарги, виносить рішення про припинення дискримінації та може призначати компенсації жертвам; Рада з питань імміграції та біженців Канади (Immigration and Refugee Board [51]) – найбільший незалежний адміністративний трибунал Канади, створений у 1989 році, що відповідає за прийняття обґрунтованих рішень щодо імміграційних справ і справ щодо біженців, включаючи визначення статусу біженців, апеляції щодо депортації, слухання щодо допустимості та апеляції імміграційних рішень; Канадська рада з промислових відносин (Canada Industrial Relations Board [18]) – незалежний трибунал, відповідальний за тлумачення та адміністрування розділів Трудового кодексу Канади щодо промислових відносин та охорони здоров'я на робочому місці, він розглядає скарги щодо несправедливої трудової практики, сертифікації профспілок, арбітражу колективних угод, апеляцій щодо невиплат заробітної плати в банкрутствах та відносин між роботодавцями, працівниками та профспілками у федеральній юрисдикції (транспорт, банківська справа тощо); Трибунал з конкуренції (Competition Tribunal [28]) – федеральний судовий орган, створений у 1986 році

відповідно до Competition Act, що займається розглядом справ щодо антиконкурентних практик, включаючи злиття бізнесу, зловживання домінуючим становищем, угоди між конкурентами, підтримку цін, обманні маркетингові практики та інші обмежувальні торговельні дії; трибунал виносить рішення, які можуть включати штрафи, заборони чи рекомендації, і є одним з двох ключових органів з конкуренції; Канадський міжнародний торговельний трибунал (Canadian International Trade Tribunal [20]) – займається розслідуваннями антидемпінгових та субсидованих імпорту, скаргами щодо федеральних закупівель, апеляціями митних та акцизних рішень, а також наданням порад уряду щодо економічних, торговельних та тарифних питань.

Відзначимо і наступні провінційні трибунали (приклади з Онтаріо): Рада орендодавців і орендарів (Landlord and Tenant Board) – незалежний адміністративний трибунал провінції Онтаріо, створений відповідно до Residential Tenancies Act, 2006, що займається розв'язанням спорів між орендодавцями та орендарями щодо житлових оренд, включаючи питання евакуації, підвищення орендної плати, прав та обов'язків сторін, а також спори в некомерційних житлових кооперативах; Трибунал з прав людини Онтаріо (Human Rights Tribunal of Ontario) – незалежний адміністративний трибунал провінції Онтаріо, створений відповідно до Ontario Human Rights Code, що займається розглядом скарг на дискримінацію та домагання на підставах раси, статі, релігії, інвалідності, віку тощо в сферах зайнятості, житла, послуг та інших; Трибунал апеляцій з безпеки праці та страхування (Workplace Safety and Insurance Appeals Tribunal [96]) – є остаточним рівнем апеляцій щодо рішень Workplace Safety and Insurance Board (Ради з безпеки праці та страхування), включаючи спори працівників та роботодавців про компенсації за травми на роботі, інвалідність, виплати та відповідальність; трибунал проводить слухання, застосовує власні правила процедури та видає рішення, які можуть бути оскаржені лише в суді за обмеженими підставами; Рада з перегляду оцінок (Assessment

Review Board [8]) – займається апеляціями щодо оцінок нерухомості, класифікації та деяких аспектів муніципальних податків відповідно до Assessment Act та Municipal Act.

Особливістю трибуналів є їхня вузька спеціалізація у певних галузях суспільних відносин, що зумовлює високу компетентність членів трибуналу у відповідних питаннях. На відміну від загальних судів, трибунали характеризуються спрощеною процедурою розгляду справ, що забезпечує швидше ухвалення рішень і робить процес менш формалізованим. Важливою рисою є також нижча вартість провадження, що підвищує доступність правосуддя для сторін. Завдяки залученню фахівців із технічних чи вузькопрофільних сфер трибунали здатні більш ефективно вирішувати спори, які потребують спеціальних знань. Судовий перегляд рішень трибуналів, як правило, обмежується перевіркою наявності правових помилок, що підкреслює їхній автономний статус у системі адміністративного правосуддя.

Відзначимо, що система вирішення публічно-правових спорів у Канаді вирізняється поєднанням значної ролі спеціалізованих адміністративних органів і збалансованого судового нагляду, що базується на принципі поваги до повноважень трибуналів і одночасного забезпечення верховенства права. Інституційно це проявляється в широкій мережі адміністративних трибуналів – від імміграційних і податкових органів до соціальних та регуляторних рад – котрі здійснюють як нормативні, так і квазісудові функції; водночас остаточний контроль за законністю й конституційністю їхніх рішень здійснюють суди загальної юрисдикції: федеральні суди та провінційні вищі суди, а у разі потреби – Верховний суд Канади.

Судовий контроль у канадській доктрині поєднує два взаємодоповнювані імперативи: повагу до спеціалізованої експертизи трибуналів і забезпечення того, щоб рішення органів влади були юридично обґрунтованими, прозорими та підзвітними. Історично розвиток цієї доктрини пройшов кілька етапів: від традиційного контролю на предмет перевищення повноважень до формування

доктрини стандартів перегляду, яка намагається надати суду адекватний інструментарій для розрізнення питань, у яких суди мають утримуватися від втручання в адміністративну дискрецію і питань, що підлягають суворому правовому контролю.

Ключовим «вузловим» моментом у канадській практиці стало рішення Верховного суду у справі *Dunsmuir v. New Brunswick*, яке запропонувало двоскладовий підхід до стандартів перегляду – «правильності» та «розумності» (*correctness* і *reasonableness*) [39].

Справа підкреслила, що на питання суто правового характеру, що мають загальнодержавне значення або виходять за межі повноважень трибуналів, застосовується стандарт «правильності», тоді як у випадках, коли трибунал діяв у межах своєї спеціалізованої компетенції, суди мають утримуватися від надмірного втручання і застосовувати стандарт «розумності». На практиці вказане означало, що суди оцінюють не лише формальну законність рішень, а й чи входить конкретний результат у «діапазон прийнятних висновків», враховуючи фактичні обставини та повноваження органу.

Аналізована справа відіграла трансформаційну роль у розвитку адміністративного судочинства в Канаді, заклавши основу для сучасного підходу до стандартів перегляду. До рішення у справі *Dunsmuir* застосовувалися три рівні поваги до адміністративних рішень (*deference*): правильність (*correctness*), проста розумність (*reasonableness simpliciter*) та очевидна нерозумність (*patent unreasonableness*), що спричиняло плутанину та непослідовність у судовій практиці. Суд об'єднав два останні в єдиний стандарт «*reasonableness*», а «*correctness*» зберіг для питань загального права, конституційного тлумачення чи юрисдикції, що спростило аналіз, наголосивши на контекстуальних факторах, таких як природа рішення, повноваження адміністративного органу та законодавчий намір. Справа вплинула на численні наступні справи, сприяючи більшій передбачуваності та ефективності адміністративного правосуддя, хоча згодом був уточнений у справі *Canada (Minister of Citizenship and Immigration) v. Vavilov* [17], у якій акцент

змістився на презумпцію розумності з чіткими винятками. Таким чином, справа *Dunsmuir* стала еталоном для балансу між судовим контролем і повагою до адміністративних рішень, посилюючи принципи верховенства права в канадській системі.

Справа *Canada (Minister of Citizenship and Immigration) v. Vavilov* суттєво прояснила і систематизувала підхід щодо презумпції стандарту розумності та критеріїв її відступу. Верховний суд Канади підтвердив презумпцію застосування стандарту розумності до більшості питань, водночас визначив чіткі винятки, коли належить застосовувати стандарт правильності – зокрема конституційні питання, питання загальнодержавного значення або ті, що виходять за сферу повноважень трибуналу. Справа також окреслила зміст перевірки на розумність: суд має оцінювати мотивованість, прозорість і цілісність висновків трибуналу, тобто чи рішення містить достатню обґрунтованість і чи лежить у межах розумних варіантів тлумачення. Важливим практичним наслідком стало підвищення вимог до мотивування адміністративних актів – недостатні або суперечливі мотиви можуть зробити рішення підставою для його скасування [17].

Процедурна справедливість у канадській доктрині також має виражену самобутність. У фундаментальній справі *Baker v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration)* Верховний суд розвинув багатофакторний підхід до визначення обсягу процесуальних гарантій: суд вказав, що при встановленні обсягу права на «слухання» слід ураховувати характер розглядуваного інтересу, значущість прийнятого рішення для приватного інтересу особи, ймовірність помилки без додаткових процедур та урядові інтереси у збереженні ефективності. Такий підхід дозволяє гнучко зважувати права осіб і адміністративні потреби, одночасно закріплюючи вимогу прозорого і мотивованого прийняття рішень [11].

Системне розуміння судової практики за предметом дослідження у Канаді викладене у додатку [Додаток Б].

Щодо конкретних засобів судового захисту, у канадській практиці застосовуються традиційні засоби судового контролю:

анулювання рішення або його скасування (*certiorari* або *judicial review leading to quashing*), зобов'язувальні засоби (*mandamus*), заборонні заходи (*prohibition*), декларативні постанови, а також у деяких випадках відшкодування збитків. Суд може також повертати справу до трибуналу на новий розгляд (*remittal*) з вказівками. Як і в інших юрисдикціях загального права, надання засобів правового захисту (*remedies*) є дискреційним – суд зважує загальний інтерес, ступінь порушення та наслідки скасування рішення.

Канадська практика також вирізняється тісним взаємозв'язком із Конституцією та Хартією прав і свобод: виявлення порушення прав за Хартією спричиняє застосування аналізу пропорційності (тест *Oakes*) і може призвести до скасування чи коригування адміністративних рішень. Водночас судова доктрина прагне зберегти простір для повноважень трибуналів у технічних і спеціалізованих питаннях, що відображає прагматичний баланс між правами особи і компетенцією адміністрації.

Наголосимо, що Канадська хартія прав і свобод закріплює гарантії основних прав і свобод, водночас встановлюючи межі їхньої реалізації. Відповідно до приписів цього правового акту, права та свободи, визначені Хартією, гарантуються «лише з урахуванням таких розумних обмежень, встановлених законом, які можуть бути переконливо виправдані у вільному та демократичному суспільстві» [90]. Наведене положення відображає фундаментальний принцип канадського конституціоналізму – поєднання охорони людських прав із визнанням необхідності державного регулювання у межах демократичної легітимності.

Після ухвалення Хартії у 1982 році Верховний суд Канади розробив загальний методологічний підхід до оцінки правомірності державного втручання у гарантовані права. У справі *R v. Oakes* (1986) [83] Суд сформулював так званий тест Оукса (*Oakes test*), який став доктринальним критерієм для визначення того, чи може обмеження права вважатися виправданим відповідно до положень Хартії. Передумовою його застосування є доведення факту

порушення певного права, гарантованого Хартією. Лише після цього держава має довести, що втручання відповідає вимогам тесту Оукса, тобто що обмеження є обґрунтованим і пропорційним [75].

Тест Оукса складається з чотирьох послідовних етапів:

1) легітимна мета – орган публічної влади повинен продемонструвати, що мета обмеження є важливою і відповідає нагальній суспільній потребі;

2) раціональний зв'язок (*rational connection*) між засобом і метою – запроваджені заходи мають логічно сприяти досягненню поставленої мети [82];

3) мінімальне обмеження (*minimal impairment*) – обрані засоби повинні якомога менше порушувати права, гарантовані Хартією [6];

4) пропорційність у вузькому сенсі (*proportionality stricto sensu*) – шкода, заподіяна праву, не повинна переважати суспільну користь, досягнуту через обмеження.

Застосування тесту Оукса стало ключовим інструментом канадської судової доктрини у забезпеченні балансу між свободою особи та інтересами демократичної держави, утвердивши принцип, за яким будь-яке обмеження прав можливе лише в межах суворого контролю.

Сучасні тенденції в канадському адміністративному праві демонструють кілька взаємопов'язаних процесів. По-перше, після Vavilov посилилася вимога до якості мотивування – суди дедалі частіше скасовують рішення саме через недостатню прозорість чи логічну непослідовність обґрунтувань. По-друге, зберігається увага до делегування повноважень і здатності трибуналів вирішувати складні технічні питання; суди продовжують виражати повагу до рішень адміністрації у межах очікуваної компетенції, але при цьому вимагають, щоби дії трибуналів уклалися в межах розумних варіантів. По-третє, актуальними є питання доступу до правосуддя: складність процедур і ресурси трибуналів створюють бар'єри для слабших сторін, що підкреслює роль правових служб і громадських організацій у забезпеченні ефективності захисту.

4. Вирішення публічно-правових спорів у Австралії.

Австралія, як федеративна держава системи загального права, сформувала багаторівневу систему адміністративного судочинства, у якій поєднано елементи британської моделі судового контролю та власні інституційні механізми перегляду рішень адміністрації. Конституція Австралії (ст. 75–77) закріплює юрисдикцію федеральних судів щодо вирішення спорів між особою та урядовими органами [89], а Закон про адміністративні рішення (Administrative Decisions (Judicial Review) Act 1977 [2], далі – ADJR Act) кодифікував систему судового перегляду актів виконавчої влади.

Інституційно австралійська модель включає такі органи:

- Федеральний суд Австралії (Federal Court of Australia [43]) – головний орган судового контролю над федеральними адміністративними рішеннями;
- Верховний суд Австралії (High Court of Australia [49]) – конституційний гарант верховенства права, який здійснює перегляд актів парламенту та адміністрації на предмет прийняття за межами повноважень;
- Адміністративний апеляційний трибунал (Administrative Appeals Tribunal [1]) – орган «повторного розгляду по суті» (merits review), що забезпечує перегляд адміністративних рішень з урахуванням фактичних обставин, а не лише з точки зору законності.

Загалом, слід наголосити, що австралійська система поєднує двоїтий контроль: судовий перегляд законності (judicial review) та перегляд по суті (merits review), що є однією з її ключових відмінностей від британської моделі.

Судовий контроль в Австралії спрямований на забезпечення законності адміністративних дій, а не на заміну дискреції адміністрації судовою оцінкою. Основою є принцип *ultra vires*, який обмежує повноваження адміністративних органів рамками закону. У рішенні *Attorney-General (NSW) v Quin* (1990) Високий суд наголосив, що судовий контроль не покликаний визначати «найкраще» рішення, а лише забезпечує, щоб адміністрація діяла в межах закону та за справедливою процедурою [10].

Значення Quin для адміністративного права є багатограним і тривалим, впливаючи на доктрину австралійського судового нагляду, яка часто характеризується як «виняткова» (exceptionalist) через свою строгість порівняно з моделями у Великобританії чи Канаді. По-перше, справа закріпила принцип, що судовий перегляд є інструментом нагляду за законністю, а не апеляцією по суті, що унеможливає «merits review» у загальних адміністративних справах (на відміну від спеціалізованих трибуналів, як Administrative Appeals Tribunal).

По-друге, справа Quin уточнює застосування доктрини легітимних очікувань (legitimate expectations) у процедурах призначення, обмежуючи її субстантивним захистом лише за наявності чітких прав, установлених законом (statutory) або загальним правом (common law), що запобігає надмірному судовому втручанням в виконавчі політики, сприяючи балансу між приватними інтересами та публічним благом, особливо в контексті реформ державних інституцій.

По-третє, прецедент підкреслює інституційні цінності (institutional values) у судовому нагляді, де судова гілка влади поважає функції виконавчої, уникаючи формалізму, але зберігаючи роль «аксіоматичного» гаранта верховенства права (за аналогією з *Marbury v Madison*).

Для австралійського адміністративного права ця справа слугує взірцем стриманого судового нагляду, що забезпечує стабільність виконавчих рішень, водночас запобігаючи зловживанням владою. Таким чином, *Attorney-General (NSW) v Quin* залишається еталоном авторитетом для розуміння меж судового контролю в демократичних системах з принципом поділу влади.

Особливістю австралійського підходу є чітке законодавче врегулювання підстав перегляду в ADJR Act – серед них:

- порушення принципів природної справедливості (natural justice);
- перевищення юрисдикції або зловживання повноваженнями;
- ухвалення рішення без доказової основи;
- нерозумність або відсутність логічного обґрунтування (unreasonableness).

Згадаємо справу *R v Hickman; Ex parte Fox and Clinton* (1945) у якій Високий суд розробив так зване «правило Гікмана», згідно з яким навіть положення, що формально виключають юрисдикцію суду (*privative clause*), не можуть захистити рішення адміністрації, якщо воно є неспіввідносним із законом, прийняте не в межах повноважень або порушує фундаментальні принципи справедливості. «Таке застереження [приватне застереження] тлумачиться як таке, що жодне рішення, фактично прийняте відповідним органом, не може бути визнане недійсним, але імунітет відсутній у кожному випадку, коли орган, що приймає рішення, не діяв «добросовісно» або коли рішення, хоча й прийняте добросовісно, стосується питання, не дозволеного законодавством, або коли рішення не є таким, яке орган, що приймає рішення, має розумні можливості прийняти» [79]. Вказане рішення стало австралійським аналогом британської справи *Anisminic*, посиливши судовий контроль над адміністрацією.

У справі *Kirk v Industrial Court of New South Wales* Високий суд підтвердив, що право судового перегляду актів адміністрації є невід'ємною складовою конституційної структури Австралії. Суд визнав недійсними положення законодавства штату, які намагались виключити можливість нагляду, зазначивши, що юрисдикційна помилка (*jurisdictional error*) завжди підлягає контролю [59]. Вказане рішення утвердило принцип верховенства права як обмеження парламентського суверенітету.

У справі *Minister for Immigration and Citizenship v Li* (2013) суд розширив стандарт нерозумності (*unreasonableness*), зазначивши, що адміністративне рішення може бути визнане незаконним не лише у разі «явного абсурду», а й тоді, коли відсутній раціональний зв'язок між підставами рішення і його метою, що наблизило австралійську доктрину до принципу пропорційності, поширеного в європейському праві [72].

Судовий перегляд в Австралії має переважно писемний характер, здійснюється за заявою особи, права якої безпосередньо порушені.

ADJR Act передбачає короткі строки подання заяви та чітко визначений перелік рішень, що підлягають перегляду. При цьому серед засобів правового захисту застосовуються:

- прерогативні накази (prerogative writs): mandamus (зобов'язання діяти), prohibition (заборона перевищення повноважень), certiorari (анулювання рішення);
- декларативні рішення (declarations) та заборони (injunctions).

Повноваження судів як і у Великій Британії, є дискреційними: навіть встановивши порушення, суд може відмовити у втручанні, якщо це не відповідає суспільному інтересу або не має практичного ефекту.

Сучасна доктрина австралійського адміністративного права характеризується:

- посиленням конституційного виміру контролю (після Kirk), що обмежує законодавчі спроби виключити судову юрисдикцію;
- поступовим розширенням тесту розумності, який поєднує традиційний підхід загального права з елементами пропорційності;
- інституційною еволюцією трибуналів, які дедалі частіше розглядаються як ключовий механізм доступу до правосуддя, особливо у сфері міграційного, соціального та податкового права.

Водночас наукова дискусія точиться навколо меж судового втручання у дискреційні рішення адміністрації: суди уникають «заміщення» адміністративного розсуду, але водночас наполягають на дотриманні раціональності, пропорційності та процесуальної справедливості.

Висновки до розділу 2

1. Французька система адміністративної юстиції являє собою унікальний та історично обґрунтований приклад дуалістичної судової організації, яка кардинально відрізняється від моністичних систем, поширених у англосаксонських країнах. Заснована

на принципах континентального права та сформована ще за часів Наполеона Бонапарта, ця модель утвердила принцип автономії публічного права через епохальні рішення у справах Бланко та Пеллетье, які остаточно розмежували компетенцію адміністративних та загальних судів.

Архітектура системи, яка спирається на три рівні адміністративної юстиції – адміністративні суди першого рівня, апеляційні адміністративні суди та Державну раду – демонструє чітке розуміння необхідності спеціалізації та глибокого контролю за законністю дій державних органів. Унікальні особливості системи, зокрема інститут комісара уряду (публічного доповідача), свідчать про прагнення забезпечити баланс між об'єктивністю судового розгляду та експертною підтримкою, незважаючи на критику з боку міжнародних інституцій.

Хоча французька модель і має певні недоліки – від складності юрисдикційної визначеності до ризику ресурсної нерівності між громадянами та державою – її переваги у вигляді спеціалізації, ефективності та захисту прав громадян суттєво перевищують ці обмеження. Вплив цієї системи на правові порядки багатьох країн романо-германської правової сім'ї та постсоціалістичних держав підтверджує її універсальне значення як дієвого механізму реалізації верховенства права. У сучасному контексті, коли захист прав людини та контроль за державною владою набувають все більшої ваги, французька адміністративна юстиція залишається актуальним та повчальним прикладом для правових систем, що прагнуть досягти справедливого балансу між державними інтересами та правами громадян.

Німецька система адміністративного судочинства являє собою парадигматичний приклад впорядкованої та кодифікованої структури судового контролю над адміністрацією, яка базується на глибокому теоретичному фундаменті та міцній конституційній основі. На відміну від інших континентальних систем, німецька модель демонструє унікальне поєднання систематизованого законодавства (VwGO та VwVfG), трьохступеневої судової ієрархії та активної

ролі правової доктрини у формуванні судової практики, що забезпечує як правову визначеність, так і гнучкість адаптації до нових суспільних викликів.

Конституційні гарантії доступу до суду, закріплені в Основному законі, та принцип *Rechtsstaat* (правової держави) утворюють каркас системи, в якому навіть у надзвичайних ситуаціях фундаментальні права людини залишаються недоторканими. Ключові рішення Федерального конституційного суду, зокрема справи про інформаційне самовизначення та про законність заходів безпеки, демонструють здатність продукувати гнучкі, проте чітко обґрунтовані стандарти контролю, які одночасно послаблюють захист від державного свавілля та враховують реальні потреби безпеки.

Німеччина демонструє органічну інтеграцію наукової юриспруденції в процес правозастосування, де коментарі та монографії формують практичні стандарти тлумачення законів, що служить важливим фактором для України, яка у процесі розбудови власної системи адміністративної юстиції повинна посилити роль доктрини як нормотворчого та практикоорієнтованого інструменту. Німецька модель визначає такі пріоритети для українських реформ: укріплення структурної судової системності, підвищення ролі наукової думки у формуванні судової практики та посилення конституційних гарантій ефективного судового захисту від адміністративного свавілля, що в умовах євроінтеграції має виняткове значення.

Румунська система адміністративного судочинства демонструє унікальний компромісний підхід, який поєднує логіку інтеграції адміністративної юрисдикції в єдину судову систему зі ступеневою спеціалізацією через виокремлення спеціалізованих палат у трибуналах, апеляційних судах та Вищому суді касації та юстиції. На відміну від класичних дуалістичних систем (як французька чи німецька), румунська модель відбиває історичну еволюцію від спеціалізованої адміністративної юрисдикції до інтегрованої системи з внутрішньою спеціалізацією, що вплинула на структуру контролю законності адміністративних актів.

Центральним нормативним актом системи є Закон № 554/2004 про адміністративне судочинство, який формалізує інструменти захисту від адміністративного свавілля, встановлює критерії підсудності (як матеріальні, так і організаційно-статусні), та передбачає обов'язкові чи факультативні адміністративно-попередні етапи розгляду. Цей закон утворює основу системи, хоча його деталізованість та уточнення через судову практику свідчать про постійну адаптацію процесуальних норм до нових вимог справедливості.

Ключовою особливістю румунської системи є тісна взаємодія адміністративних судів із Конституційним Судом через механізм винятків неконституційності, а також активна координація із Судом Європейського Союзу у справах європейського права. Така багаторівнева взаємодія породжує специфічні виклики: забезпечення ефективного доступу до правосуддя, уніфікація прецедентів щодо адміністративної дискреції та гарантування гармонізації національних процедур з європейськими стандартами.

Практико-теоретичне значення румунської моделі для порівняльного аналізу полягає в тому, що вона демонструє, як система може функціонувати у компромісному режимі спеціалізації в межах єдиної судової влади, без повного відокремлення адміністративної юрисдикції. Водночас цей компроміс створює складнішу динаміку управління судовими ресурсами, потребує посиленої ролі доктрини у формуванні практики. Для України та інших країн постсоціалістичного простору румунський досвід пропонує приклад того, як можна адаптувати континентальні принципи адміністративної юстиції до умов інтегрованої судової системи, одночасно посилюючи захист прав громадян та забезпечуючи конституційність адміністративних процедур.

Польська система адміністративного судочинства являє собою добре структурований та конституційно гарантований механізм контролю законності дій публічної адміністрації, який поєднує двомасштабну організацію (воєводські суди першої інстанції та Вищий адміністративний суд як касаційна інстанція) з активною роллю наукової доктрини та конституційної юриспруденції. На відміну

від дуалістичних систем континентальної традиції, адміністративні суди Польщі є чітко відокремленою від загальних судів гілкою судової влади, що закріплено безпосередньо в Конституції 1997 року, надаючи їм особливого статусу стабільності та незалежності.

Системна характеристика польської моделі полягає в тому, що вона спирається на детально кодифіковане процесуальне регулювання (Закон про провадження у справах адміністративних судів від 2002 року), визначає чітке розмежування компетенції судів та встановлює прозорі критерії контролю законності без розширення до оцінювання доцільності адміністративних рішень. Вищий адміністративний суд, виконуючи касаційну функцію, одночасно формує правові позиції через резолюції (*uchwały*), які сприяють уніфікації судової практики та встановленню стандартів належного врядування у масштабі всієї системи.

Практичне значення польської моделі полягає в тому, що вона демонструє, як адміністративне судочинство може функціонувати як ефективна гілка судової влади, якщо воно буде: (1) мати чітке конституційне закріплення з гарантіями незалежності; (2) спиратися на детальну процесуальну кодифікацію, яка забезпечує передбачуваність; (3) розвивати механізми уніфікації практики через резолюції вищої інстанції; (4) залучати наукову доктрину до формування правових позицій. Для України та інших держав, що переживають адміністративно-судові реформи, польський досвід пропонує приклад того, як балансувати між автономією адміністративної юстиції та матеріальною спеціалізацією судової практики, одночасно забезпечуючи відповідність національного права європейським стандартам і конституційним принципам.

2. Проведений аналіз свідчить, що системи адміністративного судочинства держав загального права, попри спільну історико-доктринальну основу, виробили різні, але взаємодоповнювальні моделі контролю за публічною владою, у яких поєднуються принципи верховенства права, процесуальної справедливості та інституційної автономії адміністрації.

Британська модель ґрунтується на судовій прецедентності та гнучких доктринальних стандартах, що забезпечують баланс між судовим контролем і дискреційними повноваженнями адміністрації. Американська система, у свою чергу, формує нормативно кодифікований механізм контролю через Administrative Procedure Act, розвиваючи судовий нагляд як конституційну гарантію, а не лише адміністративну процедуру. Канадська доктрина виробила збалансовану концепцію взаємодії між судами та адміністративними органами, у якій повага до рішень адміністрації не означає безконтрольності, а виступає проявом поваги до спеціалізованої компетенції адміністрації за умов дотримання принципів обґрунтованості, сумлінності та пропорційності. Австралійська модель поєднує британську доктрину rule of law із конституційно гарантованим судовим контролем, водночас розвиваючи власний підхід до оцінки розумності та пропорційності адміністративних рішень.

Узагальнюючи, можна констатувати, що міжнародні стандарти адміністративного судочинства в системах загального права демонструють поступ від формального контролю законності до комплексної оцінки легітимності адміністративної дії – з урахуванням її обґрунтованості, сумлінності, прозорості та відповідності принципам правовладдя. Такі стандарти становлять цінний орієнтир для правових систем континентального типу, оскільки відображають практичну реалізацію ідей справедливості, підзвітності та ефективного судового захисту у сфері публічного управління.

РОЗДІЛ 3

ВІТЧИЗНЯНА МОДЕЛЬ

АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1 Правовий аналіз та функціональний стан сучасної системи адміністративної юстиції України

Важливою складовою наукового пізнання шляхів удосконалення адміністративного судочинства в Україні є аналіз нинішнього стану цього інституту, оскільки саме він дозволяє виявити реальні проблеми функціонування механізмів захисту людських прав у публічно-правових спорах, окреслити прогалини нормативного регулювання та суперечності правозастосовної практики. Такий аналіз має охоплювати як організаційно-інституційні аспекти діяльності адміністративних судів, так і змістовно-процесуальні – зокрема ефективність реалізації принципів правовладдя, пропорційності, змагальності, доступності правосуддя. Лише на основі об'єктивної оцінки сучасного стану адміністративного судочинства можливе формулювання обґрунтованих наукових висновків і пропозицій щодо його реформування відповідно до досвіду інших держав, у тому числі різних систем права.

Адміністративна юстиція є провідним інструментом забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у взаєминах з органами публічної влади, що набуває особливої ваги в контексті євроінтеграційного курсу України та потреби гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами. До того ж, зміни

в системі державного управління та модернізація публічної адміністрації в Україні зумовляють необхідність дієвого судового нагляду за рішеннями й діями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Саме адміністративні суди виконують провідну роль у забезпеченні правовладдя й дотриманні законності у сфері публічно-правових відносин [119].

Крім того, запровадження воєнного стану в Україні внаслідок широкомасштабної агресії російської федерації поставило перед адміністративною юстицією низку нових викликів. Умови роботи судів в екстремальних обставинах, їхня евакуація, розгляд справ, що стосуються мобілізації, обмеження прав і свобод чи правових наслідків воєнного стану, актуалізують потребу ґрунтовного дослідження здатності адміністративних судів забезпечувати належний захист прав осіб під час війни.

Варто також врахувати, що судова реформа, започаткована в Україні у 2016 році, істотно трансформувала організаційні засади та практичне функціонування адміністративного судочинства. Перебудова системи адміністративних судів, поява нових процесуальних інструментів, оновлення статусу суддів і формування інституцій суддівського самоврядування зумовляють необхідність глибокого аналізу їхньої результативності та відповідності визначеним завданням.

Європейський напрям розвитку України обумовлює потребу в інтеграції стандартів правосуддя, вироблених у європейському правовому просторі [123, с. 3–8], зокрема принципів, сформованих у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини щодо права на справедливий розгляд справи, ефективних засобів юридичного захисту та дотримання розумних строків провадження. Дослідження сучасного стану адміністративного судочинства дає змогу окреслити наявні проблеми й невідповідності національної системи адміністративної юстиції міжнародним вимогам.

Питання адміністративного судочинства послідовно перебуває у центрі уваги українських науковців, практиків-юристів

і представників судової влади. Останніми роками з'явилася значна кількість досліджень, присвячених різним аспектам діяльності адміністративних судів, що підкреслює її наукову та прикладну вагу. Теоретичні підвалини цієї сфери були сформовані у працях провідних учених, серед яких особливе місце посідають напрацювання В. Стефанюка, який визначив концептуальні орієнтири розвитку адміністративного права та процесу й довів важливість створення системи адміністративних судів як механізму захисту прав осіб у відносинах із публічною владою [173].

О. Пасенюк провів ґрунтовне дослідження процесу формування та еволюції адміністративної юстиції в Україні, розкрив організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів і окреслив напрями удосконалення процесуального законодавства у цій сфері [154–155].

С. Ківалов і А. Біла-Тіунова у своїх наукових роботах розглянули проблематику структури судової влади, правового статусу суддів адміністративних судів, а також питання суддівського самоврядування й дисциплінарної відповідальності суддів [115].

Т. Коломоець у своїх численних працях зосередила увагу на процесуальних особливостях розгляду окремих видів адміністративних справ, принципах адміністративного судочинства та питаннях доказування у межах адміністративного процесу [134–135].

Організаційно-інституційні засади діяльності адміністративних судів стали об'єктом дослідження Р. Куйбіди [174].

Питання процесуальної специфіки розгляду адміністративних справ стали предметом досліджень І. Білих, С. Карнаушенка, А. Грищук, Н. Лепіш та інших учених. У їхніх працях розкрито засадничі принципи адміністративного процесу, особливості провадження у справах різних категорій, а також проаналізовано проблеми застосування процесуального примусу, забезпечення позову та порядку оскарження судових рішень [99; 105; 113].

Останніми роками було захищено значну кількість дисертацій, присвячених проблематиці адміністративного судочинства. Серед

них особливе місце посідають дослідження, спрямовані на аналіз принципів адміністративного процесу, питань доказування, процесуальних строків і судових витрат, механізмів примусового виконання рішень адміністративних судів, розгляду окремих категорій справ та альтернативних форм вирішення адміністративних спорів. Водночас, попри широкий науковий доробок, окремі напрями досліджень залишаються недостатньо опрацьованими. Постійна еволюція законодавства й судової практики, а також нові умови, спричинені воєнним станом і процесами цифровізації, вимагають подальшого розвитку наукових підходів до вдосконалення адміністративного судочинства як дієвого засобу захисту людських прав у сфері публічно-правових відносин [119].

Адміністративне судочинство відіграє ключову роль у функціонуванні правової держави, оскільки виступає основним засобом захисту порушених прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-владних відносин. Його конституційна роль полягає у втіленні принципів правовладдя та належного врядування через здійснення судового контролю за рішеннями, діями чи бездіяльністю органів і посадових осіб, наділених владними повноваженнями.

Система адміністративних судів в Україні функціонує у трирівневій структурі, що включає місцеві адміністративні суди (окружні), апеляційні адміністративні суди та Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду. Така організаційна побудова відповідає загальній структурі судової системи України, визначеній Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [164], та покликана забезпечити послідовність судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень на різних інстанційних рівнях.

Процесуальну основу адміністративного судочинства в Україні становить Кодекс адміністративного судочинства України [133], що зазнав суттєвих змін внаслідок судової реформи 2016–2017 років та подальших законодавчих модифікацій. Кодекс адміністративного судочинства України є динамічним нормативним актом, який

розвивається з огляду на потреби суспільства та міжнародні зобов'язання держави. Останні зміни свідчать про спрямованість на уніфікацію та підвищення спеціалізації адміністративної юрисдикції. Водночас це призводить до зростання навантаження на судову систему, яка й так відчуває перевантаження. За інформацією судової влади, у Київському окружному адміністративному суді середній показник надходження справ і матеріалів перевищує норму у 2,8 рази (2903 справи), що на 31 % більше ніж у 2023 році (2219 справ). Значне навантаження на одного суддю також зафіксовано у Хмельницькому (1426), Харківському (1381), Чернігівському (1308) та Житомирському (1304) окружних адміністративних судах, що в 1,3 рази перевищує середнє значення [103].

Серед позитивних тенденцій розвитку процесуального законодавства слід відзначити запровадження системи електронного судочинства «Електронний суд» [110], розширення процесуальних можливостей позивачів щодо формулювання позовних вимог та надання доказів, а також законодавче закріплення інституту медіації у публічно-правових спорах з кінця 2021 року [162]. Щодо останнього, то ще у 2007 році Ф.-Й. Мемель, висвітлюючи медіацію в адміністративному судочинстві України, відзначив, що медіація як один із найпоширеніших альтернативних способів врегулювання спорів активно використовується у світовій практиці, зокрема у Сполучених Штатах, Австралії та державах Європи, де в багатьох випадках вона має законодавче закріплення. У деяких країнах, наприклад у Нідерландах, уже сформувалася розвинута культура медіації як ефективного засобу досягнення згоди між сторонами, тоді як в інших, зокрема в Німеччині, цей інститут перебуває на етапі становлення. У судах різних рівнів впроваджуються пілотні програми, результати перших науково супроводжуваних експериментів засвідчили їхню успішність. Наразі у Німеччині триває активна дискусія щодо доцільності нормативного закріплення інституту медіації безпосередньо в процесуальних кодексах [148].

Рівень ефективності адміністративного судочинства оцінюється насамперед через його відповідність міжнародним стандартам захисту прав особи, серед яких особливе значення мають положення статті 6 (право на справедливий суд) та статті 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) Європейської конвенції з прав людини [137]. Саме ці стандарти визначають базові вимоги до організації та функціонування судової системи, включаючи забезпечення доступності правосуддя, незалежності та безсторонності суду, дотримання розумних строків розгляду справи, належне обґрунтування судових рішень і можливість ефективного поновлення порушених прав.

У контексті адміністративного судочинства ефективність правосуддя не обмежується лише формальною наявністю процедур оскарження рішень публічної адміністрації. Важливе значення має фактична здатність судів забезпечувати своєчасний, повний та остаточний розгляд публічно-правових спорів, а також гарантувати реальне виконання ухвалених рішень. Саме тому рівень ефективності адміністративної юстиції розглядається як один із ключових індикаторів стану демократичних інституцій, оскільки відображає спроможність держави забезпечувати належний баланс між інтересами публічної влади та необхідністю захисту прав особи.

Водночас досягнення високого рівня ефективності адміністративного судочинства значною мірою залежить не лише від якості нормативного регулювання, а й від наявності належних організаційних та ресурсних передумов для функціонування судової системи. На практиці реалізація міжнародних стандартів правосуддя нерідко ускладнюється низкою системних проблем, серед яких особливої уваги потребують недостатнє фінансування судової влади, кадровий дефіцит, перевантаження суддівського корпусу та зростання кількості справ, що надходять на розгляд судів.

Зазначені чинники можуть негативно впливати на строки розгляду справ, якість судових рішень та загальну доступність правосуддя, що, своєю чергою, створює ризики неповної реалізації

як конституційних гарантій судового захисту, так і міжнародно-правових стандартів ефективного правосуддя. Саме тому оцінка ефективності адміністративного судочинства має здійснюватися з урахуванням не лише формально-юридичних критеріїв, а й реальних умов функціонування судової системи та її спроможності забезпечувати належний захист прав у публічно-правовій сфері.

Наголосимо також на тому, що реалізація процесуальних норм на практиці виявляє значні проблеми, що потребують наукового осмислення та пошуку шляхів їх вирішення. Зокрема, принцип доступності правосуддя не завжди знаходить адекватне втілення через відносно високий рівень грошових витрат для окремих категорій справ, складність процесуальних процедур для громадян без спеціальної юридичної освіти, недостатню обізнаність населення про механізми захисту прав в адміністративному судочинстві. Окремої уваги потребує проблема доступу до правосуддя для осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, що набуло особливої актуальності в умовах воєнного стану.

У цьому контексті вкажемо, що вагомий внесок у розширення доступності до суду зробив Конституційний Суд України, який дійшов висновку, що за подання апеляційної скарги на ухвалу суду, постановлену за результатами розгляду заяви, судовий збір не справляється [139]. 20 січня 2025 року Другий сенат Конституційного Суду України розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича щодо відповідності Конституції України підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 та частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» і ухвалив відповідне рішення. Заявник стверджував, що застосування положень Закону призвело до порушення його права на судовий захист через фінансову неспроможність сплатити надмірний судовий збір за подання касаційної скарги, тоді як чинна редакція статті 8 надає суду лише дискреційне, а не обов'язкове право звільнити особу від такого платежу або відстрочити його сплату. Конституційний Суд зазначив, що право на судовий захист, у тому числі

право на доступ до касаційної інстанції, не є абсолютним, а встановлення обов'язку сплати судового збору саме по собі не суперечить Конституції. Водночас Суд підкреслив, що розмір збору має бути домірним і не перетворювати реалізацію права на касаційне оскарження на суто формальну можливість. Визнавши, що обов'язок сплатити судовий збір у розмірі, який становить істотну частину доходу особи, фактично позбавляє її доступу до правосуддя, Суд дійшов висновку, що окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону не відповідає принципу домірності та суперечить частині другій статті 3, частині першій статті 8, частині першій статті 55 та пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України. Водночас, оцінюючи конституційність частини першої статті 8 Закону, Суд наголосив, що надання суду дискреційного повноваження відстрочити чи розстрочити сплату судового збору залежно від майнового стану сторони має правомірну мету – забезпечення доступу до суду осіб, які перебувають у складному матеріальному становищі, – і відповідає принципам правовладдя та гарантіям, визначеним Конституцією України. У підсумку Суд визнав неконституційним окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону, натомість частину першу статті 8 Закону визнав такою, що не суперечить Конституції України [169].

Хоча формально вказане рішення Конституційного Суду України ухвалене в контексті цивільної справи, воно може бути застосоване у сфері судочинства загалом. Конституційний Суд, аналізуючи право на судовий захист (статті 3, 8, 55, 129 Конституції України), виходив із загально-конституційних положень, які стосуються усіх видів судочинства, а не лише цивільного. Отже, сформульовані ним принципи щодо:

- домірності (пропорційності) судового збору,
- забезпечення реального доступу до правосуддя,
- неприпустимості перетворення права на судовий захист на ілюзорне – є універсальними й обов'язковими для всіх судів, включно з адміністративними.

Адміністративні справи, особливо ті, що порушуються соціально вразливими особами (пенсійні, податкові, соціальні спори), часто пов'язані з тими ж фіскальними обмеженнями, які Конституційний Суд визнав такими, що порушують принцип домірності.

Тому адміністративні суди можуть застосовувати рішення КСУ за аналогією конституційної аргументації – з метою забезпечення: реального доступу до правосуддя, пропорційного визначення судового збору, необхідності відстрочення або зменшення збору в разі фінансової неспроможності особи.

Значення цього рішення для адміністративного судочинства полягає не лише у вирішенні питання конституційності окремих положень Закону України «Про судовий збір», а й у подальшому розвитку конституційних стандартів доступу до правосуддя. Фактично Конституційний Суд України підтвердив, що оцінка допустимості фінансових обмежень права на судовий захист не може здійснюватися виключно з позицій фіскальних інтересів держави. Такі обмеження мають оцінюватися крізь призму їхнього впливу на реальну можливість особи захищати свої права у суді.

Особливо важливим є те, що Суд акцентував увагу не на формальному існуванні процесуального права на оскарження, а на фактичній можливості його реалізації. Такий підхід відповідає сучасному розумінню доступу до правосуддя, відповідно до якого наявність передбачених законом процесуальних механізмів сама по собі не свідчить про належне забезпечення права на судовий захист, якщо їх використання є надмірно обтяжливим для особи. Відтак у центрі уваги опиняється не лише юридична конструкція відповідного права, а й реальні умови його здійснення.

Водночас рішення демонструє поступове посилення значення принципу домірності як одного з ключових інструментів оцінки конституційності законодавчих обмежень у сфері правосуддя. Конституційний Суд фактично виходить із того, що фінансові бар'єри можуть бути допустимими лише тоді, коли вони не нівелюють сутність права на судовий захист і не створюють для особи надмірного

тягара порівняно з легітимною метою, яку переслідує законодавець. Такий підхід має значення не лише для інституту судового збору, а й для оцінки інших процесуальних механізмів, здатних обмежувати доступ до суду.

Для адміністративного судочинства це рішення є особливо актуальним з огляду на специфіку публічно-правових спорів. На відміну від приватноправових конфліктів, у таких справах особа фактично вступає у процесуальне протистояння з державою або іншим суб'єктом владних повноважень, який зазвичай має значно більші організаційні та фінансові ресурси. За таких умов надмірний судовий збір може не лише ускладнювати реалізацію права на судовий захист, а й поглиблювати фактичну нерівність сторін у процесі.

Крім того, наведене рішення може вплинути на подальше формування судової практики щодо застосування положень про звільнення, відстрочення чи розстрочення сплати судового збору. Хоча Конституційний Суд визнав відповідні дискреційні повноваження суду конституційними, його правова позиція орієнтує суди на необхідність такого застосування цих механізмів, яке забезпечуватиме реальний, а не декларативний доступ до правосуддя. Відповідно, оцінка майнового стану особи та наслідків сплати судового збору повинна здійснюватися не формально, а з урахуванням конкретних обставин справи та фактичної спроможності особи реалізувати своє право на судовий захист.

У ширшому контексті це рішення підтверджує тенденцію до посилення людиноцентричного підходу у конституційній юриспруденції України, за якого пріоритет надається забезпеченню ефективності конституційних гарантій, а не їх формальному закріпленню. Саме тому його значення виходить далеко за межі спору щодо судового збору та стосується загального розуміння стандартів доступності правосуддя в українській правовій системі.

Одним із основних викликів, з якими стикається адміністративне судочинство в Україні, є відсутність його повної інституційної завершеності (зазначимо, що питання оцінки цього підходу

не є предметом даного аналізу – йдеться лише про фіксацію фактичного стану). Незважаючи на суттєвий прогрес у розвитку адміністративної юстиції, вона все ще не сформована як самостійна й цілісна система судів. Така ситуація пов'язана з існуванням змішаної моделі юрисдикції, яка, зокрема, відображена у статті 20 Кодексу адміністративного судочинства України [133].

Розмежування юрисдикції між спеціалізованими адміністративними судами (окружними та апеляційними) і судами загальної юрисдикції, які не мають достатньої компетенції у сфері публічного права, спричиняє низку проблемних наслідків. Такий дуалізм перешкоджає формуванню єдиної судової практики, провокує юрисдикційні конфлікти та негативно впливає на якість розгляду адміністративних справ. У науковому середовищі й серед експертів дедалі частіше висловлюється думка про доцільність відмови від чинної змішаної системи на користь створення самостійної мережі адміністративних судів із ширшою підсудністю. Запровадження такої моделі розглядається як передумова досягнення єдності правозастосування та підвищення результативності адміністративного правосуддя.

Розвиток спеціалізованої системи адміністративної юстиції поступово перетворюється на один із ключових стратегічних напрямів державної політики, особливо в умовах євроінтеграційного курсу України. У цьому контексті важливим кроком виглядає проголошена у 2024 році ініціатива щодо створення Вищого спеціалізованого суду з розгляду публічно-правових спорів, яка може стати вирішальним етапом у формуванні завершеної інституційної структури адміністративного судочинства. Так, у Меморандумі про економічну та фінансову політику від 4 жовтня 2024 року Україна зобов'язалася перед МВФ послідовно зміцнювати принцип верховенства права та продовжувати судову реформу [149]. Одним із ключових зобов'язань є створення Вищого суду з розгляду публічних спорів, який включатиме палати першої та апеляційної інстанцій, що розглядатиме адміністративні справи проти національних органів влади, а його судді

відбиратимуться з осіб, що пройшли перевірку на професійну компетентність і добросовісність. У процедурі відбору вирішальну роль відіграватимуть незалежні міжнародні експерти з правом вето – за моделлю Громадської ради міжнародних експертів. До юрисдикції нового суду увійдуть справи, які раніше належали ліквідованому ОАСК, зокрема оскарження рішень центральних органів виконавчої влади з загальнонаціональними повноваженнями, а також спори щодо діяльності конкурсних комісій та комісій зовнішнього аудиту з участю незалежних експертів [97].

Запровадження суду, уповноваженого розглядати адміністративні спори за участю органів державної влади, передбачене як один із показників реалізації Плану України в межах ініціативи Європейського Союзу Ukraine Facility, що спрямована на реформування судоустрою з метою підвищення рівня підзвітності, добросовісності та професіоналізму судової системи [97].

Відзначимо, що у вересні 2025 року Верховна Рада України схвалила законопроект №13302, яким передбачено створення Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду. Зазначений закон закладає правові підстави для функціонування нових інституцій у системі адміністративної юстиції, що мають забезпечити ефективний розгляд справ за участю центральних органів виконавчої влади та підвищити рівень підзвітності й професійності судового корпусу [165].

Додамо, що організаційно-інституційне функціонування адміністративних судів характеризується низкою проблемних аспектів. По-перше, наявна нерівномірність навантаження на суддів у різних регіонах України, що створює диспропорції у доступності правосуддя та своєчасності розгляду справ. По-друге, матеріально-технічне забезпечення адміністративних судів залишається недостатнім для повноцінної реалізації принципів сучасного судочинства, включно з цифровізацією судових процесів.

Особливої уваги заслуговує питання кадрового забезпечення адміністративних судів, оскільки саме від належної

укомплектованості суддівського корпусу значною мірою залежить ефективність функціонування всієї системи адміністративного судочинства. Наявність достатньої кількості суддів є необхідною передумовою для своєчасного та якісного розгляду публічно-правових спорів, забезпечення доступності правосуддя та реалізації права особи на розгляд справи упродовж розумного строку.

Водночас тривалі затримки у проведенні конкурсних процедур, призначенні суддів на вакантні посади та заповненні кадрових прогалин призводять до системного дефіциту суддівських кадрів. Наслідком цього стає збільшення кількості вакантних посад у судах, нерівномірний розподіл навантаження між суддями та поступове накопичення нерозглянутих справ. У деяких випадках кадровий дефіцит досягає такого рівня, що окремі суди або судові палати фактично втрачають можливість забезпечувати належний темп здійснення правосуддя.

Зростання навантаження на діючих суддів має не лише організаційні, а й безпосередньо процесуальні наслідки. Значний обсяг справ, що перебувають у провадженні одного судді, ускладнює можливість їх детального опрацювання, підготовки ґрунтовної мотивації судових рішень та належного аналізу фактичних обставин і правових позицій сторін. За таких умов виникають додаткові ризики порушення розумних строків розгляду справ, що може негативно позначатися на ефективності судового захисту та рівні довіри до судової системи загалом.

Особливого значення ця проблема набуває саме в адміністративному судочинстві, де предметом розгляду є спори між особою та суб'єктами владних повноважень. Затягування розгляду таких справ може призводити до тривалого збереження стану правової невизначеності, продовження дії оскаржуваних рішень чи бездіяльності органів влади та фактичного ускладнення відновлення порушених прав. У зв'язку з цим кадрове забезпечення адміністративних судів слід розглядати не лише як внутрішню організаційну проблему судової влади, а як один із ключових чинників забезпечення ефективного судового захисту.

Таким чином, подолання кадрового дефіциту в адміністративних судах є важливою передумовою підвищення якості правосуддя, забезпечення своєчасного розгляду справ та належної реалізації конституційного права на судовий захист. Саме тому питання формування професійного та достатнього за чисельністю суддівського корпусу залишається одним із пріоритетних напрямів розвитку судової системи України.

Як відзначається у щорічній доповіді Вищої ради правосуддя «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» за 2024 рік, сучасна судова система України зіштовхується з низкою серйозних викликів: необхідністю підвищення довіри громадян до судів, усуненням кадрового дефіциту, налагодженням ефективної взаємодії з іншими гілками влади для забезпечення стабільного функціонування судової системи, відновленням пошкоджених судових установ та розглядом значної кількості справ, пов'язаних із воєнними злочинами. На цьому тлі особливо важливим є забезпечення розвитку судової системи відповідно до сучасних стандартів і вимог [163, с. 5].

Одним з важливих факторів, що впливає на ефективність правосуддя (на що вказується у зазначеній щорічній доповіді), є довіра громадян до судів, зокрема і адміністративних. І у цьому контексті не можна погодитись з тезою І. Компанієць та А. Чиркіна про те, що «процесуальне законодавство сприяє привабливості адміністративного судочинства для громадян: незначний розмір судових витрат, дія презумпції вини адміністративного органу, активність суду у витребуванні доказів тощо. А високий рівень довіри громадян до адміністративних судів підтверджується і не очікувано великою кількістю їхніх звернень до цих судів» [136].

Кількість звернень до адміністративних судів не може бути надійним індикатором рівня довіри до них. Навпаки, масовість таких звернень часто свідчить про низький рівень правоваддя у діяльності органів публічної адміністрації, що змушує осіб шукати судового захисту навіть у ситуаціях, які мали б вирішуватися на адміністративному рівні. Висока завантаженість адміністративних судів

є радше ознакою системної недовіри до виконавчої влади, а не показником довіри до суду. До того ж сам факт звернення не означає переконаності громадян у справедливості чи неупередженості суду – це може бути радше проявом відсутності альтернативних механізмів захисту своїх прав.

Крім того, формальні процесуальні переваги, на які посилаються дослідники (зменшені судові витрати чи активна роль суду), не компенсують проблему дефіциту довіри, що має інституційний і культурний характер. Довіра до суду формується не через спрощення процедури, а через сталість незалежності суддів, передбачуваність судових рішень, відсутність політичного чи адміністративного тиску, а також реальне виконання судових рішень органами влади. Тому оцінювати ефективність адміністративного судочинства за кількістю поданих позовів – методологічно хибно. Адже критерій довіри повинен базуватися не на статистичних показниках, а на якості правосуддя, рівні обґрунтованості судових рішень та сприйнятті їх громадянами як справедливих.

Рівень довіри безпосередньо визначає сприйняття суду як незалежного та неупередженого арбітра, здатного забезпечити реальний захист людських прав у відносинах між особою та державою. За відсутності суспільної довіри навіть формально досконалі процедури втрачають свій зміст, оскільки рішення суду не сприймаються як справедливі, а отже – не виконують своєї соціальної функції.

Висока довіра до адміністративного суду є показником зрілості демократичної системи, у якій суд виступає не лише механізмом вирішення спорів, а й гарантом обмеження публічної влади. Водночас низький рівень довіри може свідчити про системні проблеми – політичний тиск, корупційні ризики, непрозорість процедур чи формалізм у правозастосуванні. У цьому контексті важливо, щоб адміністративні суди демонстрували не лише процесуальну компетентність, а й відкритість до суспільства – через публічне обґрунтування рішень, послідовність у правових позиціях та дотримання принципів правовладдя.

Цілком слушною у цьому контексті є теза голови Верховного Суду про те, що «Довіра до суду є одним із стовпів держави, а довіра до судді, який розглядає справу, – невіддільний елемент верховенства права» [100]. Адже без суспільної довіри суд не може виконувати свою функцію арбітра між державою та особою, а рішення суду не сприйматимуться як справедливі, навіть якщо вони формально відповідають закону.

Водночас, не можна погодитись із спробою звести таку довіру до формального «ритуалу», коли на початку судового розгляду суддя запитує в учасників процесу, чи довіряють вони суду, а у разі негативної відповіді – пропонує скористатися правом на відвід. Такий формалізм не відображає реального рівня довіри до судової влади, адже остання вимірюється не декларативними відповідями у залі суду, а загальним суспільним сприйняттям суду як незалежного, справедливого та неупередженого інституту [100], особливо якщо зважати на недовіру самій системі.

Заява про довіру у процесуальному сенсі не здатна змінити або відновити довіру до суду як інституції, якщо на рівні системи вона вже підірвана корупційними практиками, непослідовністю судової практики чи політичним впливом на суддів. Навпаки, подібні «ритуальні» дії можуть сприйматися як спроба підмінити сутність довіри формальним визнанням її наявності, що лише підсилює недовіру до судової системи. Справжня довіра до суду формується через незалежність і професіоналізм суддів, обґрунтованість рішень, відкритість судової влади до суспільства та послідовне дотримання принципів правовладдя. Тому механічне опитування учасників процесу щодо їхньої довіри не може розглядатися як показник чи інструмент зміцнення цієї довіри – радше воно демонструє поверховість підходу до глибоко інституційної проблеми.

Тому довіра громадян до адміністративних судів є не лише показником ефективності судової системи, а й необхідною умовою легітимності судової влади, без якої неможливе функціонування правової держави в її демократичному вимірі.

Додамо, що за даними соціологічних опитувань 2021–2024 років Київського міжнародного інституту соціології, «критично низькою лишається довіра судам і прокурорам. Лише 12% українців довіряють судам і лише 9% довіряють прокурорам. Не довіряють – відповідно, 63% і 67%. Порівняно з минулим роком ситуація не змінилася» [108].

Відзначимо також, що непрямим показником недовіри громадян до органів влади і судів зокрема, є кількість звернень до Європейського суду з прав людини (у тому числі й щодо порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). Так, за даними 2024 року, до Європейського суду з прав людини було подано 21 600 заяв проти Туреччини, 8150 – проти російської держави, 7700 – проти України [41]. А за даними станом на жовтень 2025 року, таких заяв є: проти Туреччини – 21800, проти російської держави – 8050, проти України – 7200 [42]. При цьому, якщо врахувати кількість населення, то саме Україна є на першому місці щодо поданих проти неї заяв, що свідчить не лише про низький рівень ефективності національних механізмів судового захисту, а й про те, що громадяни часто не очікують справедливого вирішення своїх справ у межах національної юрисдикції. Така тенденція підриває легітимність судової влади в Україні та вимагає глибоких інституційних змін, спрямованих на відновлення довіри до правосуддя як останньої гарантії людських прав.

Звернемо увагу на ще один сутнісний аспект адміністративного судочинства. Принцип змагальності, будучи одним із фундаментальних у адміністративному процесі, стикається з об'єктивними обмеженнями, зумовленими специфікою публічно-правових спорів. Фактична нерівність сторін часто виявляється через домінуюче становище адміністративного органу, який володіє значними ресурсами, професійним юридичним супроводом та ексклюзивним доступом до відповідних документів. Обмежений доступ позивачів до інформації та документів, що перебувають у розпорядженні відповідача-суб'єкта владних повноважень, суттєво послаблює змагальні засади процесу. Хоча

КАС України передбачає активну роль суду у з'ясуванні обставин справи, на практиці цей механізм використовується недостатньо, що призводить до формалізації судового розгляду.

Загалом, активна роль суду в адміністративному судочинстві є позитивним явищем, якщо вона реалізується в межах принципів правовладдя і спрямована на ефективний захист людських прав від порушень з боку публічної влади.

Адміністративне судочинство за своєю природою є публічно-правовим, тобто передбачає нерівність сторін – громадянин або інша особа протистоїть державному органу, який володіє владними повноваженнями. У такій ситуації формальна змагальність, характерна для приватноправових спорів, не забезпечила б реального балансу. Тому активна позиція суду покликана компенсувати слабшу процесуальну позицію особи, сприяти з'ясуванню всіх обставин справи та ухваленню справедливого рішення.

Водночас, активність суду не повинна переростати у надмірне втручання у сферу дискреційних повноважень органів влади або у заміну сторін у процесі. Якщо суд починає діяти як «друга сторона» замість державного органу, це порушує принцип неупередженості та підриває довіру до суду. Як зазначає Я. Берназюк, адміністративне судочинство вирізняється серед інших видів судочинства принципом офіційного з'ясування всіх обставин справи. Проте втілення цього принципу певною мірою конфліктує з фундаментальними засадами адміністративного процесу, зокрема з рівністю та змагальністю сторін, а також зі свободою сторін у наданні доказів і доведенні їх переконливості перед судом. Крім того, принцип офіційності тісно пов'язаний із питаннями суддівської дискреції, зокрема із застосуванням трискладового тесту під час розгляду публічно-правових спорів, а також із практикою використання принципу *in dubio pro tributario* в ситуаціях неоднозначності оцінки доказів чи правових норм [98].

Згадаємо також висновок І. Малика про те, що надмірне акцентування на принципі офіційного з'ясування всіх обставин справи

та його застосування без урахування цілей і завдань адміністративного судочинства призводить до зміщення процесуальних меж діяльності суду. У такому разі адміністративна юстиція фактично перебирає на себе функції суб'єктів владних повноважень, здійснюючи замість них доказову діяльність з метою повного встановлення фактичних обставин справи. Це, своєю чергою, спотворює природу судового контролю у публічно-правових спорах, перетворюючи суд із неупередженого арбітра на активного учасника процесу правозастосування [147].

«Принцип офіційності, зокрема, виявляється у тому, що суд визнає обставини, які необхідно встановити для вирішення спору, з'ясовує, якими доказами сторони можуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо цих обставин; а у разі необхідності суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, доповнити чи пояснити певні обставини, а також надати суду додаткові докази» [159].

Відтак, позитивність активної ролі суду в адміністративному процесі є відносною: вона є виправданою і необхідною для забезпечення ефективного судового захисту, але лише за умови, що така активність спрямована на з'ясування «всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» [133] і захист людських прав, а не на адміністрування замість держави.

Наступний важливий аспект, що характеризує якість судочинства, – це тривалість розгляду справи. Ефективність адміністративного судочинства значною мірою визначається не лише змістом ухвалених рішень, а й своєчасністю їх ухвалення та остаточністю результатів судового розгляду. Надмірна тривалість судового процесу нівелює саму сутність права на судовий захист, адже затягування розгляду справи фактично перетворює правосуддя на формальність, позбавляючи його реального змісту.

Цілком правильно відзначає В. Кононець, що дотримання розумних строків під час розгляду публічно-правових спорів становить одну з основних передумов ефективного функціонування

адміністративного правосуддя. Саме своєчасність судового розгляду гарантує реальне здійснення захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, водночас сприяючи зміцненню довіри до судової влади та утвердженню принципу правовладдя [138, с. 161–170].

Принцип дотримання розумного строку охоплює усі стадії судового процесу, починаючи від досудового врегулювання спору та розгляду справи по суті й закінчуючи апеляційним, а також залежно від обставин, касаційним переглядом і, нарешті виконання судового рішення [24]. Таким чином, вимога розумного строку має комплексний характер і спрямована на забезпечення ефективності правосуддя на всіх рівнях його реалізації.

У контексті адміністративного судочинства, де суд розглядає спори між особою та державою, своєчасність розгляду має особливе значення, оскільки затримка у відновленні порушених прав може мати незворотні наслідки – як для приватної особи, так і для функціонування публічної адміністрації. Більше того, зволікання суду підриває довіру до всієї системи правосуддя, створюючи у громадян враження неефективності судового захисту.

Водночас, забезпечення розумних строків розгляду не повинно досягатися за рахунок формального скорочення процедур чи поверхового аналізу доказів. Оптимальним є баланс між оперативністю та якістю судового розгляду, коли суд діє швидко, але з дотриманням усіх гарантій справедливого судового процесу. Відтак, своєчасність і остаточність судових рішень виступають не тільки технічними показниками ефективності судочинства, а й ключовими елементами довіри до суду та реалізації права на справедливий суд у розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Наголосимо, що поряд із проблемою невиконання судових рішень суттєвим бар'єром для реалізації права на доступ до правосуддя залишається саме надмірна тривалість судового розгляду. Її основною причиною є надмірне навантаження на суддів, що щороку зумовлює тисячі звернень (близько 6–7 тисяч) зі скаргами на процесуальну бездіяльність. Такі звернення зазвичай пов'язані із затримками

у наданні доступу до матеріалів справ, несвоєчасним отриманням копій судових рішень або тривалим невчиненням суддями необхідних процесуальних дій. За відсутності належного фінансування та достатнього кадрового забезпечення будь-які структурні зміни, зокрема створення спеціалізованих судів, ризикують виявитися малоефективними, оскільки суди не матимуть змоги забезпечити дотримання розумних строків розгляду справ [119].

Серед системних проблем функціонування судової влади окремої уваги потребує недостатня ефективність процесуальних механізмів контролю за умисним затягуванням розгляду справ суддями. Чинне законодавство передбачає лише загальні дисциплінарні процедури притягнення суддів до відповідальності, однак вони, як правило, не забезпечують оперативного реагування на випадки необґрунтованої процесуальної бездіяльності. Відсутність дієвих процесуальних запобіжників призводить до ситуацій, коли затягування розгляду справ фактично залишається безкарним, що підбиває довіру до судової системи та ставить під сумнів реалізацію принципу розумних строків судового розгляду. Ефективне вирішення цієї проблеми потребує запровадження чітких критеріїв оцінки суддівської поведінки у процесі, механізмів регулярного моніторингу строків розгляду справ та посилення інституційної відповідальності за невиконання зобов'язань.

Слід підкреслити, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі питання зловживання процесуальними правами здебільшого розглядається крізь призму поведінки учасників судового процесу – позивачів, відповідачів, третіх осіб чи їхніх представників. Основна увага дослідників зосереджена на формах та наслідках недобросовісного використання процесуальних інструментів для затягування розгляду справ, створення штучних перешкод чи маніпулювання доказами. Натомість аспект можливого зловживання процесуальними повноваженнями з боку суддів, зокрема у вигляді навмисного затягування розгляду, ухвалення безпідставних ухвал про відкладення чи тривалого невчинення необхідних процесуальних дій,

залишається майже поза увагою наукової дискусії. Така однобічність дослідження звужує розуміння природи процесуальних зловживань і не дозволяє сформувати цілісну концепцію процесуальної добросовісності, яка має охоплювати не лише сторони, а й суд як активного учасника процесу здійснення правосуддя.

Так, відзначимо, що В. Резнікова вважає, що суб'єктами, які можуть зловживати процесуальними правами, є сторони, прокурор, треті особи, представники сторін, посадові особи, судовий експерт, а також сам суд [168, с. 36]. А Я. Зелінська, характеризуючи суб'єктів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, згадує і суд, але якщо відносно інших суб'єктів чітко зазначає, що вони є такими порушниками, то щодо суду використовує іншу характеристику: «В адміністративному судочинстві особлива роль належить і суду» [112, с. 219].

Пов'язаною з проблематикою дотримання процесуальних строків та розглядом справи у розумний строк є проблема кадрового забезпечення судів. Статистичні дані свідчать про перевантаженість адміністративних судів, де на одного суддю припадає від двохсот до трьохсот справ на рік, що значно перевищує оптимальні показники та негативно позначається на якості судових актів. Середня тривалість розгляду адміністративних справ у суді першої інстанції становить від шести до дванадцяти місяців, що часто виходить за межі розумних строків, визначених практикою Європейського суду з прав людини. Високий відсоток скасованих судових рішень в апеляційній та касаційній інстанціях свідчить про недостатню якість правозастосування та необхідність посилення механізмів забезпечення єдності судової практики.

Водночас, слід вказати, що наявність значної кількості судових вакансій не повинна призводити до зменшення вимог та спрощення процедур призначення на посаду судді, оскільки це суперечить самій природі правосуддя як інституту, покликаного забезпечувати правовладдя. Прагнення заповнити судові посади будь-якою ціною може спричинити втрату довіри до судової системи, оскільки якість

суддівського корпусу безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки, доброчесності та незалежності кандидатів. Спрощення процедур добору або зниження стандартів оцінювання може створити ризик політичного впливу на судову владу, девальвації принципів суддівської етики та підриву авторитету суду як гаранта справедливості. Тому пріоритетом має залишатися не кількісне заповнення вакантних посад, а забезпечення якісного відбору суддів, спроможних здійснювати правосуддя на засадах неупередженості, компетентності та дотримання людських прав.

І у цьому сенсі варто вказати на проблематику доброчесності суддів та якісної перевірки претендентів на посади суддів, яка залишається одним із ключових чинників довіри суспільства до судової влади. Недостатній рівень перевірки репутаційних, етичних і професійних якостей кандидатів створює ризики формування суддівського корпусу, неспроможного забезпечувати незалежне та справедливе правосуддя. Питання доброчесності набуває особливої ваги в умовах тривалої судової реформи, коли суспільство очікує не лише оновлення судів, а й утвердження високих стандартів поведінки та моральної відповідальності суддів [116, с. 38–43]. Наявність сумнівів щодо прозорості та об'єктивності процедур добору підриває авторитет судової влади й негативно впливає на сприйняття правосуддя як інституту, покликаного захищати людські права та утверджувати правовладдя.

Відзначимо тезу О. Косиці та В. Воліка про те, що доброчесність судді становить необхідну передумову забезпечення незалежності судової влади та здійснення правосуддя відповідно до принципу верховенства права. Саме цей критерій є визначальним для формування суддівського корпусу, здатного діяти неупереджено, відповідально та в інтересах утвердження правовладдя. У законодавстві доброчесність закріплена як один із основних показників кваліфікаційного оцінювання судді, що здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою встановлення здатності судді або кандидата на посаду судді належним чином виконувати функції зі здійснення правосуддя у відповідному суді [140, с. 94].

У цьому контексті згадаємо ситуацію із результатами тестування когнітивних здібностей у межах конкурсу до Вищого антикорупційного суду, яка виразно демонструє масштаб проблеми якісного добору суддів. Навіть за умови зниження прохідного балу для тестування когнітивних здібностей значна частина кандидатів виявилася неспроможною продемонструвати належний рівень знань та аналітичного мислення [111; 167]. Такий результат засвідчує не лише недостатню підготовленість претендентів, а й загальну кризу професійних стандартів у системі добору суддів. Зменшення вимог до кандидатів, зумовлене прагненням заповнити вакантні посади, фактично призводить до девальвації самої ідеї конкурсного відбору, що мав би гарантувати не кількісний, а якісний склад суддівського корпусу. У цьому контексті постає питання про реальну спроможність чинних процедур оцінювання забезпечити добір осіб, здатних здійснювати правосуддя на засадах незалежності, компетентності та доброчесності. Отже, проблема якісного добору суддів набуває принципового значення для зміцнення довіри до судової влади та утвердження правовладдя як фундаментальної засади функціонування держави.

І хоча ці результати стосуються не претендентів на посади суддів адміністративних судів, вони є показовими для всієї судової системи. Проблеми з рівнем професійної підготовки та когнітивних здібностей кандидатів, а також тенденція до зниження прохідного балу, відображають загальну кризу добору суддів, незалежно від юрисдикції. Для адміністративного судочинства ця проблема є особливо чутливою, адже саме адміністративні суди покликані здійснювати контроль за діями органів публічної влади та гарантувати ефективний захист людських прав від можливих зловживань держави. Низький рівень підготовки або відсутність належних компетентностей у суддів цього напрямку може призвести до помилкового або формального правозастосування, що нівелює сутність адміністративного судочинства як механізму забезпечення правовладдя. Тому якісний добір суддів адміністративних судів є не лише кадровим, а й системним питанням функціонування

держави, безпосередньо пов'язаним із реалізацією принципу відповідальності влади перед людиною.

Так, цілком правильними у означеному аспекті є висновки В. Ковальчук про те, що в контексті аксіологічного виміру функціонування державного механізму доброчесність постає не лише як професійна характеристика судді, а як фундаментальна, онтологічно зумовлена вимога до його діяльності. Вона визначає здатність судді забезпечувати гармонію між нормативним змістом права та його етичним призначенням у суспільстві. У цьому сенсі доброчесність виконує роль концептуальної основи, що поєднує «букву» і «дух» закону, забезпечуючи існування такого правового простору, у якому юридичні норми набувають реального змісту через відповідність принципам справедливості, свободи та рівності всіх суб'єктів права [132, с. 93].

Запозичення міжнародного досвіду супроводжується не лише адаптацією інституційних моделей, а й труднощами лінгвістичного відтворення термінології, що має глибоке концептуальне наповнення. Проведений Я. Морозовим аналіз засвідчує, що англійський термін *integrity* у більшості випадків перекладається українськими відповідниками «чесність» або «непідкупність». Водночас у сучасному українському законодавстві й науковому дискурсі ці поняття були витіснені терміном «доброчесність», який набув сталого вжитку, особливо у сфері судової та антикорупційної реформ. Цей термін охоплює ширше змістове поле, поєднуючи у собі не лише вимогу чесності й непідкупності, а й відповідність особистої поведінки судді моральним стандартам, властивим його посаді. Попри відсутність усталеної доктринальної дефініції, поняття «доброчесність» видається найбільш адекватним і концептуально точним перекладом англійського *integrity*, оскільки воно поєднує етичний, професійний та правовий виміри поведінки особи, уповноваженої на здійснення правосуддя [150, с. 734–735].

Наголосимо і на предметній юрисдикції. Так, предметна юрисдикція адміністративних судів охоплює широке коло публічно-правових

спорів, серед яких найбільшу питому вагу становлять справи про оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, земельні спори публічно-правового характеру, податкові спори, спори у сфері державної реєстрації прав на нерухоме майно та юридичних осіб, а також спори у сфері соціального захисту населення. Щорічно адміністративними судами розглядається близько п'ятисот тисяч справ, що свідчить про значну роль цієї гілки судової системи у захисті прав громадян та юридичних осіб у відносинах з органами публічної влади.

Разом із тим, така широта предметної юрисдикції може розглядатися і як недолік системи адміністративного судочинства, адже надмірна концентрація різнорідних спорів у межах однієї судової спеціалізації ускладнює забезпечення належної експертизи у складних, технічно або галузевو специфічних справах. Судді адміністративних судів змушені одночасно охоплювати податкові, земельні, соціальні, екологічні та інші сфери, що неминуче позначається на якості правосуддя.

Саме тому в багатьох державах, як ми висвітлювали вище, спостерігається тенденція до створення спеціалізованих органів – трибуналів або адміністративних агенцій, компетентних розглядати спори в окремих галузях публічного управління. Такі інституції забезпечують глибшу фахову оцінку фактів і норм, спрощують процедури та розвантажують судову систему, водночас підвищуючи якість і швидкість ухвалення рішень. Запровадження подібної спеціалізації могло б стати ефективним напрямом розвитку адміністративного судочинства в Україні.

Однією з найсерйозніших проблем, що підриває авторитет адміністративного судочинства та судової влади загалом, є системне невиконання рішень адміністративних судів. Нереалізація навіть тих судових актів, які постановлені на користь особи, фактично нівелює саму сутність правосуддя, перетворюючи судовий розгляд на формальну процедуру без реального захисту прав. За різними оцінками, лише п'ятдесят-шістдесят відсотків

судових рішень виконуються органами публічної влади добровільно, що суттєво підриває авторитет судової влади та ефективність судового захисту прав особи. Механізми примусового виконання судових рішень проти органів державної влади та місцевого самоврядування характеризуються недосконалістю та недостатньою дієвістю, а відповідальність за невиконання судових рішень часто носить формальний характер і не створює достатніх стимулів для їх належного виконання.

Основною детермінантою невиконання судових рішень, насамперед у справах, що стосуються пенсійного та іншого соціального забезпечення, виступає фінансовий фактор. У більшості випадків причиною відмови у виконанні таких рішень є відсутність у Державному бюджеті України цільових асигнувань на відповідні виплати. Включення зазначених видатків до бюджету спричинило б необхідність скорочення фінансування інших соціальних програм, унаслідок чого держава як відповідач фактично уникає виконання рішень, постановлених проти неї. Така ситуація підриває засадничий принцип правовладдя, створюючи не лише правову, а й фінансово-політичну кризу. Додатковим чинником залишається практика умисного ігнорування судових актів окремими посадовими особами, зокрема на вищому рівні державного управління.

З метою подолання зазначеної проблеми у Кодексі адміністративного судочинства України передбачено інститут судового контролю, врегульований ст. 383 цього Кодексу [133]. Вказаний механізм надає адміністративному суду повноваження зобов'язати суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення. Зазначений процесуальний інструмент відіграє важливу роль у забезпеченні реальної дієвості судових актів.

Додатковим процесуальним інструментом, спрямованим на підвищення ефективності виконання судових рішень, виступає інститут окремої ухвали, за допомогою якого адміністративні суди мають змогу привертати увагу органів державної влади до системних порушень виконавської дисципліни.

Сутність адміністративного судочинства полягає у здійсненні контролю за реалізацією дискреційних повноважень адміністративних органів. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду приділяє значну увагу виробленню єдиних підходів до такого контролю. Обговорення проекту звіту ЄС «Право-Justice» (2020 р.), присвяченого питанню дискреції в адміністративному судочинстві, акцентувало на потребі у визначенні чітких орієнтирів і алгоритмів дій для суддів [166].

Аналіз судової практики адміністративних судів виявляє проблему неоднакового застосування норм матеріального права різними судовими інстанціями, що призводить до правової невизначеності та ускладнює прогнозування результатів судового розгляду. Формалістичний підхід до тлумачення процесуальних норм, недостатнє використання практики Європейського суду з прав людини як джерела права та наявність розбіжностей у тлумаченні оціночних понять створюють додаткові перешкоди для формування установленої та передбачуваної судової практики.

Особливої уваги заслуговує питання застосування принципу пропорційності в адміністративному судочинстві. Незважаючи на законодавче закріплення цього принципу як одного з основоположних, судова практика свідчить про його нерідко формальне застосування без реального балансування публічних та приватних інтересів. Недостатня аргументація судових рішень щодо співмірності обмежень прав особи та легітимної мети, яку переслідує суб'єкт владних повноважень, а також тенденція до переважання інтересів держави над приватними інтересами без належного обґрунтування свідчать про необхідність переосмислення підходів до застосування принципу пропорційності в українській адміністративно-судовій практиці.

Ще один важливий аспект, який потребує висвітлення – це особливості функціонування адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. Введення воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року створило специфічні умови для функціонування

адміністративного судочинства, що потребує окремого наукового дослідження, однак загальні положення мають бути висвітлені у межах цього дослідження. Законодавством України встановлено особливості розгляду справ в адміністративних судах у період дії воєнного стану, спрямовані на збереження доступності правосуддя в екстремальних умовах. Спостерігається суттєве збільшення кількості справ, пов'язаних з оскарженням рішень мобілізацію та інші аспекти виконання військового обов'язку.

У період повномасштабної збройної агресії та дії воєнного стану судова влада України виявила значну інституційну витривалість. Виконання судами свого конституційного мандату щодо здійснення правосуддя, а також забезпечення доступу до нього, передбаченого як національними нормами, так і міжнародно-правовими зобов'язаннями держави, виступає фундаментальним чинником підтримання принципів правоваддя навіть за умов надзвичайних викликів.

Проведення судових засідань у прифронтових регіонах стикається з об'єктивними труднощами, пов'язаними з безпекою учасників процесу та технічними можливостями судів.

Реагування адміністративного судочинства на нові виклики здійснюється через підвищення рівня процесуальної адаптивності. Зокрема, положення Кодексу адміністративного судочинства України допускають розгляд справ у письмовому порядку без необхідності виклику чи повідомлення учасників процесу. Такий підхід забезпечує швидкість судового розгляду та мінімізує ризики для безпеки учасників провадження, що набуває особливого значення в умовах воєнних викликів.

Окрім цього широкого поширення набуло використання відеоконференцв'язку як основної форми участі у судових засіданнях, що, з одного боку, забезпечує доступність правосуддя, а з іншого – створює певні процесуальні виклики щодо забезпечення принципів безпосередності та гласності судового розгляду. Активне застосування технологій відеоконференцв'язку під час судових засідань, що було схвально оцінене експертами Європейської комісії з питань

ефективності правосуддя (СЕРЕЈ), стало ефективним інструментом забезпечення участі сторін у судовому процесі в ситуаціях обмеженої можливості пересування та загроз безпеці.

Отже, дослідження сучасного стану адміністративного судочинства в Україні набуває особливої наукової й практичної значущості у зв'язку з потребою всебічного аналізу ефективності діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану, триваючих реформ, процесів європейської інтеграції та цифрової трансформації судової системи. Таке дослідження спрямоване на виявлення ключових проблем функціонування адміністративної юстиції, вироблення концептуально виважених підходів до їх подолання та формування пропозицій щодо подальшого розвитку адміністративного судочинства з урахуванням національного контексту та європейських стандартів.

У період трансформаційних і післявоєнних процесів особливої уваги потребує переосмислення адміністративної юстиції як системи інституцій, покликаних забезпечувати захист прав громадян, вирішення спорів, що виникатимуть у зв'язку з відбудовою країни, а також щодо реінтеграції звільнених територій та іншими викликами постконфліктного відновлення.

3.2 Стратегічні пріоритети та вектори адаптації українського процесуального законодавства до міжнародних стандартів

В умовах посилення глобалізаційних тенденцій та зростання міжнародної правової взаємодії особливої ваги набуває питання інтеграції міжнародних стандартів адміністративного судочинства у національні правові системи [120, с. 92–99]. Проте на практиці простежується суттєвий розрив між формальним прийняттям положень міжнародних договорів і їх ефективною реалізацією у вітчизняному правозастосуванні, що зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження чинників такої невідповідності та розроблення

ефективних інструментів, спрямованих на реальне забезпечення стандартів доступності правосуддя, інституційної автономії судової влади, оперативності розгляду адміністративних справ і результативності судового захисту.

Актуальність порушеного питання передусім пов'язана з потребою реального забезпечення захисту людських прав і фундаментальних свобод шляхом ефективного функціонування системи адміністративного судочинства. Неналежна імплементація міжнародних стандартів у цій сфері спричиняє загрозу звуження права на справедливий суд, обмеження доступу до ефективних засобів правового захисту та порушення процесуальних гарантій. Відтак підвищений науковий і практичний інтерес до цієї проблематики зумовлений необхідністю формування рекомендацій для законодавчої, судової та адміністративної влади, спрямованих на подолання виявлених дисфункцій і зміцнення ефективності реалізації правових норм.

Більш широке залучення результатів порівняльно-правових досліджень у сучасному суспільстві дає змогу не лише простежити спільні закономірності еволюції адміністративного судочинства, а й визначити оптимальні напрями узгодження національних процедур із міжнародними стандартами. Такий аналітичний підхід сприяє розбудові дієвих правових інструментів, здатних забезпечити узгодження універсальних засад правовладдя з особливостями національної правової системи. Він також відкриває можливість критичного осмислення зарубіжної практики з виокремленням найбільш адекватних для внутрішнього правопорядку моделей і запобігає некритичному перенесенню інституцій, непридатних до національного соціально-правового контексту.

Варто підкреслити, що модернізація адміністративного судочинства у контексті запозичення зарубіжного досвіду потребує виваженого поєднання міжнародних стандартів із національними особливостями правового устрою. Практика інших держав демонструє, що результативність адміністративного правосуддя значною мірою визначається чіткістю процесуального регулювання,

організаційною спроможністю судової системи та наявністю ефективних гарантій суддівської незалежності. У низці європейських держав функціонують спеціалізовані адміністративні суди, що забезпечують зосередженість на розгляді публічно-правових спорів і сприяють формуванню сталої судової практики, яка слугує орієнтиром як для органів виконавчої влади, так і для громадян.

Загалом варто зазначити, що запозичення іноземного досвіду в процесі вдосконалення адміністративного судочинства має здійснюватися не шляхом прямого відтворення зарубіжних моделей, а через їх критичну оцінку та адаптацію до українських правових і інституційних реалій [126–131]. Такий підхід забезпечує необхідну рівновагу між універсальними засадами правовладдя та специфікою національного правового розвитку, створюючи передумови для фактичного утвердження ефективного й незалежного адміністративного правосуддя.

Наголосимо, що напрями удосконалення адміністративного судочинства у національній системі права ми викладемо через висвітлений вище досвід зарубіжних держав, що входять до системи загального та континентального права. Такий підхід дозволяє системно відобразити тенденції розвитку адміністративного правосуддя, не обмежуючись прикладами окремих країн, а зосереджуючись на концептуальних підходах і механізмах, притаманних відповідним правовим системам.

Розвиток адміністративного судочинства в Україні потребує переходу від моделі формального контролю законності до системи реального забезпечення прав і свобод особи у відносинах із публічною владою. Йдеться не лише про зміну процедурних підходів чи вдосконалення нормативної бази, а передусім про переосмислення самої природи адміністративної юстиції як механізму стримування публічної влади та відновлення порушених прав. Досвід провідних правовпорядків окремих держав системи континентального та загального права свідчить, що ефективність адміністративної юстиції визначається не стільки організаційною структурою судів, скільки

збалансованістю інституційних гарантій, процесуальних механізмів та доктринальних засад їх діяльності, які забезпечують реальний захист особи від свавілля держави. Відповідно, орієнтація українського адміністративного судочинства на досягнення матеріальної справедливості, а не лише на формальне дотримання законності, має стати ключовим орієнтиром його подальшої трансформації.

Так, цілком слушно С. Руденко і Д. Євтушенко відзначають, що «забезпечення прав людини в адміністративному судочинстві є не тільки правовим, а й соціально-політичним питанням, яке потребує постійної уваги з боку законодавців, правознавців та органів публічної влади» [170, с. 426].

Згадаємо також те, що у Пояснювальна записка до проекту Адміністративного процесуального кодексу України (згодом – Кодексу адміністративного судочинства) суб'єкти законодавчої ініціативи, обґрунтовуючи доцільність прийняття цього нормативно-правового акту, вказують: «Прийняття Адміністративного процесуального кодексу створить правову основу для запровадження в Україні адміністративної юстиції та професійного здійснення правосуддя у публічно-правових спорах з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, законних інтересів юридичних осіб від порушень з боку держави чи органів місцевого самоврядування» [160].

Центр політико-правових реформ, ще у 2007 році відзначав, що практика низки посттоталітарних держав демонструє, що система адміністративної юстиції перетворюється на важливий демократичний інститут, покликаний забезпечити державний захист людських прав через діяльність адміністративних судів від можливих проявів свавілля чи зловживань з боку посадових осіб та органів влади. Водночас нездатність держави повною мірою реалізувати зазначені засади свідчить про те, що Україна все ще не досягла достатнього рівня демократичної зрілості [178].

І хоча йдеться про 2007 рік, певною мірою ця теза залишається релевантною і для сучасного етапу розвитку адміністративної юстиції в Україні. Попри формальне закріплення принципів

верховенства права та незалежності судової влади, реальне функціонування адміністративних судів і досі часто позначене впливом політичних та бюрократичних чинників. Значна частина проблем, на які звертав увагу Центр політико-правових реформ майже два десятиліття тому, не втратила своєї актуальності – йдеться про низький рівень довіри до судів, недостатню ефективність механізмів контролю за публічною адміністрацією, а також про формалізм у судовому захисті прав особи. Таким чином, українська адміністративна юстиція перебуває у стані тривалого становлення, коли проголошені демократичні цінності ще не повністю набули реального змісту у правозастосовній практиці.

У цьому контексті доцільно виокремити кілька системних напрямів удосконалення української моделі, що мають відобразити не механічне наслідування іноземного досвіду, а впровадження тих концептуальних принципів, які утворюють пріоритет людських прав і правовладдя в діяльності адміністративних судів.

Важливим напрямом подальшого удосконалення адміністративного судочинства є посилення інституційної автономності адміністративної юстиції. Йдеться про те, що ефективний контроль за публічною владою можливий лише за умов реальної незалежності адміністративних судів – не лише організаційної, а й функціональної. Йдеться про формування окремої вертикалі адміністративної юстиції із власною касаційною інстанцією, здатною забезпечувати єдність практики та тлумачення норм. Подібний підхід демонструють країни континентальної традиції, де адміністративні суди відокремлені від загальної юрисдикції й мають автономну компетенцію у публічно-правових спорах. Така модель сприяє концентрації контролю у сфері публічного управління та підвищує ефективність судового контролю.

Показовим у цьому контексті є досвід Румунії, де, попри наявність дуалістичної судової системи (із включенням адміністративних судів до структури загальних судів), було вироблено ефективні інституційні механізми забезпечення спеціалізації суддів та єдності

адміністративної практики. Створення у складі Вищого касаційного та правосудного суду спеціалізованої колегії з адміністративних спорів дало змогу поєднати принцип автономності адміністративного судочинства з вимогами системної єдності правосуддя. Така модель демонструє, що інституційна незалежність адміністративної юстиції може реалізовуватися не лише через повне відокремлення, а й через функціональну спеціалізацію в межах загальної судової системи. Однак, слід наголосити, що ефективність такої моделі ґрунтується на важливій умові – належного нормативного закріплення гарантій незалежності суддів і процесуальної самостійності у вирішенні публічно-правових спорів.

Румунський підхід свідчить, що інституційна автономність адміністративної юстиції може мати різні форми реалізації, залежно від історичних та правових передумов конкретної держави. Важливим є не стільки формальне відокремлення адміністративних судів, скільки створення реальних гарантій їхньої незалежності та професійної спеціалізації. Така модель може бути корисною для України на етапі реформування судової системи, адже дозволяє зберегти баланс між централізованою структурою правосуддя і потребою в ефективному судовому контролі за публічною владою. Іншими словами, забезпечення автономності адміністративної юстиції може досягатися не лише інституційним шляхом, а й через внутрішню функціональну спеціалізацію, у поєднанні з чітким нормативним розмежуванням компетенції та посиленням доктринальних основ публічно-правового судочинства.

Хоча, на нашу думку, зважаючи на обрану Україною на початку 2000-х років модель адміністративної юстиції, у подальшому доцільно все ж таки йти шляхом виокремлення адміністративних судів в окрему, самостійну судову вертикаль. Такий підхід відповідає логіці становлення адміністративного судочинства як спеціалізованої форми контролю за публічною владою, покликаної не лише вирішувати спори, а й формувати стандарти належного врядування. Відокремлення адміністративних судів сприятиме

підвищенню якості правозастосування, посиленню інституційної незалежності суддів, розвитку єдиної касаційної практики та формуванню доктринальної послідовності у сфері публічно-правових відносин. Зрештою, створення цілісної системи адміністративної юстиції дозволить забезпечити не лише структурну завершеність судової влади, а й реальну здатність держави гарантувати ефективний судовий захист людських прав у публічно-правовій сфері.

Додамо, що актуальності набуває й питання створення спеціалізованих трибуналів або агентств, які б розглядали окремі різновиди публічно-правових спорів. Так, нижче наведемо аргументацію, перелік переваг, можливих ризиків та запобіжних механізмів реалізації цієї ідеї в національну систему адміністративного судочинства.

По-перше, аргумент спеціалізації. Окремі категорії публічно-правових спорів (податкові, митні, конкуренційні, публічні закупівлі, соціальні виплати, міграційні спори тощо) відзначаються високим рівнем технічності та спеціалізованими нормами. Створення спеціалізованого трибуналу дозволяє концентрувати фаховий потенціал: судді й експерти, постійні консультанти та процесуальні правила формуються з урахуванням галузевих особливостей, що підвищує якість правозастосування, скорочує час розгляду справи за рахунок зниження потреби у залученні зовнішніх експертів і зменшує кількість помилок тлумачення складних норм.

По-друге, аргумент ефективності й оперативності. Спеціалізовані органи здатні виробити стандартизовані процесуальні процедури, що адаптовані до характеру конкретних спорів (наприклад, спеціальні правила доказування чи скорочені строки для оскарження рішень у сфері невідкладних публічних послуг), що сприяє пришвидшенню доступу до правосуддя і зниженню процесуального навантаження на загальні адміністративні суди; одночасно підвищується передбачуваність рішень для учасників правовідносин.

По-третє, аргумент спеціальної захисної функції. В окремих галузях (соціальні виплати, доступ до медичних чи соціальних послуг) рішення державних органів прямо зачіпають найвразливіші

верстви населення. Спеціалізований трибунал може запровадити процесуальні гарантії саме для таких категорій позивачів – прискорені розгляди, спрощені позовні формалізми, інститути правової допомоги – що підвищить реальну доступність ефективного засобу правового захисту.

По-четверте, аргумент превентивного ефекту. Наявність спеціалізованого судового контролю стимулює адміністративні органи до вдосконалення внутрішніх процедур, оскільки постійна практична перевірка специфічних рішень сприяє кращому дотриманню процесуальних стандартів та стандартів мотивації, що має позитивний зворотний вплив на якість публічного управління загалом.

Водночас треба відверто окреслити ризики та обмеження такого підходу:

1) ризик фрагментації судової системи: множинні трибунали з різними процедурами можуть ускладнити доступ до єдиного правосуддя і створити питання юрисдикційних конфліктів;

2) ризик нерівності: спеціалізовані органи можуть отримати ресурсну перевагу над іншими частинами судової системи, що загрожує дисбалансом у якості правозастосування;

3) ризик зниження уніфікації практики: якщо немає чітких апеляційних та касаційних механізмів, різні спеціалізовані трибунали можуть виробляти несумісні підходи до однакових правових проблем.

Щоб мінімізувати наведені ризики, необхідно передбачити, на нашу думку, систему наступних гарантованих запобіжних механізмів:

- чітке законодавче регулювання меж компетенції спеціалізованих трибуналів з визначенням критеріїв підсудності (предметних, суб'єктних і процесуальних), а також механізмів передання справ між трибуналами й загальними адміністративними судами;

- обов'язкова інтеграція спеціалізованих органів у загальну апеляційну та касаційну вертикаль: касаційний розгляд має здійснюватися єдиною інстанцією (наприклад, касаційною палатою

адміністративного профілю або в межах касаційної системи національного суду), що забезпечить уніфікацію правових позицій;

– забезпечення рівного фінансування й ресурсів, прозорих процедур підбору та підвищення кваліфікації суддів і працівників трибуналів, аби уникнути «касти» привілейованих органів.

Серед додаткових важливих процесуальних гарантії назвемо наступні: збереження принципів відкритості, публічності, мотивування рішень та забезпечення ефективних засобів захисту (тимчасові заходи, забезпечення позову, доступ до правової допомоги). Не менш важливим є встановлення механізмів взаємодії спеціалізованих трибуналів із конституційним контролем і міжнародними стандартами (Європейський суд з прав людини, компетенція Європейського Союзу у сфері європейського права), щоб гарантувати відповідність рішень вищим правовим нормам.

Практичною рекомендацією для України може стати поетапне впровадження: спочатку – створення пілотних спеціалізованих палат або трибуналів у найбільш технічних і навантажених сферах (наприклад, публічні закупівлі, податкові спори, соціальні виплати), із чітко визначеним терміном оцінки їх ефективності; далі – законодавче унормування висновків пілоту та масштабування кращих практик. Пілотний підхід дозволить зібрати емпіричні дані про вплив спеціалізації на строки розгляду, якість рішень і доступ до правосуддя, та скоригувати дизайн інституцій без ризику радикальної реорганізації всієї судової системи.

На завершення зауважимо, що створення спеціалізованих трибуналів або агентств може стати ефективним доповненням до загальної стратегії модернізації адміністративного судочинства. За умови чіткого законодавчого проекту, інтеграції в апеляційно-касаційну вертикаль, гарантування ресурсів і процесуальних прав, спеціалізація служитиме засобом підвищення якості судового контролю, оперативного захисту прав осіб і вдосконалення публічного управління – без шкоди для єдності та передбачуваності національної судової практики.

Ще одним напрямом, на нашу думку, має стати систематизація й кодифікація адміністративного процесу в контексті імплементації цінностей західної правової культури. Удосконалення Кодексу адміністративного судочинства України може відбуватися за зразком структурно впорядкованих європейських актів (як наприклад, закон про адміністративні суди Німеччини), що забезпечують цілісність і передбачуваність процесуальних процедур. Системний процесуальний каркас є ключовим чинником правової визначеності та запобігає свавільному тлумаченню процесуальних норм.

Кодифікація має включати уніфікацію стандартів доказування та мотивування рішень, що особливо важливо з огляду на активну роль суду в адміністративному процесі. Адміністративне судочинство за своєю природою є менш змагальним і більш «інквізиційним», тобто суд виступає не пасивним арбітром, а активним суб'єктом встановлення фактичних обставин справи. У таких умовах відсутність чітко визначених стандартів доказування та єдиних вимог до мотивування рішень може призводити до надмірного розсуду суду, непослідовності практики й порушення принципу правової визначеності.

Єдність стандартів доказування забезпечує передбачуваність судових рішень, адже визначає межі та критерії належності, допустимості й достатності доказів, а також ступінь обґрунтованості, необхідний для визнання адміністративного акта законним або протиправним. Зокрема, це дозволяє уникнути ситуацій, коли аналогічні справи вирішуються по-різному залежно від суб'єктивного розуміння судом «достатності» доказів. Уніфіковані стандарти доказування також підвищують ефективність судового контролю за публічною владою, адже встановлюють прозорі правила оцінки дій та бездіяльності адміністративних органів.

Не менш важливою є уніфікація вимог до мотивування судових рішень. Чітке, логічне й належно аргументоване рішення є не лише показником якості правосуддя, а й інструментом відновлення довіри до судової влади. Уніфіковані стандарти мотивування мають

передбачати обов'язок суду послідовно відображати у рішенні: 1) встановлені фактичні обставини; 2) оцінку доказів із посиланням на їхню достовірність і релевантність; 3) застосовані норми права та способи їх тлумачення; 4) аргументацію щодо відхилення чи прийняття правових позицій сторін.

Особливої ваги це набуває у контексті активної ролі суду, коли саме суд ініціює витребування доказів, сприяє збиранню інформації або уточненню позицій сторін. Цілком правильно І. Пасайлюк вказує, що згідно з літературними джерелами, судочинство може ґрунтуватися на змагальності або слідчому (інквізиційному) підході, залежно від того, кому законодавець доручає збирати матеріали процесу та докази, потрібні для розгляду цивільної справи [153, с. 54].

У досліджуваному нами випадку вимога до мотивування є гарантією того, що активність суду не перетворюється на довільність, а спирається на чітко визначені процесуальні критерії. Крім того, уніфіковані стандарти мотивування сприятимуть підвищенню якості судової аргументації, що має принципове значення для забезпечення єдності судової практики та формування правових позицій касаційних інстанцій.

У цьому контексті варто згадати ст. 8 Закону України «Про адміністративну процедуру», що має назву «обґрунтованість» та передбачає, що адміністративний орган гарантує всебічне та повне встановлення обставин справи, самостійно вивчає докази й інші матеріали. Під час адміністративного провадження орган бере до уваги всі обставини, важливі для вирішення справи і зобов'язаний мотивувати прийняті акти, за винятком випадків, передбачених законом. Акт, здатний негативно вплинути на права, свободи чи законні інтереси особи, має містити мотивувальну частину. У разі зміни оцінки чи висновків в ідентичних або аналогічних справах орган повинен надати обґрунтування такої зміни [161].

Додамо також, що необґрунтованість судових рішень – це одна з системних проблем, на якій послідовно наголошував Європейський суд з прав людини у своїй практиці. У багатьох справах проти

України Суд вказував, що відсутність належного мотивування рішень становить порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що обґрунтування судових рішень є невід'ємною складовою справедливого судового розгляду, адже саме через мотивування держава демонструє підзвітність суду суспільству та забезпечує прозорість здійснення правосуддя.

Необґрунтованість рішень, за висновками Суду, може проявлятися не лише у відсутності логічного викладу мотивів, а й у формальному або вибіркового підході до аналізу доказів, ігноруванні доводів сторін, поверхневому тлумаченні норм права чи некоректному застосуванні принципів пропорційності та належного врядування. Такі недоліки, з точки зору Суду, свідчать про дефіцит судового контролю й підривають довіру до правосуддя як інституції.

У справі *Hirvisaari v. Finland* Суд зазначив, що рішення суду має демонструвати, що суд справді вислухав сторони, належно оцінив їхні доводи та ухвалив рішення на основі повного і всебічного розгляду [21]. У низці українських справ – зокрема Бендерський проти України [5], Серявін та інші проти України [25], Проніна проти України [23] – Європейський суд з прав людини підкреслив, що навіть за умови формальної наявності рішення, відсутність зрозумілого й аргументованого викладу мотивів прирівнюється до відсутності справедливого розгляду. Така практика демонструє, що мотивування є не технічним елементом рішення, а сутнісною гарантією судової справедливості.

І хоча це справи, що розглядалися відносно давно, недоліки у означеній сфері не усунуті повною мірою. Так, у цьому аспекті згадаємо справу Ситник проти України, рішення у якій прийняте 24 квітня 2025 року і у якій розглядалися серед іншого такі питання: національні суди не дослідили аргументи захисту стосовно достовірності ключових свідчень обвинувачення; проігнорували показання свідків захисту; довільний розподіл тягаря доказування

позбавив заявника реальної можливості ефективно спростувати пред'явлені йому звинувачення [26].

Для адміністративного судочинства ця проблема має особливе значення, адже саме мотивування є тим інструментом, через який суд обґрунтовує законність або протиправність дій публічної адміністрації. Належне мотивування не лише засвідчує дотримання процесуальних стандартів, а й забезпечує превентивний ефект – стимулює адміністративні органи діяти більш обґрунтовано, передбачувано і в межах принципів належного врядування.

Відтак, у контексті удосконалення адміністративного судочинства в Україні пріоритетом має стати запровадження єдиних вимог до структури та змісту мотивувальної частини судових рішень, що відповідатимуть європейським стандартам. Такі вимоги повинні бути спрямовані не лише на підвищення технічної якості рішень, а насамперед на забезпечення змістовної прозорості судового мислення, формування довіри до правосуддя і зміцнення принципу правоваддя.

Саме тому, кодифікація адміністративного процесу має включати не лише процедурні положення, а й загальні стандарти доказування та мотивування рішень як елементів належного врядування у сфері правосуддя. Такий підхід дозволить забезпечити послідовність і передбачуваність судової практики, підвищить обґрунтованість судових рішень і, зрештою, зміцнить довіру до адміністративної юстиції як інструменту захисту людських прав у відносинах із публічною владою.

Ще одним напрямом удосконалення адміністративного судочинства слід вважати розвиток доктринальної та аналітичної функції судової влади. Важливо підвищити роль правової доктрини у формуванні судової практики. У більшості європейських країн наукові коментарі та монографії не лише цитуються судами, а й виконують нормотворчу функцію, сприяючи усталенню стандартів тлумачення права. Так, в цьому контексті згадаємо досвід Федеративної Республіки Німеччини.

У Федеративній Республіці Німеччини доктрина відіграє істотну роль у формуванні адміністративно-правової практики, фактично стаючи одним із джерел права у матеріальному розумінні. Німецька адміністративна юстиція спирається не лише на положення закону, а й на узагальнені наукові позиції, викладені у працях провідних публіцистів та коментарях до адміністративно-процесуального законодавства. Судді активно використовують доктринальні висновки при тлумаченні оціночних понять, визначенні меж дискреційних повноважень адміністрації, застосуванні принципів пропорційності, правової визначеності чи належного врядування. Така взаємодія науки та практики забезпечує стабільність судової аргументації, підвищує якість обґрунтування рішень і сприяє передбачуваності правозастосування.

В українських умовах розвиток аналогічної практики дозволив би зробити судову діяльність більш рефлексивною, тобто орієнтованою не лише на механічне застосування норм, а й на розуміння їх ціннісного змісту. Залучення правової доктрини могло б стати засобом гармонізації національної адміністративної юстиції з європейськими стандартами правовладдя, а також сприяти формуванню вітчизняної школи адміністративного права, що має власний науково-методологічний вплив на судову практику.

Додатковим аргументом на користь нашої позиції є те, що і нині українська правова система не повною мірою відійшла від юридичного позитивізму, який історично закріпився внаслідок радянської правової традиції. Його домінування проявляється у формальному підході до правозастосування, коли суди схильні сприймати закон як самодостатнє джерело правового регулювання, не звертаючись до принципів правовладдя, природного права чи доктринальних засад. Такий підхід часто зводить діяльність адміністративних судів до перевірки лише формальної законності рішень органів влади, тоді як змістовна оцінка їхньої правомірності, пропорційності чи обґрунтованості залишається поза увагою.

У цьому контексті звернення до правової доктрини могло б стати засобом подолання надмірного нормативізму

та відновлення змістовного виміру правосуддя. Доктринальні підходи дозволяють осмислювати право не як сукупність норм, а як ціннісно-орієнтовану систему, у якій вирішальне значення мають принципи, стандарти справедливості та пріоритет людських прав. Відповідно, поступовий відхід від юридичного позитивізму є необхідною умовою для становлення правоваддя як реальної, а не декларативної основи функціонування адміністративної юстиції. Він передбачає переорієнтацію судової діяльності – від формальної лояльності до тексту закону до усвідомленого застосування права як інструменту забезпечення справедливості, пропорційності та належного врядування.

В аспекті зазначеного не можна не згадати дисертаційне дослідження М. Ковалю на тему «Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект», у якій автором встановлено, що правова доктрина слугує рушійною силою еволюції правової системи, однак її значення нерідко применшується. Причинами різноманітності трактувань сутності правової доктрини виступають її багатогранна структура та брак універсальної дослідницької парадигми. Вона кристалізується завдяки спільній праці юристів (*communis opinio doctorum*) і перебуває в стані безперервної трансформації, не набуваючи фіксованої конфігурації. Легітимність правової доктрини ґрунтується на схваленні її тез більшістю експертів у конкретній правовій сфері. Ключове місце в процесі становлення правової доктрини посідають судді, які моделюють її поступ через власну судову діяльність [128, с. 4].

У цьому контексті доцільно передбачити системну взаємодію між судами, науковими установами та академічною спільнотою, зокрема через підготовку офіційних доктринальних висновків або рекомендацій, що використовувалися б судами при вирішенні складних чи нових справ.

Для України вказане означає потребу інституціоналізації взаємодії науки і судової влади – шляхом створення консультативних рад, публічних доповідачів або аналітичних підрозділів при касаційній

інстанції, які будуть функціонувати не формально, а дієво. Такий механізм сприятиме уніфікації правових позицій і підвищить аргументованість рішень судів.

Наступним напрямом удосконалення адміністративного судочинства повинне бути запровадження єдиних стандартів судової практики. Йдеться про те, що стабільність судового тлумачення є фундаментом довіри до адміністративної юстиції. Для цього доцільно запровадити інститут обов'язкових тлумачень (резолюцій) вищої адміністративної інстанції, які б уніфікували застосування норм на всіх рівнях судової системи. Подібний механізм діє, зокрема, у Польщі та довів свою ефективність у забезпеченні правової передбачуваності. Єдність судової практики гарантує рівність сторін перед судом і підвищує ефективність захисту прав людини в адміністративних спорах.

При цьому слід вказати, що часті зміни правових позицій не сприяють єдності судової практики, оскільки породжують невизначеність у правозастосуванні та знижують довіру суспільства до судової системи загалом. Зміна підходів без належного обґрунтування або пояснення причин такої еволюції призводить до ситуації, коли учасники адміністративних спорів не можуть передбачити наслідки розгляду своєї справи, а це суперечить принципам правовладдя та правової визначеності. Саме тому судові органи вищого рівня мають не лише формувати сталі правові позиції, а й забезпечувати прозорість процесу їх перегляду – через публічне мотивування, доктринальне осмислення та обговорення із професійною спільнотою.

У цьому контексті запровадження інституту обов'язкових тлумачень (резолюцій) могло б стати ключовим інструментом забезпечення стабільності й послідовності адміністративної юстиції. Такі акти не лише уніфікували б застосування права, а й сприяли б підвищенню його якості, адже вироблення обов'язкових тлумачень вимагало б глибшого аналізу принципів, контексту та цілей норми. Водночас сталість тлумачень не повинна перетворюватися на догму – їхня еволюція є допустимою, але лише у разі наявності

об'єктивних підстав і чітко аргументованих мотивів, що відповідають сучасному розумінню правовладдя та захисту людських прав.

У досліджуваному аспекті слід також згадати тезу К. Пілкова про те, що в умовах дискусії щодо ретроспективної чи перспективної дії правових висновків Верховного Суду у разі зміни практики першочерговим завданням має бути забезпечення стабільності правозастосування принаймні в межах однієї конкретної справи. У цьому контексті автор наголошує на доцільності застосування доктрини «права справи» як інструменту, що гарантує передбачуваність судового рішення для сторін процесу. Крім того, він звертає увагу на проблему так званих прихованих відступів, коли суд фактично змінює раніше сформовану позицію без формального її перегляду, що підриває довіру до судової практики та негативно позначається на принципі правової визначеності [157, с. 201–209].

Наступний напрям – це імплементація принципів пропорційності, сумлінності та обґрунтованості у судовий контроль. Світова тенденція розвитку адміністративного судочинства полягає у поступовому переході від формального контролю законності до оцінки субстантивної легітимності адміністративної дії. Наведене означає, що суд має не лише перевіряти дотримання процедурних вимог, а й оцінювати розумність, обґрунтованість та пропорційність дій адміністрації. Такі стандарти, розвинені у практиці судів загального права (зокрема у Великій Британії та Канаді), дозволяють зберігати баланс між дискреційною компетенцією влади та правами особи, не порушуючи принципу поділу влади.

Застосування цих принципів в українській адміністративній юстиції має важливе значення для утвердження матеріального правовладдя, коли законність оцінюється не лише з формального, а й зі змістовного боку. Пропорційність у цьому контексті передбачає зважування між метою адміністративного рішення та засобами її досягнення, а сумлінність – визнання того, що органи публічної влади повинні діяти чесно, добросовісно та у спосіб, який мінімально обмежує права особи. Водночас принцип обґрунтованості

зобов'язує адміністрацію пояснювати причини прийнятих рішень, демонструючи внутрішню логіку і раціональність своїх дій. Впровадження цих стандартів у практику адміністративних судів України сприятиме зміщенню акцентів із формального тлумачення законності на реальну перевірку справедливості адміністративного рішення, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню довіри до суду як гаранта не лише законності, а й справедливості у відносинах між особою та державою. Наголосимо, що маємо на увазі імплементацію не лише *de jure*, а в першу чергу *de facto*. Так, у цьому аспекті наведемо слова С. Венгер про те, що «принцип пропорційності доволі широко розглянутий у загальній теорії права, працях з конституційного і міжнародного права. Водночас, в адміністративному праві цьому принципу приділено недостатньо уваги. Це невинувато з огляду на те, що оцінка пропорційності рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень прямо передбачена ч. 2 ст. 2 КАС України. Крім того, тест на пропорційність є визнаною і поширеною у багатьох правових системах, а так само у юриспруденції Європейського суду з прав людини методикою захисту прав, свобод і законних інтересів приватних осіб у відносинах із носіями публічної влади» [102].

Ще одним напрямом удосконалення національного адміністративного судочинства має бути впровадження внутрішньої спеціалізації судів (принаймні на період до створення спеціалізованих трибуналів, агенцій тощо). З урахуванням обмежених ресурсів судової системи України, перспективним є розвиток спеціалізованих палат з адміністративних справ у судах загальної юрисдикції – за аналогією до румунської моделі. Такий підхід дозволить зберегти єдність судової системи, водночас забезпечуючи належний рівень професійної спеціалізації суддів у публічно-правових спорах, що сприятиме як ефективності судового розгляду, так і підвищенню якості судових рішень.

Внутрішня спеціалізація судів є оптимальним компромісом між потребою у створенні окремої адміністративної юстиції

та реальними можливостями правової системи. Вона дозволяє формувати сталі професійні компетентності суддів у певних категоріях справ – податкових, дисциплінарних, виборчих, у спорах щодо публічної служби тощо. Крім того, така спеціалізація сприятиме більшій узгодженості судової практики, адже судді, які постійно працюють у межах однієї сфери, здатні виробити послідовні підходи до тлумачення й застосування норм публічного права. У перспективі це може стати основою для подальшої інституційної реформи – створення постійно діючих адміністративних трибуналів, що функціонуватимуть на базі вже сформованого корпусу спеціалізованих суддів. Таким чином, внутрішня спеціалізація є не лише тимчасовим заходом, а й еволюційним етапом у розвитку системи адміністративної юстиції, який забезпечує її поступове зміцнення без ризику дестабілізації судової системи в цілому.

Наступний напрям удосконалення національного адміністративного судочинства – посилення конституційної взаємодії адміністративних судів. Доцільно комплексно вивчити питання удосконалення механізмів взаємодії адміністративних судів із Конституційним Судом України, зокрема через інститут конституційних винятків або звернень щодо сумнівів у конституційності нормативного акта, який підлягає застосуванню. Такий механізм, ефективно реалізований у румунському правопорядку, забезпечує гармонізацію адміністративного процесу з конституційними цінностями та принципом верховенства Конституції.

Розвиток подібної взаємодії сприятиме формуванню єдиного правового простору, у якому адміністративні суди виступають не лише гарантами законності дій публічної влади, а й активними учасниками захисту конституційного ладу. Застосування інституту конституційних винятків дозволить суддям не ухвалювати рішень на основі норм, конституційність яких викликає обґрунтовані сумніви, а натомість ініціювати їх перевірку у Конституційному Суді, що забезпечить дієвий механізм фільтрації неконституційних положень, підвищить якість судових рішень і зміцнить авторитет

адміністративної юстиції. Водночас системна співпраця між судами адміністративної юрисдикції та Конституційним Судом сприятиме розвитку доктрини конституційної пропорційності та поглибленню правозахисного потенціалу адміністративного судочинства. У результаті це дозволить інтегрувати конституційні стандарти безпосередньо в адміністративну практику, що є невід'ємною умовою становлення правовладдя в Україні.

Останній, виокремлений нами напрям – це орієнтація на європейські стандарти ефективного засобу правового захисту. Ключовим орієнтиром удосконалення адміністративного судочинства має бути стаття 13 Європейської конвенції з прав людини, що гарантує ефективний засіб юридичного захисту. Імплементація цього стандарту означає необхідність удосконалення процедурних гарантій: забезпечення своєчасного розгляду, обов'язковості виконання судових рішень, доступності суду для всіх осіб, незалежно від матеріального стану.

Орієнтація на цей стандарт передбачає переосмислення ефективності не лише як формальної можливості звернення до суду, а як реальної спроможності особи отримати дієвий і своєчасний захист від порушень з боку публічної влади («ЄКПЛ гарантує не теоретичні права і свободи, а ті, які мають конкретний і ефективний характер. Цей принцип застосовується ЄСПЛ у контексті різних статей ЄКПЛ. Звідси – твердження, що норми Конвенції про основні права розглядаються як норми прямої дії, причому головна увага має приділятися не формі, а змісту цих прав» [104, с. 21]), що означає необхідність посилення механізмів виконання судових рішень, адже невиконане рішення фактично нівелює сенс права на судовий захист. Водночас важливо вдосконалити процесуальні інструменти, які забезпечують оперативність і доступність правосуддя: розширення електронних процедур, розвиток спрощених форм судового розгляду, удосконалення механізму компенсацій за надмірну тривалість процесу. Європейський досвід свідчить, що ефективний засіб правового захисту охоплює не лише формальні

процедури, а й спроможність судової системи забезпечити реальний вплив на адміністративну практику. Впровадження цих підходів у національне судочинство сприятиме не лише підвищенню довіри до адміністративної юстиції, а й посиленню міжнародного авторитету України як держави, що гарантує дієвий судовий захист людських прав.

Таким чином, узагальнюючи наведене, удосконалення адміністративного судочинства має спиратися на комплекс заходів:

- інституційну автономізацію системи адміністративних судів;
- кодифікаційне оновлення процесуального законодавства;
- доктринальну підтримку судової практики;
- уніфікацію стандартів тлумачення;
- запровадження принципу пропорційності як критерію контролю за адміністративною дискрецією;
- впровадження внутрішньої спеціалізації судів
- створення ефективних конституційно-правових механізмів перевірки актів адміністрації;
- орієнтація на європейські стандарти ефективного засобу правового захисту.

Реалізація цих напрямів сприятиме утвердженню в Україні моделі адміністративного судочинства, що відповідає принципам правовладдя, забезпечує ефективний судовий захист і гарантує реальну підзвітність публічної влади перед людиною.

Висновки до розділу 3

1. Аналіз сучасного стану адміністративного судочинства в Україні свідчить про глибоку внутрішню суперечливість між його формальною інституційною структурою та реальною ефективністю як механізму судового контролю за владою. Попри значні кроки у напрямі наближення до європейських стандартів, система адміністративної юстиції залишається фрагментарною, перевантаженою

та недостатньо спроможною забезпечувати реальний, а не декларативний захист прав особи у публічно-правових відносинах. Адміністративне судочинство формально виконує функцію гаранта правовладдя, однак на практиці стикається з системними вадами, що суттєво обмежують його інституційну результативність.

Насамперед ключовою проблемою є неповна інституційна завершеність системи адміністративної юстиції, яка зберігає ознаки змішаної юрисдикції. Внаслідок цього окремі категорії публічно-правових спорів продовжують розглядатися судами загальної юрисдикції, що підриває єдність судової практики, створює юрисдикційні конфлікти та унеможлиблює формування сталої доктрини тлумачення адміністративного права. Відсутність цілісної спеціалізації в межах адміністративної юстиції призводить до фрагментації правозастосування, яка унеможлиблює послідовне впровадження принципів пропорційності, справедливості та ефективності судового захисту.

Не менш серйозною є проблема кадрового виснаження судової системи. Перевантаження суддів, особливо у судах великих адміністративних центрів, поєднується з хронічним дефіцитом кадрів, спричиненим затримками у процедурах призначення та звільнення суддів. У результаті середня тривалість розгляду адміністративних справ перевищує розумні строки, визначені практикою Європейського суду з прав людини, що перетворює право на справедливий судовий розгляд на декларацію без реального змісту. Такий стан речей не лише знижує якість судових рішень, але й підриває суспільну довіру до судової влади, яка у демократичній державі є невід'ємним атрибутом її легітимності.

Суттєвим чинником деградації судової функції виступає також зловживання процесуальними повноваженнями з боку окремих суддів. Випадки штучного затягування розгляду справ, невмотивованого відкладення судових засідань чи бездіяльності суду засвідчують відсутність ефективних інструментів контролю за суддівською поведінкою. Така практика, залишаючись фактично безкарною, руйнує засади процесуальної дисципліни, дискредитує

саму ідею правосуддя та сприяє відчуженню громадян від суду як інституту довіри.

Окрему площину проблем становить недосконалість кадрового добору й перевірки доброчесності суддів. Недостатня ефективність механізму відсіву осіб із сумнівною репутацією призводить до того, що доброчесність розглядається не як фундаментальна вимога, а як декларативний критерій. Для адміністративного судочинства, яке покликане здійснювати контроль за діями органів публічної влади, така ситуація є особливо небезпечною, адже саме в цій сфері суспільство найбільш чутливо реагує на прояви упередженості або залежності суддів.

Системною залишається і проблема невиконання судових рішень, що стосується насамперед справ проти державних органів. Відсутність належного бюджетного фінансування, бюрократична інерція виконавчих органів та брак персональної відповідальності посадових осіб за ігнорування судових актів зумовлюють ситуацію, коли правосуддя втрачає свій сенс як інструмент відновлення порушених прав. Фактична безкарність держави у випадках невиконання судових рішень формує у суспільстві відчуття правового нігілізму, коли навіть виграна справа не гарантує відновлення справедливості.

Додаткову загрозу ефективності адміністративного судочинства становить надмірна широта його предметної юрисдикції. Розгляд великої кількості різномірних публічно-правових спорів в межах єдиної судової спеціалізації призводить до дефіциту експертності у складних категоріях справ, особливо тих, що стосуються технічних, фінансових або регуляторних питань, що знижує якість судових рішень і посилює тенденцію до формального тлумачення матеріального права без належного урахування принципу пропорційності. Саме формалізм у правозастосуванні залишається однією з найпомітніших проблем української адміністративної юстиції. Судді часто уникають застосування практики Європейського суду з прав людини (у сутнісному, а не формальному аспекті)

або принципів права ЄС, що призводить до неоднаковості судової практики та порушення принципу правової визначеності.

Узагальнюючи, слід констатувати, що адміністративне судочинство в Україні функціонує в умовах системної напруги між задекларованими принципами правовладдя та реальними практиками судового розгляду. Його проблематика не зводиться до технічних недоліків законодавства чи організації судів – вона має концептуальний характер, оскільки відображає кризу довіри до судової влади як гаранта справедливості. Слабкість інституційного контролю, формальне ставлення до принципів пропорційності й добросовісності, відсутність належної відповідальності за невиконання судових рішень і переважаність судів створюють сукупність взаємопов'язаних факторів, які обмежують здатність адміністративної юстиції виконувати свою головну місію – забезпечувати ефективний, своєчасний і справедливий захист особи від зловживань публічної влади.

2. Модернізація адміністративного судочинства в Україні становить комплексний багатовимірний процес, що вимагає системної трансформації як інституційних структур, так і доктринальних засад судової діяльності. Аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що ефективність адміністративної юстиції визначається не механічним копіюванням зарубіжних моделей, а виваженим впровадженням концептуальних принципів, які забезпечують пріоритет людських прав, верховенство права та реальний захист особи від свавілля держави через збалансоване поєднання інституційних гарантій, процесуальних механізмів та доктринальних засад.

Стратегічним орієнтиром удосконалення української моделі має стати перехід від системи формального контролю законності до моделі реального забезпечення прав і свобод особи у відносинах із публічною владою, що передбачає переосмислення самої природи адміністративної юстиції як механізму стримування публічної влади, формування стандартів належного врядування та забезпечення матеріальної справедливості, а не лише формального дотримання законності.

Реалізація цього стратегічного завдання потребує впровадження дев'яти взаємопов'язаних напрямів удосконалення. Перший напрям – посилення інституційної автономності адміністративної юстиції через виокремлення адміністративних судів в окрему судову вертикаль із власною касаційною інстанцією. Такий підхід відповідає логіці становлення спеціалізованого судового контролю за публічною владою, сприятиме концентрації контролю у сфері публічного управління, формуванню єдиної касаційної практики, підвищенню якості правозастосування та зміцненню суддівської незалежності. В межах цього напрямку доцільно вказати і на створення спеціалізованих трибуналів для розгляду окремих категорій публічно-правових спорів (податкових, митних, конкуренційних, соціальних тощо) за умови дотримання системи запобіжних механізмів. Ключовими гарантіями мають стати: чітке законодавче врегулювання меж компетенції з визначенням критеріїв підсудності; обов'язкова інтеграція у загальну апеляційно-касаційну вертикаль для уніфікації правових позицій; забезпечення рівного фінансування та прозорих процедур підбору суддів; збереження принципів відкритості, публічності та мотивування рішень. Поетапне впровадження через пілотні проекти дозволить апробувати ефективність спеціалізації без ризику фрагментації судової системи.

Другий напрям – систематизація та кодифікація адміністративного процесу з уніфікацією стандартів доказування і мотивування рішень за зразком структурно впорядкованих європейських актів. Чітке нормативне закріплення процесуальних вимог є фактором правової визначеності, передбачуваності судових рішень та обмеження судового розсуду, що набуває особливого значення в умовах активної ролі суду в адміністративному процесі. Уніфіковані стандарти доказування та мотивування мають забезпечити послідовність у встановленні фактичних обставин, оцінці доказів, застосуванні норм права та аргументації щодо позицій сторін, що відповідає вимогам Європейського суду з прав людини щодо обґрунтованості рішень як невід'ємної складової справедливого судового розгляду.

Третій напрям – розвиток доктринальної та аналітичної функції судової влади через системну взаємодію між судами, науковими установами та академічною спільнотою. Подолання спадщини юридичного позитивізму та впровадження доктринальних висновків у судову практику за зразком німецького досвіду забезпечить перехід від формального правозастосування до змістовної оцінки правомірності, пропорційності та обґрунтованості рішень органів влади, сприятиме стабільності судової аргументації та підвищенню якості обґрунтування рішень.

Четвертий напрям – запровадження єдиних стандартів судової практики через інститут обов’язкових тлумачень (резолуцій) вищої адміністративної інстанції за зразком польського досвіду. Стабільність судового тлумачення є фундаментом довіри до адміністративної юстиції та гарантією рівності сторін перед судом. Водночас прозорість процесу перегляду правових позицій через публічне мотивування, доктринальне осмислення та обговорення із професійною спільнотою гарантує передбачуваність правозастосування та запобігає прихованим відступам від усталеної практики, що підживляє правову визначеність.

П’ятий напрям – імплементація принципів пропорційності, сумлінності та обґрунтованості як стандартів судового контролю *de facto*, а не лише *de jure*. Перехід від формальної перевірки законності до оцінки субстантивної легітимності адміністративних дій за зразком судів загального права дозволить утвердити матеріальне правовладдя, коли суд оцінює не лише дотримання процедурних вимог, а й розумність, обґрунтованість, пропорційність та справедливість рішень публічної влади, зберігаючи баланс між дискреційною компетенцією влади та правами особи.

Шостий напрям – впровадження внутрішньої спеціалізації судів через формування спеціалізованих палат з адміністративних справ у судах загальної юрисдикції за аналогією до румунської моделі. Такий підхід як перехідний етап до створення повноцінної системи адміністративної юстиції забезпечить належний рівень професійної

компетентності суддів у публічно-правових спорах, формування сталих підходів до тлумачення й застосування норм публічного права без ризику дестабілізації судової системи, створюючи основу для подальшої інституційної реформи.

Сьомий напрям – посилення конституційної взаємодії адміністративних судів через запровадження механізму конституційних винятків або звернень щодо сумнівів у конституційності нормативного акта за зразком румунського правопорядку. Системна співпраця з Конституційним Судом України сприятиме формуванню єдиного правового простору, дієвому механізму фільтрації неконституційних положень, інтеграції конституційних стандартів безпосередньо в адміністративну практику та розвитку доктрини конституційної пропорційності.

Восьмий напрям – орієнтація на європейські стандарти ефективного засобу правового захисту, закріплені статтею 13 Європейської конвенції з прав людини, що передбачає переосмислення ефективності не як формальної можливості звернення до суду, а як реальної спроможності особи отримати дієвий і своєчасний захист, що вимагає: посилення механізмів виконання судових рішень; вдосконалення процесуальних інструментів через розширення електронних процедур, розвиток спрощених форм судового розгляду та удосконалення механізму компенсацій за надмірну тривалість процесу; забезпечення реального впливу судової системи на адміністративну практику.

Системна реалізація окреслених восьми напрямів дозволить сформувати адміністративне судочинство як ефективний механізм стримування публічної влади, відновлення порушених прав та формування стандартів належного врядування. Водночас успішність трансформації залежатиме від синергії декількох чинників: політичної волі до проведення послідовних реформ; достатності фінансових та організаційних ресурсів; готовності судової системи до еволюційного розвитку; підтримки з боку академічної спільноти та громадянського суспільства.

Принципово важливо усвідомлювати, що модернізація адміністративної юстиції є не одномоментною реформою, а тривалим процесом зміни правової культури, у якому формальні інституційні зміни мають підкріплюватися реальною трансформацією підходів до правозастосування – від формалістичного позитивізму, успадкованого з радянської правової традиції, до ціннісно-орієнтованого правовладдя, що ґрунтується на принципах природного права та конституційних стандартах. Лише така системна трансформація забезпечить утвердження адміністративних судів як справжніх гарантів не лише законності, а й справедливості у відносинах між особою та державою, що є неодмінною умовою становлення України як правової держави європейського зразка.

Ураховуючи наведене нами було підготовлено Концепцію модернізації адміністративного судочинства України [Додаток В].

ВИСНОВКИ

1. Проведена систематизація та критичний аналіз джерельної бази дають можливість стверджувати, що наукове осмислення адміністративної юстиції сформувалося як багатовимірна та багатоаспектна дослідницька сфера, у якій поєднуються концептуальні, порівняльні, емпіричні та історичні підходи. Разом з тим, виявлені недостатньо вивчені аспекти у розвитку кожної з окреслених груп джерел засвідчують потребу у формуванні більш комплексної, внутрішньо узгодженої теоретичної конструкції адміністративної юстиції, яка б відображала її онтологічну, аксіологічну та інституційну специфіку в умовах сучасного правовладдя.

Саме інтеграція розрізнених наукових напрямів – від комплексного аналізу і компаративістики до емпіричних досліджень судової практики та історико-правової реконструкції – створює підґрунтя для поглибленого розуміння адміністративної юстиції як цілісного правового феномену, покликаного забезпечувати ефективний контроль за публічною владою та гарантувати реалізацію людських прав у сфері публічного адміністрування. Такий підхід дозволяє не лише узгодити різні виміри дослідження, але й виробити теоретичну рамку, здатну адекватно відобразити сучасні виклики та визначити стратегії подальшої модернізації української моделі адміністративної юстиції у контексті європейських стандартів.

2. Поліметодологічна основа дослідження демонструє, що імплементація міжнародних стандартів адміністративного судочинства є не технікою перенесення норм, а складним процесом якісної правової трансформації. Поєднання системно-структурного, компаративного, нормативно-догматичного, аксіологічного, історико-правового та герменевтичного методів формує цілісну

аналітичну рамку, яка одночасно враховує структуру правових інститутів, порівняльні моделі, внутрішню логіку норм, їх ціннісну природу, історичну тяглість та інтерпретаційні практики.

Синергія цих методів забезпечує можливість розглядати імплементацію міжнародних стандартів як багаторівневу реконфігурацію адміністративної юстиції України відповідно до європейських принципів правовладдя, де текст і практика, форма і зміст, норма і цінність постають взаємопов'язаними елементами єдиної трансформаційної динаміки.

3. Квінтесенцією порівняльного аналізу адміністративного судочинства Франції, Німеччини, Румунії та Польщі є усвідомлення того, що, попри відмінності інституційних моделей, усі вони реалізують одну методологічну ідею – підпорядкування публічної влади праву як прояв правовладдя. Французька дуалістична модель утвердила автономію публічного права, німецька – перетворила принцип правової держави на функціональну норму, румунська – показала можливість інтеграції адміністративної юстиції в єдину судову систему без втрати спеціалізації, а польська – поєднала інституційну стабільність із гнучкістю процесуального регулювання. Вказані чотири моделі разом формують багатоманітність континентальної правової традиції, у якій спільним є ефективний судовий контроль за адміністрацією, доктринальна підтримка судової практики та реальне забезпечення людських прав.

Досвід цих держав демонструє різні, але однаково результативні шляхи розбудови ефективного адміністративного судочинства: можливість існування як автономної (Франція, Німеччина, Польща), так і інтегрованої (Румунія) моделі; необхідність високої спеціалізації суддів незалежно від обраної інституційної форми; доцільність побудови багаторівневої системи судів для забезпечення якісного перегляду справ; а також потребу досягнення балансу між доступністю правосуддя та його ефективністю. Наведені універсальні засади підтверджують, що шляхом до дієвості адміністративної юстиції є не стільки форма її організації, скільки

здатність забезпечувати реальний контроль за публічною владою та відновлення порушених прав.

Для України цей досвід має не лише порівняльно-правове, а й програмне значення – він окреслює шлях від формальної декларації принципу верховенства права до його практичного втілення через дієве, незалежне та доктринально виважене адміністративне судочинство.

4. Встановлено, що еволюція адміністративного судочинства в системах загального права відображає становлення нового стандарту судового контролю – стандарту легітимності адміністративного діяння, який виходить за межі традиційного формально-правового підходу. Цей стандарт ґрунтується не лише на перевірці законності, а й на оцінці розумності, добросовісності, пропорційності та обґрунтованості адміністративних рішень. У межах цього підходу суд стає не просто «охоронцем законності», а гарантом належного врядування як практичного втілення принципу правовладдя. Британська гнучкість, американська кодифікація, канадська деференційна збалансованість та австралійський конституційно-стриманий екsepціоналізм утворюють не ізольовані парадигми, а взаємопов'язані механізми, які адаптивно реагують на виклики дискреційної влади (концепція «взаємопов'язаного механізму судового контролю»).

Уніфікуючим концептуальним ядром для британської, американської, канадської та австралійської моделей є перехід від юридичного контролю дії до оцінки її демократичної легітимності, тобто узгодженості з принципами справедливості, прозорості та публічної відповідальності. Означена тенденція засвідчує формування універсального напрямку розвитку адміністративного судочинства – від «контролю за владою» до «контролю в межах правовладдя», що становить концептуальну основу модернізації адміністративної юстиції у державах континентальної правової традиції.

Системи загального права не лише демонструють практичну імплементацію верховенства права, а й формують глобальний еталон адаптивного судового контролю, що забезпечує підзвітність

лади без порушення ефективності адміністративної функції – цінний орієнтир для трансформації пострадянських моделей публічного управління.

5. Адміністративне судочинство в Україні демонструє певну невідповідність між його нормативно визначеними засадами та фактичним рівнем реалізації судового контролю за діяльністю публічної влади. Попри закріплення в законодавстві принципів правовладдя, адміністративна юстиція все ще не досягла належної узгодженості між формальною структурою та практичними результатами своєї діяльності. Її функціонування позначене інституційною фрагментованістю, що знижує ефективність судового захисту в публічно-правових відносинах і обмежує можливість судів виконувати роль стабільного механізму балансу між особою та державою.

Проблемним залишається надмірний рівень нормативного формалізму, коли судова практика тяжіє до буквального тлумачення норм, не завжди ураховуючи їхній ціннісний зміст і зв'язок із принципом пропорційності, що призводить до того, що судовий контроль над діями публічної адміністрації здебільшого набуває процедурного, а не сутнісного характеру, що обмежує його вплив на формування якісних управлінських рішень.

Ключові труднощі функціонування адміністративного судочинства мають системний характер. Вони зумовлені поєднанням кадрової нестабільності, перевантаженості судів, фрагментарності юрисдикції, недосконалості процедур добору суддів і недостатньою ефективністю механізмів забезпечення виконання судових рішень. У сукупності ці чинники створюють умови, за яких проголошені стандарти справедливого судового розгляду не завжди набувають повноцінного втілення у практиці.

Отже, сучасне адміністративне судочинство в Україні розвивається в умовах напруженого співвідношення між задекларованими принципами правовладдя та їх практичною реалізацією. Його подальше становлення потребує посилення внутрішньої узгодженості між інституційною організацією, професійним потенціалом

суддівського корпусу та змістовним наповненням судової діяльності, що дозволить перетворити адміністративну юстицію на дієвий інструмент захисту особи від порушень з боку публічної влади.

6. Трансформація адміністративного судочинства в Україні об'єктивно вимагає концептуального переосмислення самої природи адміністративної юстиції – від утилітарного механізму формального контролю законності до інституції забезпечення матеріальної справедливості у відносинах між особою та публічною владою. Компаративний аналіз засвідчує, що жодна з європейських моделей не може бути механічно імплементована в український правопорядок; натомість необхідна адаптивна рецепція концептуальних принципів, що враховує історичну траєкторію розвитку вітчизняної правової системи, особливості конституційної архітектури та специфіку адміністративно-правових відносин.

Важливим є усвідомлення, що успішність трансформації визначається не стільки досконалістю нормативних конструкцій, скільки здатністю забезпечити парадигмальний зсув у правосвідомості судової спільноти – перехід від успадкованого юридичного позитивізму радянського типу до ціннісно-орієнтованого правозастосування, де критеріями легітимності владних рішень виступають не лише формальна відповідність закону, а й матеріальна справедливість, пропорційність втручання у права особи та обґрунтованість публічного інтересу. Така системна трансформація потребує синергії політичної волі, фінансового забезпечення, академічної підтримки та поступової еволюції правової культури, що уможливить утвердження адміністративних судів як дієвого інструменту стримування публічної влади та гаранта справедливого балансу між державним інтересом і правами людини – неодмінної передумови становлення України як повноцінної правової держави європейського зразка.

7. Стратегічна мета модернізації полягає у формуванні інтегрованої системи адміністративної юстиції, що поєднує інституційну автономність спеціалізованих судів, процесуальну досконалість

доказування і мотивування, доктринальну обґрунтованість правозастосування та конституційну пропорційність судового контролю. Досягнення цієї мети передбачає синхронізовану реалізацію восьми взаємопов'язаних напрямів: виокремлення адміністративних судів в окрему судову вертикаль із можливістю створення вузькоспеціалізованих трибуналів; систематизацію процесуального законодавства з уніфікацією стандартів доказування; розвиток доктринальної функції через інституціалізовану взаємодію судів і академічної спільноти; запровадження обов'язкових тлумачень вищої інстанції; імплементацію принципів пропорційності та обґрунтованості як реальних стандартів контролю; формування спеціалізованих палат як перехідного етапу інституційної реформи; посилення конституційної взаємодії через механізм конституційних винятків; орієнтацію на стандарти ефективного засобу правового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Administrative Appeals Tribunal. URL: <https://www.art.gov.au/about-us/accountability-and-reporting/administrative-appeals-tribunal>
2. Administrative Decisions (Judicial Review) Act 1977. URL: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/adra1977396/
3. Administrative Justice In Europe – Romania Report. URL: https://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/romania/romania_en.pdf
4. Administrative Procedure Act, 1946. URL: <https://www.justice.gov/sites/default/files/jmd/legacy/2014/05/01/act-pl79-404.pdf>
5. Affaire Benderskiy c. Ukraine (Application no. 22750/02). 15 novembre 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83299>
6. Alberta v. Hutterian Brethren of Wilson Colony. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/7808/index.do>
7. Anisminic Ltd v Foreign Compensation Commission (1969). URL: <https://www.uniset.ca/other/css/19692AC147.html>
8. Assessment Review Board. URL: <https://tribunalsontario.ca/arb/>
9. Associated Provincial Picture Houses Ltd v Wednesbury Corporation [1948]. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/gbrcaciv/1947/en/57799>
10. Attorney-General (NSW) v Quin (1990). URL: <https://jade.io/article/67561>
11. Baker v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration). URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1717/index.do>
12. Bundesverfassungsgericht. Urteil vom 15. Dezember 1983. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1983/12/rs19831215_1bvr020983.html
13. Bundesverwaltungsgericht. URL: <https://www.bverwg.de/das-gericht>

14. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>
15. BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 15. Februar 2006-1 BvR 357/05-, Rn. 1–156. URL: https://www.bverfg.de/e/rs20060215_1bvr035705.html
16. Caillousse J. Quel «droit administratif» enseigner aujourd’hui? La constitution imaginaire de l’administration, 2008. P. 323–394.
17. Canada (Minister of Citizenship and Immigration) v. Vavilov. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/18078/index.do>
18. Canada Industrial Relations Board. URL: <https://www.cirb-ccri.gc.ca/en>
19. Canadian Human Rights Tribunal. URL: <https://www.chrt-tcdp.gc.ca/en>
20. Canadian International Trade Tribunal. URL: <https://www.citt-tcce.gc.ca/en>
21. Case of Hirvisaari v. Finland (Application no. 49684/99). 27 September 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59682>
22. Case of Kress v. France. Application no. 39594/98. 7 June 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59511>
23. Case of Pronina v. Ukraine (Application no. 63566/00). 18 July 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76457>
24. Case of Robins v. The United Kingdom (118/1996/737/936). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58095>
25. Case of Seryavin and Others v. Ukraine (Application no. 4909/04). 10 February 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103279>
26. Case of Sytnyk v. Ukraine (Application no. 16497/20). 24 April 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242999>
27. Clean Air Act. URL: <https://www.epa.gov/clean-air-act-overview/clean-air-act-text>
28. Competition Tribunal. URL: <https://www.ct-tc.gc.ca/en/home.html>
29. Conseil d’Etat, 5 / 3 SSR, du 29 juillet 1998, 179635 180208. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000008012422/>
30. Constituția României. URL: <https://www.constitutaromaniei.ro/>
31. Corstens G. Understanding the Rule of Law. Hart Publishing, 2017. 152 p.
32. Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service [1984] UKHL 9. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/D-000-2445?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/D-000-2445?transitionType=Default&contextData=(sc.Default))

33. Curtea Constituțională a României. URL: <https://www.ccr.ro/>
34. Darby v. Cisneros, 509 U.S. 137 (1993). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/137/>
35. David René, Brierley John E. C. Major legal systems in the world today: an introduction to the comparative study of law. London : Stevens, 1985.
36. DECIZIA nr. 152 din 6 mai 2020 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 9, art. 14 lit. c1)-f) și ale art. 28 din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 1/1999 privind regimul stării de asediu și regimul stării de urgență și a ordonanței de urgență, în ansamblul său, precum și a Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 34/2020 pentru modificarea și completarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 1/1999 privind regimul stării de asediu și regimul stării de urgență, în ansamblul său. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/225555>
37. DECIZIA nr. 208 din 9 aprilie 2025 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 23 din Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004, în interpretarea dată prin Decizia nr. 10 din 11 mai 2015, pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție – Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept. URL: https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2025/07/Decizie_208_2025.pdf#new_tab
38. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. LibertyClassics, 1982. 436 p. URL: http://files.libertyfund.org/files/1714/0125_Bk.pdf
39. Dunsmuir v. New Brunswick. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/2408/index.do>
40. Entick v. Carrington. England and Wales High Court (King's Bench) 198 (1765); 19 Howell's State Trials 1029. URL: <https://lawlibrarycollections.umn.edu/classic-cases-constitutional-entick-v-carrington>
41. European Court of Human Rights. Pending Applications Allocated To A Judicial Formation 2024. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-pending-2025-bil>
42. European Court of Human Rights. Pending Applications Allocated To A Judicial Formation 30/09/2025. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-pending-month-2025-bil>

43. Federal Court of Australia. URL: <https://www.fedcourt.gov.au/>
44. Federal Rules of Civil Procedure. URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/frcp>
45. Federal Tort Claims Act. URL: <https://www.house.gov/doing-business-with-the-house/leases/federal-tort-claims-act>
46. Freedom of Information Act. URL: <https://www.foia.gov/>
47. Goldberg v. Kelly (1970). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/397/254/>
48. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html#BJNR000010949BJNE003700314>
49. High Court of Australia. URL: <https://www.hcourt.gov.au/>
50. Human Rights Act 1998. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents>
51. Immigration and Refugee Board. URL: <https://www.irb-cisr.gc.ca/en/Pages/index.aspx>
52. Immigration-Courts-fact-sheet. URL: <https://forumtogether.org/wp-content/uploads/2019/04/Immigration-Courts-fact-sheet.pdf>
53. Înalta Curte de Casație și Justiție. URL: <https://www.iccj.ro>
54. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA). URL: <https://www.ed.gov/laws-and-policy/individuals-disabilities/idea>
55. Janiszewski P. Cele postępowania administracyjnego a sądowoadministracyjna kontrola administracji publicznej w Polsce – część 1. *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*. 2024. Vol. 13 (1). P. 114–128.
56. Jean-Louis Halpérin. Law in Books and Law in Action: The Problem of Legal Change. *Maine Law Review*. 2012. № 64. P. 46–76.
57. K 8/07 | 13 III 2007. Sygn. akt K 8/07 W Y R O Kw imieniu Rzeczypospolitej Polskiej Warszawa, dnia 13 marca 2007 r. URL: <https://trybunal.gov.pl/s/k-807>
58. Kennedy D. A Critique of Adjudication: fin de siècle. Harvard University Press. 448 p.

59. Kirk v Industrial Court of New South Wales. URL: https://www.ato.gov.au/law/view/print?DocID=JUD%2F*2010*HCA1%2F00001&PiT=99991231235958

60. Kmieciak Z. Współczesne oblicze kodyfikacji postępowania administracyjnego w Polsce. URL: https://gsp.ug.edu.pl/index.php/gdanskie_studia_prawnicze/article/view/5090

61. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

62. Kornilov A. Порівняльне правознавство: становлення та розвиток на сучасному етапі. *Modern science: processes of globalisation and transformation*. Riga, Latvia, April 21–22, 2023. P. 84–88. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/324/9014/18766-1?inline=1>

63. Kuchuk A., Kobko Y., Radchuk A., Knyshov V., Voloshanivska T. Ensuring human rights in Ukraine based on the case law of the European Court of Human Rights. *Social and Legal Studios*. 2025. № 8(2). P. 324–338.

64. Lazăr C. Considerații asupra deciziilor nr. 152/2020, nr. 236/2020 și nr. 458/2020 ale Curții Constituționale a României. URL: <https://revista.universuljuridic.ro/consideratii-asupra-deciziilor-nr-1522020-nr-2362020-si-nr-4582020-ale-curtii-constitutionale-romaniei/>

65. LEGE nr. 47 din 18 mai 1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/53577>

66. LEGE nr. 554 din 2 decembrie 2004 contenciosului administrativ EMITENT PARLAMENTUL Publicat în MONITORUL OFICIAL nr. 1154 din 7 decembrie 2004. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/224247>

67. Lepsius O. Human Dignity and the Downing of Aircraft: The German Federal Constitutional Court Strikes Down a Prominent Anti-terrorism Provision in the New Air-transport Security Act. *German Law Journal*. 2006. Vol. 07. No. 09. P. 761–776.

68. Loper Bright Enterprises v. Raimondo, 603 U.S. 369 (2024). URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/23pdf/22-451_7m58.pdf

69. *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/>

70. *Mathews v. Eldridge* (1976). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/424/319/>

71. *McNeese v. Board of Educ.*, 373 U.S. 668 (1963). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/373/668/>

72. *Minister for Immigration and Citizenship v Li* (2013). URL: <https://jade.io/j/?a=outline&id=294688>

73. *Motor Vehicle Mfrs. Ass'n v. State Farm Mutual Automobile Ins. Co.*, 463 U.S. 29 (1983). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/463/29/>

74. *Nicholson v. Haldimand-Norfolk Regional Board of Commissioners of Police*. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/2644/index.do>

75. *Oakes Test*. URL: <https://www.constitutionalstudies.ca/2019/07/oakes-test/?print=print>

76. *Ohio Civil Rights Comm'n v. Dayton Christian Pub. Schools, Inc.*, 477 U.S. 619 (1986). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/477/619/>

77. *Patsy v. Board of Regents of State of Florida*, 457 U.S. 496 (1982). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/457/496/>

78. Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2005. 516 p.

79. *R v Hickman; Ex parte Fox and Clinton* (1945). URL: <https://jade.io/article/64401>

80. *R v Monopolies and Mergers Commission, ex parte Argyll Group plc* [1986] 1 WLR 763. URL: <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/1986/8.html>

81. *R v Secretary of State for the Home Department, ex parte Doody* [1993]. URL: <https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1993/8.html>

82. *R. v. Malmo-Levine; R. v. Caine*. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/2109/index.do>

83. *R. v. Oakes*. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/117/index.do>

84. Ridge Vs Baldwin. URL: <https://www.scribd.com/document/701372294/Ridge-vs-Baldwin>

85. Roncarelli v. Duplessis, 1959 CanLII 50 (SCC), [1959] SCR 121. URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1959/1959canlii50/1959canlii50.html>

86. Săraru C.-S. A cross-country examination: Administrative litigation in China and Romania. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. № 20. P. 232–248.

87. Synopse aller Änderungen des VwVfG am 01.01.2024. URL: <https://www.buzer.de/gesetz/1586/v304785-2024-01-01.htm>

88. TC 8 février 1873, BLANCO, Rec. 1er supplt 61, concl. David. URL: https://actu.dalloz-etudiant.fr/fileadmin/actualites/pdfs/SEPTEMBRE_2011/Blanco.pdf

89. The Australian Constitution. URL: <https://www.apf.gov.au/constitution>

90. The Canadian Charter of Rights and Freedoms. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/cs/sj-c/rfc-dlc/ccrf-ccdl/>

91. Tribunal des conflits, 30 juillet 1873, Pelletier. URL: <https://www.conseil-etat.fr/decisions-de-justice/jurisprudence/les-grandes-decisions-depuis-1873/tribunal-des-conflits-30-juillet-1873-pelletier>

92. United Kingdom Supreme Court. R (on the application of Miller and another) (Respondents) v Secretary of State for Exiting the European Union (Appellant). URL: <https://www.bailii.org/uk/cases/UKSC/2017/5.html>

93. Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20021531270/U/D20021270Lj.pdf>

94. Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO). “Verwaltungsgerichtsordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. März 1991 (BGBl. I S. 686), die zuletzt durch Artikel 5 des Gesetzes vom 24. Oktober 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 328) geändert worden ist”. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/BJNR000170960.html>

95. Verwaltungsverfahrensgesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/>

96. Workplace Safety and Insurance Appeals Tribunal. URL: <https://wsiat.on.ca/>

97. Адміністративне судочинство як інструмент впливу на державне управління. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/administratyvne-sudochynstvo/>

98. Берназюк Я. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі: особливості адміністративного судочинства. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/149/pryntsy-pofitsiino-ho-ziasuvannia-vsikh-obstavyn-u-spravi-osoblyvosti-administratyvnoho-sudochynstva>

99. Білих І. В. Імплементація міжнародних стандартів в адміністративне судочинство України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 144–150.

100. Блог Голови Верховного Суду Станіслава Кравченка на «Українській правді»: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/02/5/7496839/>

101. Бойко І. Й. Становлення та розвиток правового регулювання адміністративного судочинства в Республіці Польща. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 75 (1). С. 16–20.

102. Венгер С. В. Принцип пропорційності і принципи адміністративного судочинства. *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 3–4. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/component/k2/item/291-pryntsy-p-proportsiynosti-i-pryntsy-p-administratyvnoho-sudochynstva-venher-s-v>

103. Верховний Суд. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2024 році. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1775670/>

104. Горпинюк О. П. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 224 с.

105. Грищук А. Б., Лепіш Н. Я. Поняття процесуальної форми адміністративного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 41–45.

106. Губанов О. О. Правова доктрина як джерело права в межах романо-германської, англосаксонської та релігійно-традиційної правової сім'ї: порівняльна характеристика. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 9–14.

107. Гусар В. В., Михайліна Т. В. Техніко-юридичні помилки: поняття, види та місце у класифікації юридичних помилок. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2024. Вип. 4. С. 5–9.

108. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2024 роках. Пресреліз підготовлений виконавчим директором КМІС Антоном Грушецьким. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1>

109. Долгорученко К. Історико-правовий підхід у методології дослідження діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 161–166.

110. Електронний суд. Офіційна електронна адреса. URL: <https://id.court.gov.ua>

111. Закон і бізнес. У конкурсі до ВАКС залишилося лише 44 кандидати (прізвища). URL: https://zib.com.ua/ua/164497-u_konkursi_do_vaks_zalishilosya_lishe_44_kandidati_prizvisch.html

112. Зелінська Я. С. Характеристика суб'єктів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 213–220.

113. Карнаушенко С. Д. Адміністративне судочинство щодо примусового видворення іноземців. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 288–292.

114. Кельзен Г. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.

115. Ківалов С. В., Біла-Тіунова Л. Р. Теоретико-правові засади адміністративного судочинства: проблеми і перспективи. *Право України*. 2013. № 12. С. 193–207.

116. Кісліцина І. О. Добросовісність суддів як гарантія довіри до правосуддя: європейські підходи та українські реалії. *Актуальні проблеми*

судового права : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (25 квіт. 2025 р.) / відп. ред. Л. М. Москвич. Харків : Право, 2025. С. 38–43.

117. Книшов В. П. Адміністративне судочинство в державах континентального та загального права: компаративний аспект. *Правові новели*. 2024. № 24. С. 271–277.

118. Книшов В. П. Адміністративне судочинство в системах загального та континентального права: пропедевтичний аспект. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції* : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Одеса, 7 грудня 2023 р. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 131–133.

119. Книшов В. П. Адміністративне судочинство в Україні: загальний стан. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 543–546.

120. Книшов В. П. Імплементация міжнародних стандартів адміністративного законодавства у законодавстві України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 30. С. 92–99.

121. Книшов В. П. Імплементация міжнародних стандартів адміністративного судочинства у національне право як об'єкт наукового пізнання. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 25-ї річниці Конституції України)* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 червня 2021 р. / редкол. М. М. Юрченко, О. В. Мошак. Одеса, ОДУВС, 2021. С. 114–116.

122. Книшов В. П. Імплементация міжнародних стандартів адміністративного судочинства у національне право: методологія пізнання. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С. 214–215.

123. Книшов В. П. Міжнародно-правові та національно-правові інструменти захисту прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С.3–8.

124. Книшов В. П. Удосконалення адміністративного судочинства в аспекті імплементації зарубіжного досвіду. *Роль та місце*

правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 29 березня 2024 р. Одеса: ОДУВС, 2024. С. 554–556.

125. Коваль М. П. Адміністративне судочинство в державах системи загального права. Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції : колективна монографія. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 242–258.

126. Коваль М. П. Адміністративне судочинство у демократичних державах як об'єкт гносеології правознавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 574–576.

127. Коваль М. П. Концепт і система адміністративного судочинства в державах системи загального права: загальна характеристика. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 510–514.

128. Коваль М. П. Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2025.

129. Коваль М. П. Особливості компаративного дослідження правових явищ: пропедевтичний аспект. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 302–307.

130. Коваль М. П. Порівняльно-правові аспекти адміністративної юстиції як складова правознавства: сучасний стан. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 160–163.

131. Коваль М. П. Сутнісний вимір доктрини адміністративного судочинства: національний аспект. *Актуальні питання юридичної науки та практики* : тези доп. учасників I наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 23 квітня 2020 р.). Київ: НДІ ППСН, 2020. С. 175–178.

132. Ковальчук В. Теоретико-правові аспекти доброчесності суддів: питання оновлення методологічних підходів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2025. № 1(45). С. 93–98.

133. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

134. Коломоець Т. О., Колпаков В. К. Стандартизація європейських практик в адміністративному праві України. *Ампаро*. 2022. № Спецвип. (1). С. 152–159.

135. Коломоець Т. О., Курінний Є. В., Титаренко М. В. Обов'язковість судових рішень як стандарт адміністративного судочинства: теоретичні підходи та нормативна визначеність. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 274–278.

136. Компанієць І. М., Чиркін А. С. Деякі проблеми розвитку адміністративного судочинства в Україні. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62568/58105>

137. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004

138. Кононець В. П. Підходи до розуміння адміністративно-правового механізму забезпечення примусового виконання судових рішень. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 161–170.

139. Конституційний Суд України. Суд визнав неконституційним окремий припис Закону України «Про судовий збір», який обмежує доступ особи до Верховного Суду як суду касаційної інстанції у цивільних справах. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/sud-vyznav-nekonstytucijnym-okremuyu-grupys-zakonu-ukrayiny-pro-sudovyy-zbir-yakyy-obmezhuje>

140. Косиця О. О., Волік В. В. Добросовісність судді як критерій оцінювання роботи судів в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: право*. 2023. № 25. С. 94–100.

141. Кучук А. М. Аксиологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право: науковий журнал*. 2016. № 9. С. 116–120.

142. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.

143. Кучук А. М. Право як лабіринт визначеності : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. 128 с.

144. Кучук А. М., Пекарчук В. М. Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1 (42). С. 9–12.

145. Кучук А. М., Пекарчук В. М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 27–31.

146. Лук'янчук О. В. Герменевтика права в системі методології дослідження сучасних змін права та держави. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; каф-ра заг. теор. права та держави. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 49–54.

147. Малик І. М. Проблемні аспекти розуміння та застосування принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі у взаємозв'язку із завданням адміністративного судочинства. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-01-04>

148. Мемель Ф.-Й. Медіація в адміністративному судочинстві України. URL: http://www.voas.gov.ua/upload/337_mediac2.pdf

149. Меморандум про економічну та фінансову політику від 4 жовтня 2024 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/memorandum_of_economic_financial_policies-677

150. Морозов Я. І. Порівняльно-правовий аналіз категорії «добросовісність судді» у національній та міжнародній практиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 732–735.

151. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 189–192.

152. Павліченко Є., Стець О., Шелудяков Р. Методологічні засади компаративного аналізу в системі юридичних досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 210–214.

153. Пасайлюк І. В. Змагальність сторін як основний принцип цивільного судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 3(24). С. 51–57.

154. Пасенюк О. М. Колізії між конституційною та адміністративною юрисдикціями. *Людська гідність і права людини як основа*

конституційного устрою держави: збірник тез Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 р.). Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2018. С. 233–238.

155. Пасенюк О. М. Принцип верховенства права в адміністративній юстиції : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 198 с.

156. Пекарчук В. М. Історико-правові дослідження: особливості методології. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 42–44.

157. Пілков К. М. Висновки Верховного Суду: формула висновку, його обов'язковість та механізм відступу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 201–209.

158. Подолян Г. П. До питання актуальності сучасних компаративних досліджень. *Культурологія*. 2019. № 1(4). С. 21–24.

159. Постанова Верховного Суду від 06 серпня 2021 року у справі № 805/1692/17-а. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98862066?fbclid=IwAR3PZ36ArYWq6yHmXWDWqr2A_G1g9o2Fua3XkPJMcm84WqIFO95b18tHYKg

160. Пояснювальна записка до проекту Адміністративного процесуального кодексу України. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1331&skl=5

161. Про адміністративну процедуру. Закон України від 17 лютого 2022 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.

162. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 року. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст. 51.

163. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні. Щорічна доповідь за 2024 рік. Затверджено Рішенням Вищої ради правосуддя від 29 травня 2025 року № 1157/0/15-25. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/img/files/file_9983.pdf

164. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст.545

165. Про утворення Спеціалізованого окружного адміністративного суду, Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду : Закон України від 16 вересня 2025 року. *Офіційний вісник України*. 2025. № 84. Ст. 5710.

166. Проект ЄС «Право-Justice» презентував проект звіту «Дискреція в адміністративному судочинстві». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1044270/>

167. Результати тестування когнітивних здібностей у межах оголошеного рішенням Комісії від 03 червня 2025 року № 112/зп-25 конкурсу на зайняття вакантних посад суддів у Вищому антикорупційному суді (сортунання за логіном). URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/kodovani_rezultaty_testuvannya_27.10.25.pdf

168. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: поняття, ознаки, види. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 31–37.

169. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4, частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» (щодо доступу до суду касаційної інстанції у цивільному судочинстві) від 20 січня 2025 року № 2-п(II)/2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-25#Text>

170. Руденко С. К., Євтушенко Д. С. Забезпечення прав людини в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 426–428.

171. Семеніхін І. В. Роль правової доктрини у формуванні європейського правового простору. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 24. С. 187–198.

172. Середюк В. Ю. Наукові підходи та методи пізнання юридичної техніки тлумачення норм права. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 24–32.

173. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес : монографія. Харків : Консум, 2003. 464 с.

174. Судова реформа: як громадяни можуть зробити її успішною / за заг. ред. Р. Куйбіди. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2018. 62 с.

175. Супрунович М., Шутяк О. Системно-структурний підхід при вивченні «безпекових» дисциплін. URL: <http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/13131/1/Микола%20СУПРОВИЧ.pdf>
176. Туровець Ю. М. До питання про методологію дослідження адміністративних послуг у сфері будівництва. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 200–203.
177. Хартія основних прав Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. № 1–2. С. 294–304.
178. Центр політико-правових реформ. Адміністративні суди: для захисту прав людини чи інтересів держави? URL: <https://pravo.org.ua/administratyvni-sudy-dlya-zahystu-prav-lyudyny-chy-interesiv-derzhavy/>
179. Швець Д. В., Кісіль З. Р., Кобко Є. В. Адміністративне право. Одеса : Гельветика, 2022. 934 с.
180. Швець Д., Расторгуєва Н. Права людини та підготовка поліцейського в аспекті формування особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 3 (56). Т. 2. С. 326–342.
181. Юревич Ю. О. Історичні витоки судового контролю щодо публічної адміністрації в Польщі: період Речі Посполитої (до 1795 р.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 65. С. 420–425.
182. Якименко Т. С. Судові деферанси (judicial deference) тлумаченням адміністративних органів у США та висновки для України: чи поважають судді законодавця? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 90. Т. 1. С. 181–205.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вирішення публічно-правових спорів у Великій Британії

Період / етап розвитку	Ключові характеристики та інституції	Провідні судові рішення	Зміст та доктринальне значення рішення
1	2	3	4
XIX – поч. XX ст.	Формування концепції судового контролю за адміністрацією без створення окремих адміністративних судів. Адміністративні спори вирішуються загальними судами (Queen's Bench Division)	<i>Entick v. Carrington</i> (1765)	Суд визнав незаконним обшук, здійснений без законної підстави. Рішення стало основою принципу законності дій публічної влади (<i>rule of law</i>). Адміністрація не має повноважень поза межами закону
Середина XX ст.	Розвиток доктрини <i>judicial review</i> . Зміцнення позицій судів як гарантів прав особи у відносинах із публічною адміністрацією	<i>Associated Provincial Picture Houses Ltd v. Wednesbury Corporation</i> (1948)	Сформульовано критерій « <i>Wednesbury reasonableness</i> »: адміністративне рішення може бути визнано недійсним, якщо воно настільки нерозумне, що жоден розсудливий орган не міг би його ухвалити. Визначено межі судового контролю за дискрецією

Продовження таблиці

1	2	3	4
Кінець XX ст.	Інституціоналізація механізмів <i>judicial review</i> . Запровадження процедур оскарження адміністративних рішень	<i>Council of Civil Service Unions v. Minister for the Civil Service</i> (1985) – справа «GCHQ»	Визначено три класичні підстави для судового перегляду: незаконність, нерациональність, процедурна несправедливість . Суд визнав можливість контролю навіть за діями, заснованими на прерогативних повноваженнях уряду, за умови, що вони зачіпають права осіб
Після 1998 р. (Human Rights Act 1998)	Посилення впливу правових стандартів Європейської конвенції про захист прав людини. Суди застосовують принцип пропорційності	<i>R (Daly) v. Secretary of State for the Home Department</i> (2001)	Суд визнав порушення права на повагу до приватного життя під час перевірки кореспонденції ув'язнених. Розвинуто застосування тесту пропорційності як частини судового контролю
Сучасний етап (XXI ст.)	Судова практика відображає баланс між дискрецією адміністрації та захистом прав особи; зростає значення принципів належного врядування (<i>good administration</i>)	<i>R (Bancoult) v. Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs</i> (2008); <i>R (Miller) v. Secretary of State for Exiting the European Union</i> (2017)	У справі <i>Bancoult</i> визначено межі контролю над колоніальними рішеннями Корони; у <i>Miller</i> – підтверджено, що уряд не може змінювати права громадян без парламентського схвалення. Суд підкреслив верховенство права над політичною доцільністю

Додаток Б

Ключові судові справи, що формували адміністративно-правову доктрину Канади

Рік	Судова справа	Основне правове положення / значення
1959	Roncarelli v. Duplessis	Визнано, що жоден державний посадовець не має права діяти свавільно; закладено фундамент принципу <i>rule of law</i> у канадському адміністративному праві [85]
1979	Nicholson v. Haldimand-Norfolk Regional Board of Commissioners of Police	Вперше чітко закріплено принцип справедливої процедури (<i>procedural fairness</i>) як елемент адміністративного процесу [74]
1999	Baker v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration)	Розвинуто стандарти справедливої процедури; визначено критерії, за якими оцінюється її обсяг у конкретних випадках
1983	Motor Vehicle Manufacturers Association v. State Farm Mutual Automobile Insurance Co.	Встановлено стандарт « <i>arbitrary and capricious</i> »; рішення адміністративного органу має бути обґрунтованим і раціональним
2008	Dunsmuir v. New Brunswick	Кодифіковано підходи до судового нагляду адміністративних рішень; визначено стандарти «обґрунтованості» та «правильності» (<i>reasonableness and correctness</i>)
2019	Canada (Minister of Citizenship and Immigration) v. Vavilov	Сучасне уточнення доктрини судового нагляду; встановлено презумпцію стандарту обґрунтованості при оцінці адміністративних рішень

Додаток В

Концепція модернізації адміністративного судочинства України

І. Загальні положення.

Адміністративне судочинство є одним із ключових механізмів забезпечення правовладдя, оскільки саме через нього реалізується судовий контроль за діяльністю публічної влади та гарантується захист особи від неправомірного втручання держави у сферу її прав та законних інтересів. У сучасних умовах адміністративна юстиція має виконувати не лише функцію перевірки формальної законності управлінських рішень, а й забезпечувати утвердження принципів справедливості, пропорційності, належного врядування та ефективного судового захисту.

Необхідність модернізації адміністративного судочинства обумовлена наявністю системних проблем, що негативно впливають на його ефективність. Серед них особливого значення набувають кадровий дефіцит, надмірне навантаження на суддів, фрагментарність юрисдикції, недостатня спеціалізація у складних категоріях публічно-правових спорів, труднощі з виконанням судових рішень, а також збереження тенденції до надмірно формалістичного правозастосування.

Модернізація адміністративного судочинства повинна здійснюватися на основі комплексного підходу, який поєднає інституційні, процесуальні, організаційні та доктринальні зміни. Її метою є формування адміністративної юстиції, здатної ефективно забезпечувати захист особи від порушень з боку публічної влади та відповідати сучасним європейським стандартам судового захисту.

II. Принципи модернізації адміністративного судочинства.

Концептуальною основою модернізації мають стати такі принципи:

1. Принцип людиноцентричності.

Адміністративне судочинство повинно розглядатися насамперед як інструмент захисту особи у відносинах із державою. Усі елементи судової системи мають оцінюватися крізь призму їхньої здатності забезпечувати реальний захист прав та свобод.

2. Принцип ефективного судового захисту.

Право на звернення до суду повинно включати не лише можливість ініціювати провадження, а й отримати своєчасне, обґрунтоване та виконане судові рішення.

3. Принцип спеціалізації.

Ускладнення сучасних публічно-правових відносин вимагає формування належного рівня спеціалізації суддів та судових органів, що забезпечує підвищення якості правосуддя.

4. Принцип пропорційності.

Судовий контроль має поширюватися не лише на формальну законність рішень адміністрації, а й на їхню обґрунтованість, необхідність та співмірність із метою втручання у права особи.

5. Принцип правової визначеності.

Судова практика повинна бути передбачуваною та послідовною, що забезпечує рівність осіб перед законом і судом.

III. Стратегічна мета модернізації.

Стратегічною метою модернізації адміністративного судочинства є трансформація адміністративної юстиції з механізму переважно формального контролю законності у повноцінний інститут забезпечення правовладдя.

Досягнення цієї мети передбачає перехід від оцінки виключно формальної відповідності адміністративного акта закону до перевірки його змістовної легітимності, обґрунтованості,

пропорційності та справедливості. Суд повинен виступати не лише арбітром між особою та державою, а й гарантом належного врядування та інституційним запобіжником проти зловживання владою.

IV. Основні напрями модернізації.

1. Інституційне вдосконалення адміністративної юстиції.

Подальший розвиток адміністративного судочинства має передбачати посилення його інституційної автономності. Доцільним є поступове формування цілісної системи адміністративної юстиції із забезпеченням спеціалізації на всіх рівнях судового розгляду.

Особлива увага повинна приділятися створенню механізмів розгляду складних категорій публічно-правових спорів, що потребують спеціальних знань у податковій, митній, конкурентній та регуляторній сферах.

2. Забезпечення кадрової спроможності.

Необхідною умовою ефективного функціонування адміністративного судочинства є подолання кадрового дефіциту та забезпечення стабільного функціонування процедур добору суддів.

Пріоритетними завданнями мають стати своєчасне заповнення вакантних посад, удосконалення процедур оцінювання професійної компетентності та підвищення рівня спеціалізованої підготовки суддів у сфері публічного права.

3. Розвиток доктринальної функції судової влади.

Сучасне адміністративне судочинство потребує посилення взаємодії між судами та юридичною наукою. Судова практика повинна спиратися не лише на буквальне тлумачення норм права, а й на доктринальні розробки, що дозволяють забезпечити послідовне застосування принципів правовладдя.

Важливим напрямом має стати розвиток науково-консультативних механізмів при судах та залучення академічної спільноти до вироблення єдиних підходів до вирішення складних публічно-правових спорів.

4. Уніфікація судової практики.

Правова визначеність вимагає забезпечення стабільності та передбачуваності судових рішень. Для цього необхідне вдосконалення механізмів узагальнення практики адміністративних судів та вироблення обов'язкових орієнтирів для однакового застосування норм права.

Особливого значення набуває формування сталої практики застосування принципу пропорційності та стандартів належного врядування.

5. Конституціоналізація адміністративного судочинства.

Адміністративні суди повинні більш активно використовувати конституційні принципи як безпосередній критерій оцінки діяльності публічної адміністрації.

У центрі судового контролю мають перебувати людська гідність, справедливість, правова визначеність, рівність та пропорційність як фундаментальні засади конституційного ладу України.

6. Забезпечення виконання судових рішень.

Ефективність адміністративного судочинства не може оцінюватися виключно через якість судових рішень. Визначальне значення має їх фактичне виконання.

У зв'язку з цим модернізація повинна передбачати створення дієвих механізмів контролю за виконанням судових рішень, посилення відповідальності посадових осіб за їх невиконання та вдосконалення процедур бюджетного забезпечення виконання рішень проти державних органів.

V. Очікувані результати реалізації Концепції.

Реалізація положень цієї Концепції повинна забезпечити формування адміністративного судочинства нового типу, орієнтованого на ефективний захист особи від порушень з боку публічної влади.

Результатом модернізації має стати підвищення рівня довіри до адміністративних судів, скорочення строків розгляду справ,

забезпечення єдності судової практики, посилення ролі принципу пропорційності у правозастосуванні та підвищення рівня виконання судових рішень.

У підсумку адміністративне судочинство повинно утвердитися як один із ключових інститутів правовладдя, здатний забезпечувати не лише формальну законність діяльності публічної адміністрації, а й справедливий баланс між публічними інтересами та людськими правами.

Наукове видання

КНИШОВ Вадим Петрович

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ**

Монографія

Верстка *А. Фоменко*

Обкладинка *А. Юдашкіна*

Технічне редагування *О. Гринюк*

**ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО**

Підписано до друку 03.07.2026 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Warnock. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 12,67. Наклад 300.
Замовлення 044м-0626.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.

У монографії здійснено комплексне теоретико-правове дослідження процесів імплементації міжнародних стандартів адміністративного судочинства у законодавство України в умовах європейської інтеграції. Розкрито сутність адміністративної юстиції як цілісного правового феномену, покликаного забезпечувати ефективний контроль за публічною владою та гарантувати реалізацію прав людини у сфері публічного адміністрування.

На основі компаративного аналізу систем загального та континентального права визначено універсальні засади функціонування адміністративної юстиції, зокрема перехід від формального процедурного контролю до оцінки матеріальної справедливості, пропорційності та демократичної легітимності владних рішень. Виявлено системні проблеми та інституційні неузгодженості у практиці сучасного українського адміністративного судочинства. Обґрунтовано авторську концепцію модернізації вітчизняної моделі адміністративної юстиції, яка передбачає парадигмальний зсув у правосвідомості від юридичного позитивізму до ціннісно-орієнтованого правозастосування та реалізується через систему взаємопов'язаних інституційних, процесуальних і доктринальних напрямів.

